

THE DEFENSORIUM OCKHAM: AN EDITION

Robert Andrews

Introduction to the Text

Promised in the *festschrift* in honor of Father Gedeon Gál's eightieth birthday¹ was a complete edition of an anonymous Ockhamistic text, the *Defensorium Ockham*. Fulfilling that promise is the following edition of the entire nineteen chapters of the text as it survives in a single manuscript, ms. Rome, bibl. Angelica 1017.

The title *Defensorium Ockham* is adopted from its colophon.² In spirit the work is a defense of the radical reductionism of William Ockham, from an author who was familiar with at least the *Summa logica* of Ockham,³ and perhaps other of his works.⁴ There is no need to suppose the author's personal acquaintance with Ockham; nevertheless his passionate advocacy speaks of the power of the new Ockhamistic movement in its initial stages.

To the questions posed in the *festschrift* may now be given somewhat clarified, if not definite, responses. Was the author a Dane? The local examples of the text are Denmark (four times) and Rome (five times).⁵

---

¹ Robert Andrews, "The Defensorium Ockham," in R. Andrews, ed., *Essays in Honor of Fr. Gedeon Gál, O.F.M. on his Eightieth Birthday: Franciscan Philosophy and Theology II*. *Franciscan Studies* 54 (1995): 100-121.

² Ms. Rome, bibl. Angelica 1017, f. 36v:: *Explicit Defensorium Hokham*.

³ Cf., e.g. *Defensorium Ockham* cap. 19: *Aequivocum a casu est quando una vox pluribus conceptibus subordinatur quasi casualiter, scilicet ita uni acsi non alteri subordinaretur, et uni non propter alterum; cp. Guillelmus de Ockham Summa logicae I c. 13 (OPh I) 45: Unum est aequivocum a casu, quando scilicet vox pluribus conceptibus subordinatur, et ita uni ac si non subordinaretur alteri et ita significat unum ac si non significaret aliud.*

⁴ E.g., *Guillelmus de Ockham Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis* c. 16 (OPh II) 301: *...distinctio est accipienda ex distinctis dubitationibus seu interrogationibus de individuo substantiae; cp. Defensorium Ockham cap. 16: Et taliter apparet quod diversitas ista denominativorum sequitur diversitatem interrogativorum de substantia.*

⁵ All in *Defensorium Ockham* cap. 15: *Nam sint duae res 'a' et 'b', et sit 'a' in Dacia, 'b' sit Romae...; ...quia si agens producat album Romae, statim album denominabitur*

Ockham's parallel model offers "here and Rome",⁶ written at a time when Ockham was in England. Among the possibilities are that our author was a Danish scholar in exile in Rome, or was a visiting scholar at one of the centers of learning in 14th century Denmark; the former is the more likely case.

The scholar was probably a Franciscan; this conclusion is fortified by the details of the complete edition of his text. Not only his model Ockham, but his position on divisive issues — the univocation of being⁷ and the plurality of forms⁸ — is Franciscan. Evident also is a verbatim passage from Ockham's Franciscan inspiration and opponent, John Duns Scotus,⁹ who is also mentioned in a note¹⁰ and indirectly.¹¹ Cavils about Ockham's

in Dacia 'simile', cum tamen nulla nova forma fiat in albo quod est in Dacia per hoc quod album generatur Romae; Nam cum generans generat album Romae, cum tunc sit album in Dacia, ex tunc dicuntur 'similia' de novo. \Et/ si haec similitudo sit res addita informans album, cum non possit dari causa productiva huius rei nisi generans album Romae, sequitur quod agens possit agere in extremum, non immutando medium.

⁶ Guillelmus de Ockham Quodlibeta septem VI q. 15 (OTh IX 636): similitudo hic et albedo Romae.

⁷ Defensorium Ockham cap. 11.

⁸ Defensorium Ockham cap. 12: in animatis, puta homine, in quo, quamvis sint plures formae...

⁹ Defensorium Ockham cap. 6: Dignitates, quae dicuntur conceptiones communes, sunt apud Aristotelem duae. Prima est ista: "Quando alterum de altero praedicatur ut de subiecto, quaecumque de eo quod praedicatur dicuntur, omnia de subiecto dicuntur" (1b10). Ista est manifesta si sumatur proprie 'praedicari' secundum virtutem vocis, id est 'prae alio dici'. Et tunc tantum significatur per hoc principium: quod \est/ prius priore in genere, est prius posteriore; vel quod est superius posteriore, est superius inferiore, cuius veritas nulli dubia est. Cp. Ioannes Duns Scotus Quaestiones in librum Praedicamentorum 9 n. 14 (OPh I) 331: Et sumendo 'praedicari' proprie, ... est 'prae alio dici'. Tunc tantum et non plus significatur per regulam: 'quod est prius priore in genere est prius posteriore' vel 'quod est superius superiore est superius inferiore', cuius veritas nulli dubia est.

¹⁰ Defensorium Ockham cap. 12 (adn.): Nota: distinctio de formalitatibus, et imaginatio Doctoris Subtilis et sequacium.

¹¹ Defensorium Ockham cap. 12: sicut positores formalitatum volunt; Defensorium Ockham cap. 13: Nec est facile intelligere quod sit alia unitas realis minor unitate numerali, sicut aliqui putant.

theories seem similar to those of Walter Chatton,¹² still within the Franciscan fold.

The author was likely an Arts master, because he explicitly refuses to address theological problems.¹³ He was forty years old, because he so states in an example.¹⁴

Analysis of the complete text reveals an enthusiastic, if somewhat unsophisticated, defense of the newly disseminated Ockhamistic reductionism against its realist opposition. The nuances of its argumentation sometime rebound beyond an editor's comprehension; clear is that the text is an important document of the reception of Ockham's doctrine, and a convincing elaboration of its intuitive plausibility of the Ockhamist program.

The late Father Gedeon Gal, *pia memoria*, took time out from his final researches to read through every line of this difficult text with me. The final result has been vastly improved by his input, as well as that of Sten Ebbesen and others who have given their advice.

---

¹² Defensorium Ockham cap. 18: Si autem fiat argumentum sub hac forma: cum propositio nata est verificari pro rebus, si duae res non sufficiunt ad veritatem eius, oportet addere tertiam. Si tres non sufficiunt, oportet addere quartam; et sic continue donec sufficiant res ad verificandum eam. Cp. Gualterus de Chatton Reportatio Prologus q. 1 art. 1, ed. J. Wey (Toronto: Pontifical Institute, 1989) 33: Ubi propositio affirmativa verificatur pro rebus, si pauciores uniformiter praesentes sine alia re non poterunt sufficere, oportet plures ponere.

¹³ Defensorium Ockham cap. 15: Sed nunc transeo, quia in logica nolo esse theologus.

¹⁴ Defensorium Ockham cap. 15: Mirabile enim esset si tot quandalitates essent in me relative quot temporibus coextiti in quadraginta annis.

Anonymus

Defensorium Ockham

Ms. Romae, bibl. Angelica 1017 ff. 21r-36r

Conspectus siglorum:

- <....> = addendum censeo
- [....] = delendum censeo
- [[..]] = scriptor delevit
- \.../ = in margine sive supra lineam inserta
- (?) = lectio incerta
- †...† = corrupta esse videntur
- |22r| = incipit pagina 22 recto codicis

<Defensorium Ockham>

<Capitulum 1. De modo procedendi in logica>

Logica¹ procedit ab incomplexis ad complexa, et a complexis complexione prima ad complexa complexione secunda, et a complexione quae facit enuntiationem ad complexionem quae facit argumentum et syllogismum. Et ille modus procedendi est a primis secundum naturam. Ex² quo patet quod tres sunt partes logicae. Prima informat intellectum speculativum in apprehendendo, secunda in componendo et dividendo, tertia in discurrendo. Et non est opus intellectum speculativum dirigi in naturalibus.

Incipit autem Aristoteles doctrinam de incomplexis a modis significandi ipsarum, praemittens definitiones, petitiones, et dignitates, more mathematicorum. Et quia vox significativa importat sua significata uno trium modorum, scilicet aequivoce, univoce, vel denominative, ideo tantum tres definitiones praemisit, brevitati studens, per ipsas dans intelligere quasdam alias, sicut explanabo.

<Capitulum 2. De aequivocis>

“Aequivoca³ dicuntur quorum nomen solum est commune, ratio substantiae est diversa”⁴ (1a1). Haec est definitio prima. ‘Nomen’ hic dicitur signum <voluntarie institutum, non autem signum> significans naturaliter, ut notitia mentalis aut species vel passio animae sive conceptus mentis, quae omnia pro eodem supponunt. Unde dicitur ‘ratio substantiae’, id est substantialis intellectus. Vel per ‘rationem substantiae’ potest intelligi definitio quae exprimit substantialem intellectum in illis quae definitionem habent.

<Capitulum 3. De univocis>

“Univoca⁵ dicuntur quorum nomen commune et secundum illud nomen ratio substantiae est eadem” (1a7). Eodem modo accipitur hic ‘nomen’ et ‘ratio substantiae’ quo prius. Ex istis definitionibus patet quod univocatio attenditur ex

---

¹Adn. in mg.: Capitulum 1.

²Adn. in mg.: Nota.

³Adn. in mg.: 2 Capitulum.

⁴Aristoteles *Categoriae vel Praedicamenta* 1 1a1; *Aristoteles Latinus* I, 2, ed. L. Minio-Paluello (Leiden: E.J. Brill, 1961) 47.

unitate conceptus correspondentis voci; aequivocatio vero attenditur ex pluralitate conceptuum correspondentium. Cuius signum est quia contententes de unitate vocis solum contendunt de unitate conceptus, puta entis. Unde et ponentes conceptum entis unum esse ad aliqua, probant ens esse univocum ad illa.

Haec definitio univocorum est definitio secunda. In hac definitione intellexit Aristoteles definitionem generis et speciei, \et/ cum his definitionem differentiae. Nam univocum quidem quod “de pluribus differentibus specie praedicatur in eo quod quid”,⁶ genus dicitur; univocum vero quod “de pluribus numero solum in eo quod quid praedicatur”,⁷ species dicitur; univocum vero quod “de pluribus solo numero vel specie praedicatur in eo quod quale”,⁸ differentia appellatur.⁹

Genus dividitur in genus generalissimum et genus subalternum. Generalissimum dicitur genus quod tantum est genus, non autem species; subalternum dicitur quod, cum sit genus, species potest esse. Species similiter dividitur in speciem specialissimam et speciem subalternam. Species specialissima est quae tantum est species et non genus; species subalterna est quae, cum sit species, genus esse potest.

---

⁵*Adn. in mg.:* Capitulum 3.

⁶Porphyrius *Isagoge* 2.15-18 (1966) 6-7: ... assignaverunt genus esse, dicentes quod de pluribus et differentibus specie in eo quod quid sit praedicatur, ut ‘animal’.

⁷Porphyrius *Isagoge* 4.11-2 (1966) 9: Amplius autem sic quoque: ‘species est quod de pluribus et differentibus numero in eo quod quid sit praedicatur’.

⁸Porphyrius *Isagoge* 11.7-8 (1966) 18: Definiunt autem eam et hoc modo: “differentia est quod de pluribus et differentibus specie in eo quod quale sit praedicatur”.

⁹*Adn. in ima pag.:*

Definitio	Generis: de pluribus differentibus specie in eo quod quid
De essentia	Speciei: de pluribus et differentibus numero in eo quod quid
	Differentiae: de pluribus praedicatur numero in eo quod quale

Definitio	Proprii: quod inest omni et soli et semper
Extra essentiam	Accidentis: quod contingit inesse et non inesse

<Capitulum 4. De denominativis>

“Denominativa¹⁰ dicuntur quaecumque, ab aliquo solo differentia casu, secundum nomen appellationem habent” (1a13). Et ista est definitio tertia. Et hic concurrunt nomen et conceptus, sicut in praecedentibus. Utrumque \enim/ oportet esse ab aliquo, id est a principali; ut conceptus denominativus a conceptu principali, et vox denominativa a voce principali, per quamdam cadentiam ad subiectum. Et virtute huius cadentiae ad subiectum potest denominativum quandoque supponere pro subiecto, ut ‘album currit’, quod principale¹¹ non potest.

In hac definitione Aristoteles intellexit definitionem proprii et accidentis: nam proprium denominativum est conversim praedicatum de re, ita quod insit “omni et soli et semper”,¹² accidens vero ut distinguitur contra proprium est denominativum quod “convenit inesse et non inesse”,¹³ id est affirmari et negari de re. Et utrumque est extra essentiam subiecti; non sic genus, species et differentia.

<Capitulum 5. Petitiones>

Petitiones¹⁴ apud Aristotelem sunt tres. Prima est ista: Dicibilium (1a16), sive sint voces sive conceptus, quaedam sunt complexa, quaedam incomplexa. Secunda est ista: Incomplexorum, sive conceptuum sive vocum, singulum aut significat substantiam <aut qualitatem> aut quantitatem aut respectus (1b25). Et quia in istis informandus est intellectus speculativus dupliciter: apprehendendo hoc ut totum, hoc ut partem; hoc ut determinans, [hoc ut determinabile] hoc ut determinatum; item, hoc ut universale, hoc ut singulare; et hoc ut ens in se, hoc ut ens in alio; ideo ponitur tertia petitio (1a20), quod incomplexorum praedictorum quaedam dicuntur ‘de’ et sunt ‘in’, \ut scientia est in anima et dicitur de grammatica/; quaedam nec dicuntur de nec sunt in, \ut aliquis homo/; quaedam dicuntur de et non sunt in, \ut homo de aliquo homo/; quaedam sunt in et non dicuntur de, ut accidentia.

---

¹⁰ *Adn. in mg.*: Capitulum 4.

¹¹ Scilicet, albedo.

¹² Porphyrius *Isagoge* 12.17-8 (1966) 19-20: ...quantum vero in quo concurret et soli et omni et semper (quaemadmodum homini esse risibile)

¹³ Porphyrius *Isagoge* 13.4 (1966) 20: Definitur autem sic quoque: “accidens est quod contingit eidem esse et non esse”.

¹⁴ *Adn. in mg.*: Capitulum 5. Petitiones tripliciter.

<Capitulum 6. Dignitates>

Dignitates,¹⁵ quae dicuntur conceptiones communes, sunt apud Aristotelem duae. Prima est ista: “Quando alterum de altero praedicatur ut de subiecto, quaecumque de eo quod praedicatur dicuntur, omnia de subiecto dicuntur” (1b10). Ista est manifesta si sumatur proprie ‘praedicari’ secundum virtutem vocis, id est ‘prae alio dici’.¹⁶ Et tunc tantum significatur per hoc principium: quod est prius priore in genere, est prius posteriore; vel quod est superius posteriore, est superius inferiore, cuius veritas nulli dubia est.

Secunda dignitas est ista: “Diversorum generum et non subalternatim positorum diversae sunt species et differentiae” (1b17), nisi forte aequivoce idem ponatur in diversis generibus, ut corpus in genere quantitatis et substantiae (differentia *ms.*).

Ex prima regula sequitur: Substantia est genus animalis, igitur hominis. Ex secunda regula sequitur: quantitas non est genus animalis, igitur non est genus hominis, quia quantitas et animal sunt diversa genera non subalternatim posita.

<Capitulum 7. De ordine incomplexorum>

His¹⁷ principiis praemissis, consequens est ad informationem intellectus simplicis videre ordinem incomplexorum in unoquoque genere; et quis conceptus superior, quis inferior; quis conceptus simplicior, quis compositior; quis conceptus totalis, quis partialis; quis conceptus determinabilis, quis determinans; quis universalis, quis particularis; et quis modus colligendi definitionem [21v] ex conceptibus definiti, et quis modus resolvendi definitum in sua principia. Haec enim considerare viam praebet ad praedictorum notitiam. Quod enim ista coordinatio incomplexorum, quae ‘praedicamentum’ dicitur, non sit rerum significatarum, manifestum est, nam in linea¹⁸ non apparent res animatae, nec sensibiles, nec reales. Nec est coordinatio vocum nisi per accidens, cuius signum est quia cum sint coordinationes praedicamentorum eadem apud omnes, non

---

¹⁵*Adn. in mg.*: Capitulum 6. Dignitates dupliciter.

¹⁶Cf. Ioannes Duns Scotus *Praed.* q. 9 n. 14 (OPh I) 331: Et sumendo ‘praedicari’ proprie, ... est ‘prae alio dici’. Tunc tantum et non plus significatur per regulam: ‘quod est prius priore in genere est prius posteriore’ vel ‘quod est superius superiore est superius inferiore’, cuius veritas nulli dubia est.

¹⁷*Adn. in mg.*: Capitulum 7.

¹⁸Scilicet, in linea praedicamentali.

sunt voces eadem apud omnes.¹⁹ Relinquitur²⁰ igitur nobis ut coordinatio praedicamentalis per se quidem sit conceptuum, per accidens autem vocum. Et ideo coordinata (considerata *ms.*) ista potissime ad conceptus referri debent.

In istis autem coordinationibus observandum est ut conceptus generum, qui sunt conceptus determinabiles, principalem obtineant lineam cum speciebus et individuus.²¹ Conceptus autem differentiarum, qui sunt conceptus determinantes, sint a latere; ad dexteram quidem differentiae quae colliguntur ad definitionem speciei, ad sinistram autem differentiae quae relinquuntur.

Iste autem ordo prius considerandus est in generibus absolutis; et primo in absoluto nato per se stare, quod vocamus substantiam. Substantia igitur est ens absolutum, natum per se stare, et est praedicamentum substantiae primum genus in absolutis.

Substantiae²² autem secundum primam divisionem, quemadmodum nobis prima philosophia tradit, sunt tres. Sunt enim substantiae abstractae et immateriales, ut prima causa et intelligentiae; et sunt substantiae materiales et mobiles, quarum quaedam est aeterna, ut caelum et astra; quaedam vero est corruptibilis, quam omnes concedunt, ut dicit Aristoteles,²³ ut plantae et animalia. In istis igitur tamquam nobis notioribus considerabimus ordinem praedicamentalem, incipientes a substantia et deducentes usque ad individuum hominis.

Substantia igitur alia corporea, alia incorporea vel spiritualis, sive immobilis (moralis *ms.*) sive immaterialis, quae omnia pro eodem supponunt, scilicet pro intelligentiis. Et per hanc primam divisionem habemus primam differentiam, hoc <est> ad dexteram, et primum gradum in entibus ad sinistram, et sic consequenter. Per eandem enim divisionem accipitur nova differentia et exposito nova species a qua separat illa differentia secundum gradus naturae.

Substantia corporea, secundum viam Aristotelis, alia intransmutabilis et aeterna, ut corpora supracaelestia, alia corruptibilis sive transmutabilis. Et haec est differentia secunda et ita gradus secundus in entibus. Rursus, substantia corporea transmutabilis, id est generabilis vel corruptibilis, alia simplex, ut elementa, et est gradus <tertius> in substantiis; alia mixta, et est differentia tertia.

---

¹⁹Aristoteles *De int.* 1 16a5: Et quemadmodum nec litterae omnibus eadem, sic nec eadem voces.

²⁰*Adn. in mg.*: Coordinatio praedicamentalis per se est conceptuum, per accidens autem vocum.

²¹Vide tabulum sequentem.

²²*Adn. in mg.*: Substantia tripliciter.

²³Cf. Aristoteles *De gen. et cor.*, passim.

Item, substantia corporea transmutabilis mixta alia inanimata, sicut sunt miner<ali>a, ut metalla et lapides, et est gradus quartus; alia animata, et est quarta differentia.

Item, substantia corporea transmutabilis mixta animata alia insensibilis, ut plantae, et est gradus quintus; alia sensibilis, et est differentia quinta, quae cum praecedentibus integrat conceptum animalis. Et rursus substantia corporea transmutabilis mixta sensibilis alia irrationalis, ut bestiae, et est gradus sextus; alia rationalis, et est differentia ultime completiva hominis. Igitur homo est substantia corporea transmutabilis mixta animata sensibilis rationalis, ita quod conceptus hominis resolvitur in conceptus istos tamquam conceptus quidam totalis in conceptus partiales. Et colligendo cum substantia omnes differentias laterales ad dexteram, vel explicite, modo praedicto; vel implicite, sumendo genus proximum quod includit omnia superiora genera, ut animal cum differentia ultima, erit definitio hominis completiva. (collectiva *ms.*) Et ille est modus veniendi in definitiones, scilicet via divisiva et collectiva.

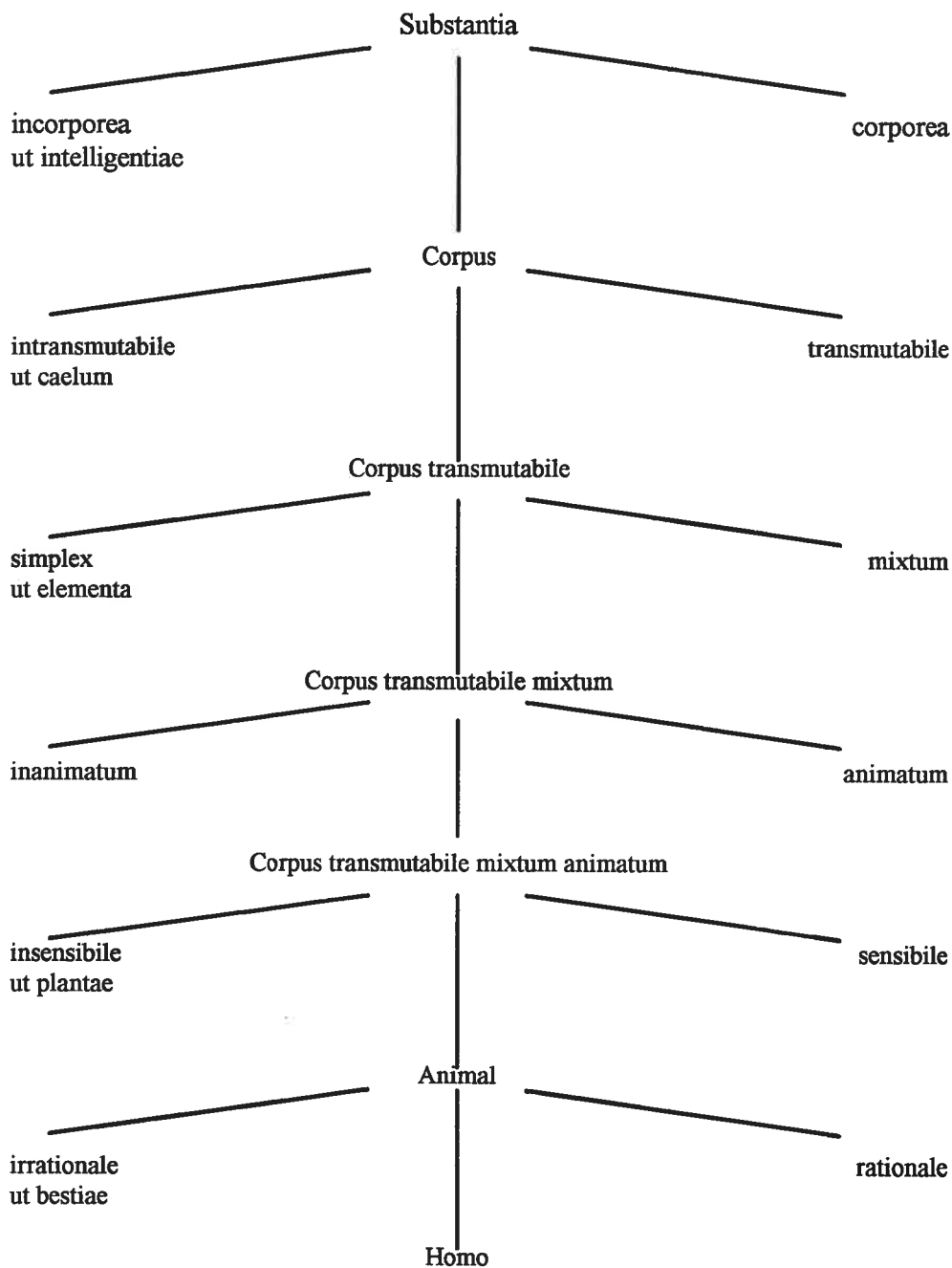
Ex praedictis patet quod conceptus inferiorum includunt conceptus superiorum et non e converso. Et inde est quod conceptus superiores sunt priores, et ab eis non convertitur consequentia.²⁴

Patet etiam quod conceptus inferior est totalis et superior partialis, et tanto conceptus est simplicior quanto superior. Unde conceptus isti sunt simplices quia possunt ab intellectu simplici intelligentia concipi, secundum quem modum conceptus propositionis non est simplex. Nullus tamen istorum conceptuum est simpliciter simplex quin quilibet possit [22r] resolvere in plures conceptus seorsim conceptibiles. Sed conceptus entis, qui est simpliciter primus, est simpliciter simplex et in plures conceptus resolubilis non est. Patet²⁵ etiam quod conceptus speciei specialissimae est determinatus conceptus, conceptus generis determinabilis, conceptus differentiarum determinantes; et quod conceptus quanto superior tanto indeterminatior et ad plura indifferentior et quod pluribus est natus distribui. Patet etiam quod conceptus generis potentialis est, conceptus differentiae actualis, id est habent modum actus et potentiae; conceptus vero speciei est tamquam compositus ex actu et potentia, propter quod conceptus speciei est per se unus ex actu et potentia, non tamen unus per accidens.

---

²⁴Cf. Aristoteles *Cat.* 12 14a30-1: Secundo autem <modo prioris> quod non convertitur secundum subsistendi consequentiam, ut unus duobus prior est.

²⁵*Adn. in mg.*: Conceptus: Generis: determinabilis, potentialis. Differentiae: determinans, actualis. Speciei: determinatus, compositus.

<Capitulum 8. Praedicamentum qualitatis>

Aliud²⁶ genus absolutum est qualitas. Et in quibusdam suis speciebus est absolutum duplici absolute sicut substantia, secundum illud quod correspondet ei a parte rei, \sed/ non est natum per se stare sicut substantia. Quantum vero ad aliquas species non est absolutum a connotatione, sicut inferius²⁷ ostendetur.

Et Aristoteles quidem assignat quattuor species huius generis. Prima vocatur habitus et dispositio (8b26), secunda naturalis potentia vel impotentia (9a14), tertia passio vel passibilis qualitas (9a29), quarta forma vel circa aliquid constans figura (10a11). De²⁸ istis certum est quod habent modum denominandi qualitatem, nam cum quaeritur 'qualis est secundum animam?', convenienter respondetur per primam speciem, quia 'sciens' vel 'ignorans', 'virtuosus' vel 'vitiosus'. Cum vero quaeritur 'quantum ad interiorem dispositionem complexionis?',²⁹ convenienter respondetur per secundam speciem, puta 'fortis' vel 'debilis', 'sanus' vel 'aeger'. Cum vero quaeritur 'qualis est quis quantum ad exterioram dispositionem quae immediate offert se sensibus?', si fuerit quaestio de propriis sensibilibus, convenienter respondetur per tertiam speciem, quia 'calidus' aut 'frigidus', 'niger' aut 'albus'. Et istae qualitates sequuntur complexionem mixti in illis rebus quibus insunt a natura. Si vero fuerit quaestio de sensibilibus communibus, convenienter respondetur per quartam speciem, puta 'obliquum' vel 'rotundum', 'pyramidale' vel 'sphaericum'. Huiusmodi enim dispositiones sunt natae apprehendi pluribus sensibus, quia visu et tactu, et ideo dicuntur, secundo De anima, sensibilia communia.³⁰ Et sunt dispositiones rei secundum exteriora. Et cum fuerit huiusmodi dispositio decens, vocatur 'decor' et 'pulcritudo'.

Vides igitur quod habitus et dispositiones sunt de primis dispositionibus et magis intrinsecis, quia disponunt hominem secundum animam, et hoc convenienter. Deinde naturalis potentia vel impotentia sunt opposita, quia

²⁶ *Adn. in mg.*: Capitulum 8.

²⁷ Cf. *infra* cap. 16.

²⁸ *Adn. in mg.*: Nota. *Adn. in ima pag.*: Quattuor species qualitatis. Habitus vel dispositio: quoad animam, ut scientiae scilicet vel ignorantia. Naturalis potentia vel impotentia: quantum ad interiorem dispositionem complexionis, ut fortis vel debilis, sanus et aeger. Passio vel passibilis qualitas: quantum ad propria sensibilia, ut calidus, frigidus, albus, niger. Forma vel circa aliquid constans figura: quantum ad communia sensibilia, ut obliquum, rotundum, sphaericum, pyramidale.

²⁹ Id est, 'Qualis est quis quantum ad interiorem dispositionem complexionis?'

³⁰ Aristoteles *De anima* II,6 418a11.

radicantur in primis componentibus aliquam ex parte corporis, sicut sanitas quae est potentia naturalis radicata est in elementis et humoribus, et aegritudo est impotentia opposita. Et illae qualitates non sunt sensibiles. Et fortitudo quae est potentia radicata est in nervis et ossibus. Et debilitas est impotentia opposita. Et illae qualitates non sunt sensibiles, nisi forte per accidens. Fortis enim cognoscitur fortasse ex motu vel magnitudine membrorum, et sanus ex calore vel alia dispositione sanitatem consequente. Deinde est passio et passibilis qualitas, quae sequitur dispositionem complexionis fortis vel debilis, sanae vel infirmis, ut communiter. Deinde forma et figura, quae est ultima dispositio rei et proxima sensui. Et sic itur in istis speciebus a dispositione intima et a sensu remotissima ad dispositionem extremam et sensui propinquissimam per utrorumque media. Et hoc tenet saltem in multis, scilicet quod sic disponunt substantiam interius et exterius vel medio modo iuxta ordinem specierum. Sed quia qualitates tertiae speciei sunt de notioribus, ideo considerabimus in eis ordinem praedicamentalem, incipientes a supremo conceptu qualitatis et deducentes ad speciem notissimam in qualitatibus tangibilibus, id est ad calorem.

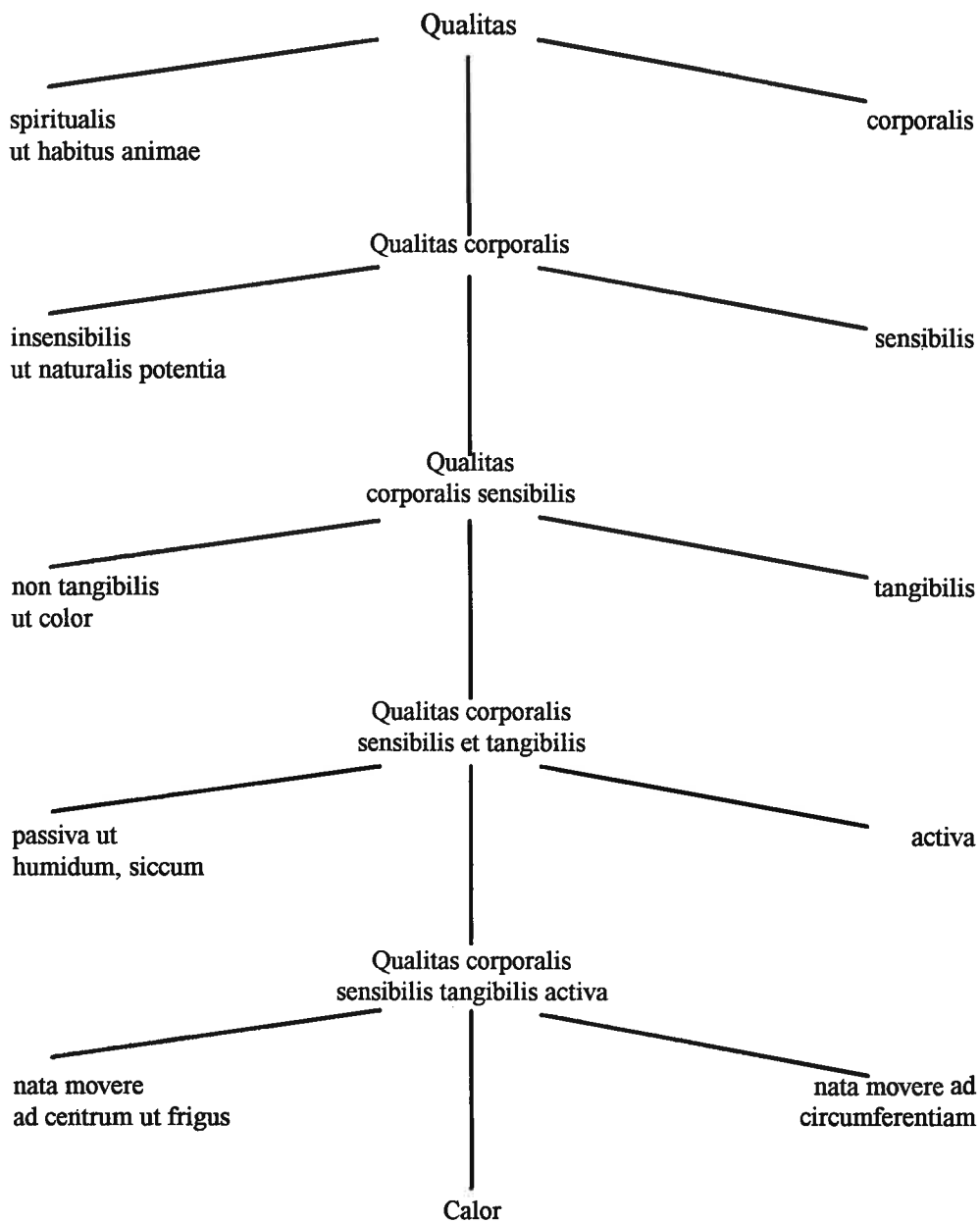
<Linea praedicamentalis qualitatis>

Qualitas alia corporalis, et est prima differentia colligenda; alia spiritualis, ut habitus animae, puta scientiae et virtutes. Et haec est prima species et primus gradus in qualitatibus (8b27-9a13). Item, qualitas corporalis alia sensibilis, id est nata movere sensum, et haec est differentia secunda; alia insensibilis, quae non est nata movere sensum, ut naturalis potentia in corpore. Et haec est secundus gradus in qualitatibus et apud Aristotelem secunda species (9a14-27). Item, qualitas corporalis sensibilis alia uno solo sensu apprehensibilis, et haec est differentia tertia et gradus tertius in qualitatibus (9a27-b20); alia apprehensibilis pluribus sensibus, ut figurae, et est quartus gradus sive quarta species in qualitatibus. Item, qualitas corporalis sensibilis uno sensu apprehensibilis alia tangibilis, et haec <est> differentia quarta; alia non tangibilis. [22v] Item, qualitas tangibilis alia activa, et est differentia quinta, ut calidum et frigidum; alia passiva, ut humidum et siccum. Et hoc satis docet naturalis scientia. Rursus, qualitas tangibilis activa alia nata movere (moveri *ms.*) ad centrum ut frigus, alia ad circumferentiam et est completiva differentia respectu caloris.

Colligendo³¹ igitur superiores differentias cum genere supremo, patet quod calor est qualitas corporalis sensibilis unico sensu apprehensibilis tangibilis activa nata movere (moveri *ms.*) ad circumferentiam. Et haec est eius definitio.

---

³¹*Adn. in mg.*: Quasi recapitulando.

<Capitulum 9. Praedicamentum quantitatis>

Tertium³² genus absolutum est praedicamentum quod dicitur quantitas. Et est absolutum sola absolute a respectu. Dicitur connotativum, exsistens in omnibus suis speciebus, sicut sapientibus visum est; et modus dicendi declaratur inferius.³³

Dividitur autem quantitas in continuum et discretum (4b20), sive in magnitudinem et numerum. Considerabimus autem in numeris ordinem praedicamentalem — quia natura videtur notior esse et prior magnitudine — incipientes a conceptu quantitatis, qui est abstractior et natus pro pluribus supponere; et descendentes in ternarium, qui numerus magnam habet perfectionem in natura.

“Quantitas autem alia continua, alia discreta” (4b20). Et quantitas quidem discreta numerus est, qui colligit in se conceptum primi generis et primae differentiae.

Numerus³⁴ alius par, alius impar. Numerus impar alius primus, alius compositus. Numerus compositus³⁵ dicitur qui mensuratur numero qui aliquotiens sumptus ipsum praecise reddit ternario. Sic quidem novenarius mensuratur, et novem; quindenarius vero tertio nunc quinario.

Numerus primus³⁶ dicitur qui sola unitate mensuratur, nec alius numerus sui replicatione praecise reddit ipsum; quales sunt isti: tres, quinque, septem, et sic de multis.

Ponemus igitur numerum compositum ad sinistram; numerum primum ad dexteram, colligendum cum aliis numeris ternarii.

Rursus numerus primus alius aggregatur ex numeris, ut quinarium ex ternario et binario, et omnes alii impares posteriores. Alius non aggregatur ex numeris, <ut> ternarius qui aggregatur, puta ex duo et unitate. Et iste est quasi primi quidem modus secundum Aristotelem.³⁷

Ponemus igitur non (in *ms.*) utrobique primum ad sinistram, utrobique primum ad dexteram. Et est conceptus ternarii collectus ex conceptu numeri — qui includit conceptum quantitatis et discreti — et conceptibus differentiarum ad dexterum latus positarum. Hic inferius patet linea.

³² *Adn. in mg.*: Capitulum 9.

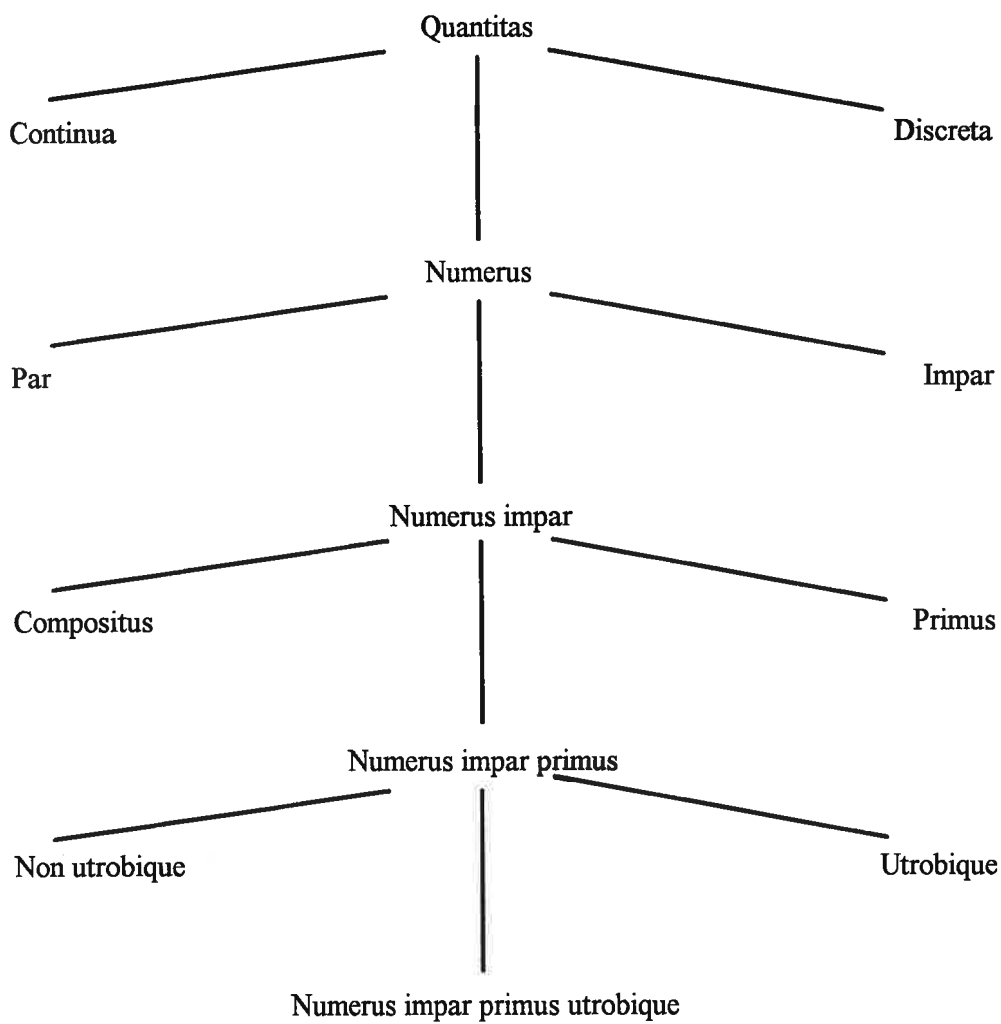
³³ Cf. *infra* cap. 16.

³⁴ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* II,2 c. 31 (OPh I) 565.

³⁵ Cf. Boethius *De institutione arithmetica* I,15 (1867) 31-2.

³⁶ Cf. Boethius *De institutione arithmetica* I,14 (1867) 30.

³⁷ Cf. Aristoteles *An. post.* II,13 96a24-b14.

<Capitulum 10. Praedicamentum relationis>

Relatio³⁸ est primum praedicamentum respectivum. Et habet comites sex genera, puta actionem, passionem, situm, habitum, ubi, quando. Quae omnia important essentialiter respectus sicut relatio, nec aliquid absolutum dicunt ultra substantiam, quantitatem, et qualitatem. Et in hoc concordant omnes sapientes. Verumtamen respectus relationis, ad differentiam respectuum importatorum per alia sex genera, dicitur respectus intrinsecus adveniens;³⁹ et respectus aliorum sex generum dicuntur respectus extrinsecus advenientes.⁴⁰

Et istum modum \dicendi/ conantur multi moderni salvare. Et est unus modus famosus, cuius imaginatio est haec: quod respectus de genere relationis dicitur intrinsecus adveniens quia, positis extremis, necessario sequitur talis respectus absque aliquo extrinseco. Respectus autem importatus per alia sex praedicamenta non ponitur necessario ad positionem extremorum; sicut, posito activo et passivo, non sequitur necessario respectus agentis ad passum — sed requiritur debita approximatio, cum amotione impimenti prohibentis actionem huius in hoc. Eodem modo in aliis, ut dicunt. Et propter hoc forte obtinuit (opti^{it} ms.) primum genus inter respectus vocabulum commune omnibus, ut dicatur relatio. Cum⁴¹ tamen quodlibet aliorum sit respectus essentialiter et habitudo duorum, et nullum de omnibus sit forma absoluta, sicut quidam⁴² volunt.

Ex hoc igitur habemus modum concipiendi incomplexa in septem respectivis generibus. Non enim uniformis modus est concipiendi respectus et formas absolutas. Nam forma quidem absoluta nata est concipi solitarie, ut nigredo color. In istis autem respectibus oportet duo concipere, quia om<nis> respectus duorum est.

Et hoc manifestum est inductive. Concipiendo enim relationem, oportet concipere quid refertur et illud ad quod refertur. Concipiendo actionem et passionem, utrobique oportet concipere activum et passivum. Concipiendo

³⁸ *Adn. in mg.*: Capitulum 10.

³⁹ *Adn. in mg.*: Respectus: intrinsecus, extrinsecus.

⁴⁰ Cf. Boethius *De Trinitate* IV (1978) 24: ...quodque illa quae ita praedicantur, ut esse aliquid rem ostendant, illa vero ut non esse, sed potius extrinsecus aliquid quodam modo affigant.

⁴¹ *Adn. in mg.*: Quod non est forma absoluta.

⁴² Cf., e.g., Simplicius *In Praed.* (1971-5) 91: Eorum vero quae secundum habitudinem hae quidem dicuntur 'prosantistrefunda' (quasi ad aliquid contraversa), quas omnes continet ipsius ad aliquid praedicamentum; hae autem non ad aliquid contraversa.

habitu et ubi, utrobique oportet concipere continens et contentum. Nam respectus habitudinis inter continens et contentum facit utrumque praedicamentum — sicut dicitur a Commentatore⁴³ (*spat. vac. 4 litt.*) et quinto Metaphysicae⁴⁴ — hoc modo converso, quemadmodum respectus et (est *ms.*) habitudo inter agens et passum facit duo praedicamenta modo converso. Dicere enim quod continens habet contentum sicut animal habet cutem et arbores corticem, est praedicamentum habitus. Dicere vero quod continens habet contentum sicut vas vinum et civitas populum et universaliter sicut locus locatum, est praedicamentum ‘ubi’. Ex quo patet quod respectus qui est in praedicamento ‘ubi’ conversus est illi respectui qui est in praedicamento habitus. Et ista est sententia, et haec sunt exempla, praedicti Commentatoris.⁴⁵ Ex istis constat quod ad positionem extremorum non sequitur necessario respectus, nisi unum contineatur ab alio. Propter quod erunt respectus extrinsecus advenientes secundum illum modum ponendi. Concipiendo etiam positionem, oportet concipere partem in toto sic [23r] [sic] vel sic dispositam. Et non potest positio concipi sine pluralitate partium quae sunt extrema huius respectus, nec sequitur ad positionem istorum extremorum necessario respectus positionis sive situs. Termini sunt actu partes totius; possunt igitur esse extrema sine respectu de isto genere. Et pro tanto videtur iste respectus advenire ab extrinseco.

De⁴⁶ ‘quando’ videtur difficile salvare quomodo sit respectus extrinsecus adveniens iuxta illam divisionem respectivi, quia necessario posito tempore et re temporali videtur poni ‘quando’.

Habet etiam dubium secundum assignata respectivi quantum ad respectus de genere relationis, quia non videtur convenire omnibus relationibus quod, positis extremis, necessario ponitur; quia potest esse sine contradictione is qui pater nunc est, et is qui nunc est filius eius, et non esse relatio originis inter eos. Quia filius posset — per aliam saltem potentiam — habere originem ab alio, scilicet a deo.

Ad⁴⁷ quae dicitur quod sic debet intelligi quod dictum est de respectibus extrinsecus advenientibus, quod positis extremis duarum relationum, et ipsa relatione posita simul, semper stantibus illis extremis, stabit eadem relatio; sicut

---

⁴³ Averroës *In Librum V Metaphysicorum* (ed. Ponzalli 1971) 203: Et universaliter respectus in hoc praedicamento <‘ubi’> est conversus illi qui est in praedicamento habitus.... Si igitur fuerit comparatio continentis ad contentum erit praedicamentum habitus, si econverso de ubi.

⁴⁴ Aristoteles *Metaph.* V, 23 1023a14.

⁴⁵ Averroës *In Librum V Metaphysicorum* (ed. Ponzalli 1971) 203.

⁴⁶ *Adn. in mg.*: Obiectio.

⁴⁷ *Adn. in mg.*: Responsio.

posito patre et filio, et quod pater generaret filium, semper cum ponitur paternitas, ponitur et filiatio. Sed sic non est de respectibus ab extrinseco advenientibus, sicut [respectus] patet. Quia respectus relationis prior est, ideo ordinem praedicamentalem in relatione considerabimus.

Sunt⁴⁸ autem tres modi relativorum, sicut Aristoteles in *Metaphysica*⁴⁹ tradidit. Primus est secundum habitudinem excedentis et excessi et inaequalis et aequali<s>. Tales sunt relationes repertae in numeris vel in numeris qui modo numerantur, verbi gratia, habitudo dupli et dimidii et consimiliter quae secundum aliquam proportionem est, et quia ratio (rationis *a.c.*) proportionis invenitur in numeris primo, ideo dicuntur huius<modi> relationes esse modus numeri.

Secundus⁵⁰ modus est secundum habitudinem activi ad passivum; et dividitur in duas, secundum quod potentia activa refertur ad passivam potentiam vel econverso. Hoc modo referuntur dominus et servus, pater et filius, et universaliter produciens et productum.

Tertius⁵¹ modus relativorum est secundum habitudinem mensurae et mensurati, qualis est relatio scibilis et scientiae, sensibilis et sensus. Et dicitur modus mensurae.

Omissis duobus ultimis modis, prosequimur ordinem praedicamentalem relationis in relationibus primi modi, qui utique prior et manifestior est; incipiendo a simplici conceptu et deducendo usque ad ad proportionem duplam, quae est species prima proportionis multiplicis. Simplicior autem conceptus naturaliter(?) prior est conceptus primi generis, quod vocatur relatio, id est habitudo alicuius ad aliquid. Oportet enim aut duo aut unum ut duo concipere in relationibus.

Relatio igitur alia modo numeri, alia non modo numeri, sicut sunt relationes secundi modi et tertii. Relatio modo numeri idem \est/ quod proportio, et est proportionis definitio ex supremo genere et differentia collecta prima. Unde⁵² Euclides et Iordanus dicunt quod proportio est duarum quantitatum eiusdem

⁴⁸ *Adn. in mg.*: Tripliciter modi relativorum.

⁴⁹ Cf. Aristoteles *Metaph.* V,15 1020b26-32: Ad aliquid dicuntur alia ut duplum ad dimidium et triplum ad partem, et totaliter multiplicatum ad multiplicati partem et continens ad contentum; alia ut calefactivum ad calefactibile et sectivum ad secabile, et omne activum ad passivum; alia ut mensurabile ad mensuratum et scibile ad scientiam et sensibile ad sensum.

⁵⁰ *Adn. in mg.*: Secundus.

⁵¹ *Adn. in mg.*: Tertius.

⁵² *Adn. in mg.*: Proportio secundum Iordanum et Euclidem.

generis unius ad alterum habitudo certa.⁵³ Et ipsi intelligunt per ‘relationem’ habitudinem, et modum numeri per hoc quod dicunt quod est “duarum quantitatum eiusdem generis”.

Habitudo autem quae est proportio aut attenditur inter quantitates aequales, et dicitur ‘aequalitatis proportio’ vel ‘proportio aequa’; aut inter inaequales quantitates, et dicitur ‘inaequalitatis proportio’. Proportio autem inaequalitatis aut accipitur habitudo maioris quantitatis ad minorem, et dicitur in *Arithmetica*⁵⁴ ‘maior inaequalitas’, ab Aristotele vero in considerationibus *Topicis*⁵⁵ vocatur ‘proportio superans’; aut accipitur e converso ut habitudo quantitatis minoris ad maiorem, et vocatur ‘inaequaliter superata’, ‘superantia’, sive ‘excessus’; aut est secundum aequalem, et est proportio multiplex quae est ‘proportio inaequalitatis superans in aequali’, ut quando maior \numerus/ continet minorem numerum aliquotiens praecise. Aut excessus est proportio secundum inaequale, et sic sunt [sunt] proportionales de quibus dictum est in *Arithmetica*. Quarto autem numerus⁵⁶ qui sic superat inaequali minore, <superat> tantum semel inaequali, et est proportio dupla. Aut superat inaequali pluries quam semel, et sic habet modum superandi. Sumuntur aliae proportionales multipliciter, ut dupla, tripla, quadrupla, et sic in infinitum.

Patet igitur quod colligendo differentias ad dexteram cum supremo genere, est proportio dupla relationi numeri, sive habitudo proportionata proportionale inaequalitatis superantis in aequali tantum semel, et quae est eius definitio.

Et patet ordo praedicamentalis in generibus absolutis et respectivis ex his capitulis.

Sed nunc redeamus super considerationem praedicamentorum conceptuum.

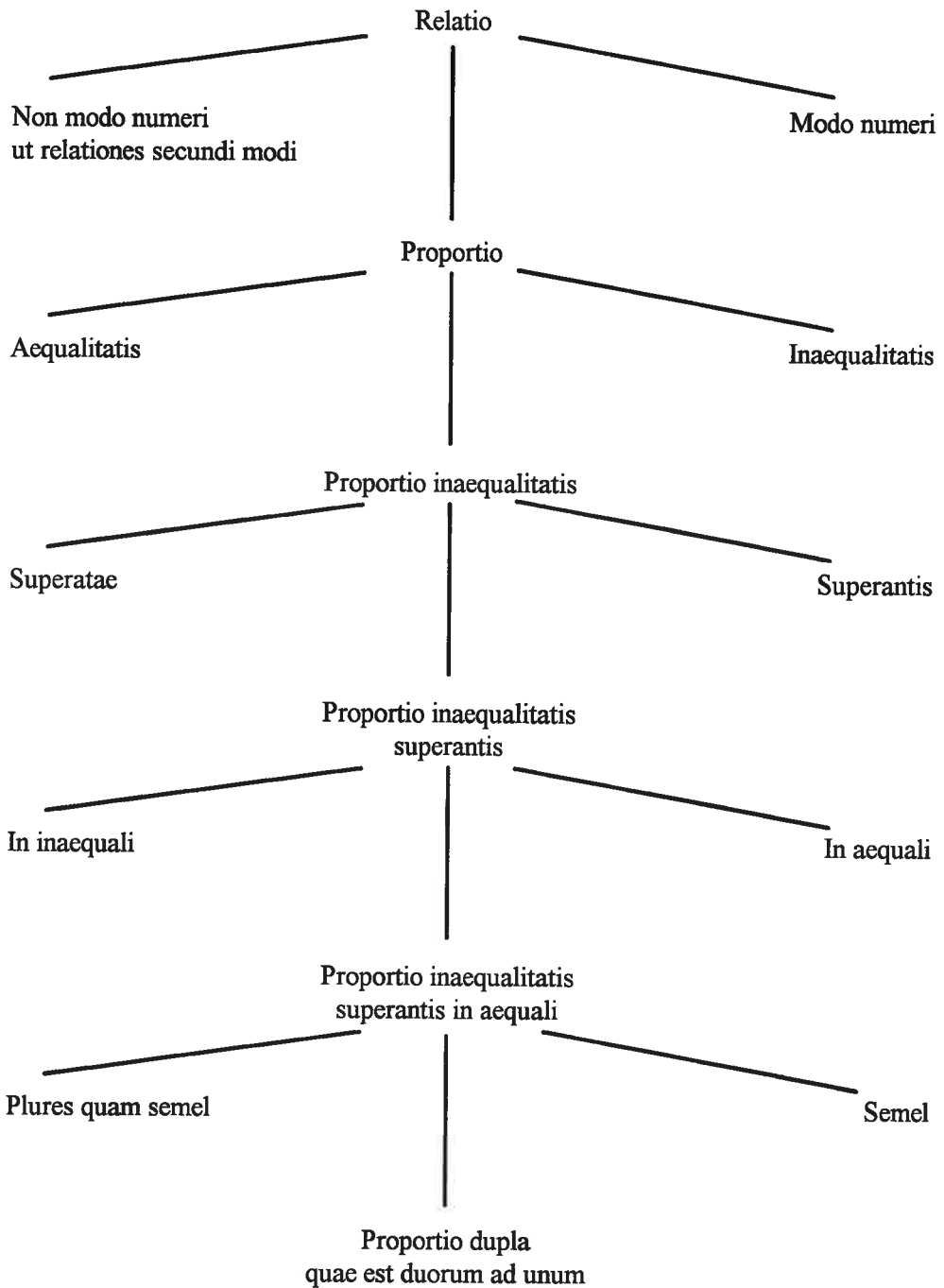
⁵³Euclides *Elementa* V def. 3 (ed. H. Busard) 145: Proportio est quantitatum duarum quaecumque fuerint eiusdem generis quantitatum unius ad alteram certitudo; cf. Iordanus de Nemore *Arithmetica decem libris demonstrata*, ed. Jacob Faber Stapulensis (Paris: Johannes Higman and Wolfgang Hopyl, 1496): Proportio est rei ad rem determinata secundum quantitatem habitudo.

⁵⁴Boethius *De institutione arithmetica* I,21-2 (1867) 45-6.

⁵⁵Aristoteles *Topica* III,1 116b28-30.

⁵⁶Boethius *De institutione arithmetica* I,23 (1867) 46-7.

<Capitulum 11. De entibus univocis>

Communis⁵⁷ praemissorum consideratio in univocis quidem ordinata est. In omnibus enim generibus a supremo genere generalissimo usque ad infima individua, univoca praedicatio est; non solum secundum proxima genera, sed etiam secundum genera generalissima, iuxta primam dignitatem,⁵⁸ quae primo in univocis habet locum. Et propter hoc [23v] species \dicitur/ participare genera, et non econverso. Participare \in/ definitione, \sive/ participare \genus/, idem videtur \quod/ rationem suscipere, ut participare sua superiora. Species igitur participant genera, et genera participantur. Et procedit haec participatio in conceptibus compositis usque ad conceptum simpliciter simplicem, donec scilicet stet (sumatur *ms.*) resolutio conceptuum in conceptu entis [etiam] in unoquoque genere.

Hoc videre difficile non est. Nam conceptus substantiae resolvitur in conceptum entis, et ita participabitur a substantia. Et per consequens substantia includit entis rationem essentialiter; et omnia genera, species, et individua substantiae consequenter includunt rationem entis, per dignitatem primam.⁵⁹ Et sic est ens univoce dictum de generibus et speciebus et individuis substantiae per definitionem secundam, sicut dictum est de substantia prima.

Manifestum est in qualitate quod aliquis conceptus simplicior conceptu qualitatis includatur in conceptu qualitatis, et illorum de quibus qualitas quiditative dicitur, et ita univoce. Sed tamen \an/ ens secundum eundem conceptum includitur in conceptu quiditativo substantiae et accidentis, puta qualitatis, vel (ut *a.c.*) sit ens univocum substantiae et accidenti; an secundum diversos conceptus correspondentes includatur in ipsis, ut sit aequivocum, non sic manifestum est. Sed⁶⁰ quamvis aliquando hoc fuerit dubium, nunc tamen ex frequenti pertractatione [respondetur(?)] tamquam certum <est> apud sapientes quod ens non est aequivocum, sed univoce de substantia et accidente et de quibuscumque rebus mundi est dictum.

Est⁶¹ autem via eadem hoc ostendere de ente qua de animali. De animali scimus quod ipsum est univocum rebus sub eo contentis, et est una via communis utrique, via scilicet resolutiva conceptuum de animali. Ad probandum univocationem de animali, accipiam hominem et leonem. Neuter conceptus est

---

⁵⁷ *Adn. in mg.*: 11 Capitulum.

⁵⁸ Cf. supra cap. 6.

⁵⁹ Cf. supra cap. 6.

⁶⁰ *Adn. in mg.*: Puta ens esse univocum substantiae et accidenti. *Adn. in ima pag.*: Utrum ens sit univocum substantiae et accidenti.

⁶¹ *Adn. in mg.*: Primo.

simpliciter simplex; igitur possunt resolvi in conceptus simpliciores. Sed resolvendo, remanet conceptus animalis communis et neuter et indifferens ad utrumque. Igitur requireret \quod/ nomen animalis, cui correspondet conceptus ille adaequatus, est univocum homini et leoni, per definitionem secundam.

Consimiliter arguo de ente respectu substantiae et qualitatis. Accipio conceptum substantiae et conceptum qualitatis; neuter conceptuum est simpliciter simplex, secundum omnes. Igitur possunt resolvi. Sed resolvendo, quantum resolvi possunt, statur in conceptu entis neutro, et indifferente ad utrumque. Igitur ens est univocum substantiae et qualitati. Nec videtur posse impediri demonstratio de ente, quoniam eodem modo posset impediri si fiat de animali et suis speciebus.

Alia⁶² via communis est via compositiva facta in conceptibus, incipiendo a conceptu animalis vel entis, et componendo. Et primo facio demonstrationem de animali et suis speciebus. Sic contingit intellectum esse certum de aliquo ipsum esse animal, dubitando de differentiis contrahentibus animal ad hanc speciem vel illam, sicut apparet in viso a remotis. Et ita intuens in illo tantum habet unum conceptum de quo est certus intellectus, et multas de quibus est dubius. Sed, certitudine accepta de quibuscumque conceptuum dubiorum, remanet primus conceptus de quo intuens erat certus, et illud salvatur in unoquoque conceptuum dubiorum. Igitur ille conceptus erat indifferens et communis illis omnibus conceptibus dubiis.

Consimiliter arguo de ente respectu contrahentium ipsum. Quia contingit intellectum esse certum de aliquo ipsum esse ens, dubitando de differentiis contrahentibus ipsum. Exemplum de lumine. Nam aliquis, propter rationes ad oppositas partes, dubitaret de lumine utrum esset corpus vel substantia vel qualitas in corpore.⁶³ Certum tamen esset unum illorum. Sed, certitudine accepta de quocumque dubiorum, remanet conceptus entis idem qui prius. Alioquin nulla fuisset certitudo habita de eo. Igitur/ secundum \unum/ eundem conceptum intelligitur ens in conceptibus quiditativis quarumcumque rerum.

Ex hoc patet quod ens non significat substantiam et accidens utrumque, sed sub propria ratione, sicut diximus contra quosdam⁶⁴ vocantes ens esse aequivocum substantiae et accidenti. Nam nullus idem conceptus substantiae et

---

⁶²Adn. in mg. Secundo.

⁶³Cf. Augustinus *De Genesi ad litteram* I, 3, CSEL 28 (1894) 7: Et quid est lux ipsa, quae facta est? Utrum spirituale quid an corporale?; cf. Ioannes Duns Scotus *Quaestiones super libros Metaphysicorum* IV q. 1 n. 46 (OPh III) 307: Dubitatio est quando concipimus ens, utrum sit ens in se vel in alio; sicut patet de lumine, utrum sit forma substantialis per se subsistens vel accidentalis existens in alio sicut forma; cf. Ioannes Duns Scotus *Lectura* II dist. 13 q. un. n. 9-28, *Opera omnia* 19 (1993) 104-9.

⁶⁴E.g., Thomas de Aquino *Summa theologiae* I q. 3 a. 5 (1950) 18.

accidentis est certus et dubius, quia tunc esset adaequate certum et [24r] non-certum. Et apud istum, puta Sortem, contingit conceptum entis esse certum conceptibus substantiae et accidentis, et conceptibus dubiis. Igitur conceptus entis neutri adaequate est idem. Igitur ens neutrum sub ratione propria significat.

Si dicatur (*Adnot. in mg.*: Contra) quod ens saltem est analogum, in quarto Metaphysicae et septimo,⁶⁵ et ita non erit [saltem] ens univocum:

Ad illud dicendum est quod ratio includit oppositum. Nam si ens dicitur de substantia et accidente, sed non dicitur de accidente nisi quod includitur in conceptu accidentis, secundum consequens igitur ens includitur in conceptu accidentis. Includitur autem in conceptu substantiae, quamvis prius quidem ordine. Igitur includitur in conceptu utriusque. Igitur ens dicitur de utroque univoce, per definitionem secundam. Unde analogia, sive ordo attributionis qualis potest esse inter substantiam vel accidens in conceptu entis, non impedit univocationem entis de utroque. Immo supponit eam, quia non potest convenire per prius et posterius duobus nisi convenit ambobus.

Dico igitur breviter quod ens est commune univocum substantiae et accidenti, quia substantia est ens in se, accidens est ens natum esse in alio;⁶⁶ et ens est commune determinabile in utroque. Circumscriptis \enim/ determinationibus utrobique, remanet idem conceptus entis in utroque salvatus. Nec intellectus quidem potest aliquam differentiam inter conceptum relictum ex uno et alio percipere, circumscriptis conceptibus contrahentibus. Immo, si nomen imponeretur conceptui relicto post circumscriptionem determinationis in substantia, et nomen aliud imponeretur conceptui relicto post circumscriptionem determinationis in accidente, ita utraque nomina synonyma essent, omnino idem importantia, et pro eisdem nata supponere.

Quamvis tamen ens hoc modo sit univocum, negatur tamen ab eo ratio generis, tertio Metaphysicae.⁶⁷ Ratio est, secundum aliquos,⁶⁸ propter nimiam

---

⁶⁵Cf. Aristoteles *Metaph.* IV,2 1003a33: Ens autem multis quidem dicitur modis... Ita vero et ens multipliciter dicitur...; *Metaph.* VII,4 1030a21: Sicut enim ens in omnibus, sed non similiter... Oportet illis aut aequivoce dicere ea entia, aut addentes et auferentes; cf. Ioannes Duns Scotus *Quaestiones super libros Metaphysicorum* IV q. 1 n. 70 (OPh III) 315-6.

⁶⁶Aristoteles *Topica* I,5 102b4-8: Accidens autem est quod nihil horum est, neque definitio neque proprium neque genus; inest autem rei et contingit inesse cuilibet uni et eidem et non inesse, ut sedere contingit inesse alicui eidem et non inesse; Aristoteles *Metaph.* VII,1 1028a18; Hamesse 128 (160): Accidentia non sunt entia, sed quid entis.

⁶⁷Aristoteles *Metaph.* III,3 998b21-28.

⁶⁸Thomas de Aquino *Summa theologiae* I q. 3 a. 5 (1950) 18: ...ens non potest esse genus alicuius; omne enim genus habet differentias quae sunt extra essentiam generis; nulla autem differentia potest inveniri quae esset extra ens.

communitatem entis. Quia scilicet praedicatur primo modo per se, \saltem de accidente, sed non de ultimo; sed genus nullo modo/ de differentia. Genus autem de differentia non praedicatur per se, sicut in sexto Topicorum determinat Aristoteles.⁶⁹ Ens autem, quamvis sit univocum <et> praedicatur in quid de multis speciebus differentibus, sicut genus, non tamen habet condiciones alias, ut dicunt, ad rationem generis requisitas.

Quamvis autem ens sit univocum omnibus rebus, sicut probant rationes adductae — verbi gratia, deo et creaturae, rebus corruptibilibus et incorruptibilibus, substantiae et accidenti — de omnibus \enim/ non aequae concludunt rationes praefatae, \non/ tamen oportet quod ens sit univocum propter hoc omnibus praedicamentis, nisi ponamus praedicamentorum esse realitates distinctas, quod [si] verum non est. Quia forte quaedam praedicamenta important easdem res quas praedicamenta absoluta, sed alio modo; sicut quidam sapientes⁷⁰ philosophantur de relatione quod non significat nisi res absolutas, importando plura absoluta simul, sicut similitudo non est nisi duo alba sive duae albedines. Cum qualitas unam earum tantum importat solitarie, non potest esse ut secundum eundem conceptum praedicetur ens de qualitate et relatione. Immo non dicitur ens secundum eundem conceptum de uno et de pluribus, puta de homine et hominibus, animali et animalibus, qualitate et qualitatibus, nec aliquod praedicatum nisi sit aequivocum. Nam praedicatum univocum, cum affirmatur de uno, negatur de pluribus, sicut 'animal', cum affirmatur de homine, negatur de hominibus.

<Capitulum 12. De conceptibus univocis>

Viso⁷¹ de entis natura, videndum est de conceptibus inferioribus praedicabilibus, comparando conceptus in anima, qui sunt signa, ad res significatas et repraesentatas per ipsas. Et non loquimur hic nisi de conceptibus quiditativis facientibus coordinationes praedicamentales, quia tota adhuc consideratio est in univocis. De conceptibus etiam denominativis dicetur posterius.⁷²

Est⁷³ igitur dubitatio utrum in qualibet re sit ordo realitatis secundum ordinem conceptuum quiditativorum de ipsa acceptorum et supponentium pro

⁶⁹ Aristoteles *Topica* VI,6 144a31-3; Hamesse 329 (101): Genus per se non praedicatur de differentia.

⁷⁰ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 49 (OPh I) 154 n. 2.

⁷¹ *Adn. in mg.*: 12 Capitulum.

⁷² Cf. *infra* cap. 14.

⁷³ *Adn. in imo fol.*: Dubium: utrum in qualibet re sit ordo realitatis secundum ordinem conceptuum quiditativorum de ipsa acceptorum etc.

ipsa, an unum et idem ex parte rei possit correspondere multis conceptibus [24v] quiditativis in anima ad invicem ordinatis.

Et⁷⁴ manifestum est quod non [non] oportet multitudinem esse in <re propter multitudinem in> conceptibus, sicut nec multitudo in conceptibus sequitur multitudinem eorum quae sunt in vocibus necessario, sumentibus nobis suppositiones has.

Primo, de formis accidentalibus quae sunt simplices, non habentes compositionem ex rebus diversis in natura. Ex istis sequitur evidenter intentum. Accipio enim calorem. Haec est una forma simplex vel paucissimis composita. Si de simplicitate protervias, conceptus huius formae simplicis resolvitur in conceptus quidditativos entis, sicut patet \supra/ de qualitate.⁷⁵ Nam⁷⁶ calor est qualitas corporalis sensibilis, unico sensu apprehensibilis, tangibilis, activa, nata movere ad circumferentiam. Igitur si calor est forma simplex, non erunt isti conceptus accepti ex distinctis in re, cum (quando *ms.*) calor sit una simplex natura.

Idem patet in aliis qualitatibus. Nam⁷⁷ albedo nata est concipi multis conceptibus communibus sibi et nigredini, puta conceptu qualitatis, et sensibilis, et tandem conceptu coloris — \et/ cum hoc, etiam conceptu distinguente ipsam a magnitudine, qui est conceptus differentiae ultimae; sed tamen albedo species simplex est, non habens in se naturas diversas.

Istud intelligendum evidentius est de luce⁷⁸ quae est qualitatum sensibilibum evidentius purissima, prima, et simplicissima, compositione carens. Et tamen conceptus lucis est compositus ex conceptibus quiditativis prioribus. Patet igitur in istis quod non est distinctio realitatum secundum distinctionem conceptuum.

Secundo sumemus nobis suppositum de substantiis. Scimus enim quod quaedam substantiae sunt simplices, sicut intelligentiae; et tamen possunt concipi multis conceptibus quiditativis. Nam⁷⁹ angelus est substantia, particularis simul et intellectualis, id est nata intelligere opposita intelligibilia, et est immaterialis, et integra personalitate subsistens, ad differentiam animae rationalis. Et planum est quod non est saltem tanta distinctio in substantia angeli.

Tertio sumemus suppositionem de primis corporibus, puta caelestibus.⁸⁰ Nam caelum potest concipi conceptu entis, substantiae, et conceptu differentiae

---

⁷⁴ *Adn. in mg.*: Quod non, primo.

⁷⁵ *Cf. supra* cap. 8.

⁷⁶ *Adn. in mg.*: Hic arguit de calore.

⁷⁷ *Adn. in mg.*: Secundo, per exemplum de albedine.

⁷⁸ *Adn. in mg.*: Tertio, per exemplum de luce.

⁷⁹ *Adn. in mg.*: Quarto, per exemplum de angelis.

⁸⁰ *Adn. in mg.*: Per exemplum de caelo.

distinguentis ipsum a rebus corruptibilibus, et conceptu differentiae distinguentis [[ipsum]] orbem a stellis. Sed non sunt in eo tot realitates correspondentes, cum corpus caeleste sit primum et simplicissimum. Immo Averroës negat omnem compositionem in caelo, in libro *De substantia orbis*,⁸¹ praeter compositionem ex partibus quiditativis. Immo et compositionem ex materia et forma negat, ponens caelum naturam simplicem non habentem materiam, eo quod nihil in eo sit in potentia contradictionis et in potentia ad non esse.

Et licet ista sufficiant ad faciendum fidem de hac re, tamen potest ulterius, ad complendum inductive propositum, declarari <in> elementis,⁸² quae non habent compositionem nisi ex materia [et materia] et una forma, et multis modis concipiuntur.

Item in mixtis, tam in inanimatis — qualia sunt lapides et metalla et cetera huiusmodi innumerabilia, in quibus nequaquam est multitudo formarum secundum multitudinem conceptuum de ipsa acceptorum, sed forma una tantum — quam in animatis, puta homine, in quo, quamvis sint plures formae, non tamen secundum naturam conceptuum quiditativorum natorum supponere pro homine.

Constat igitur quod non est ordo realitatum secundum ordinem conceptuum in qualibet re. Ex quo relinquitur nobis altera pars, scilicet quod unum et idem ex parte rei possit correspondere multis conceptibus.

Ex quo sequitur ulterius quod non oportet genus et differentiam semper accipi a distinctis in re, quia detur oppositum: tunc erit tanta distinctio in rebus quanta in conceptibus, quod iam improbatum est. Immo si hoc \detur/, sequitur quod quot sunt praedicata in quid de luce, angelo, caelo, lapide, igne, et homine, tot essent formae substantiales in eis. Et sic nullum istorum erit simplex, propter multitudinem formarum substantialium in eo. Immo, nullum ens simpliciter et vere \esset/ simplex si esset talis correspondentia inter conceptus et res. Nam secundum illam correspondentiam, res non esset simplex simpliciter, nisi eius conceptus esset simpliciter simplex, †quia conceptus simpliciter simplex, loquendo de conceptu adaequato....† Sed nulla res <est> cuius conceptus adaequatus est simpliciter simplex, quia conceptus simpliciter simplex non est nisi conceptus entis. Scimus igitur quod (quia *ms.*) unum in re potest correspondere multis conceptibus; et quod (quia *ms.*) genus et differentiam non oportet sumi a distinctis re — quamvis sit possibile quod tales realitates reperiuntur, sicut ponendo plures formas in homine, et quod intellectiva et sensitiva distinguuntur realiter, tunc ‘animal’ accipitur a sensitiva, sed ‘rationale’ ab intellectiva. Sed hoc est per accidens.

⁸¹ Averroës *De substantia orbis* c. 2 (1562) 322E.

⁸² *Adn. in mg.*: Exemplo de elementis.

Ad salvandum aliter quod ideo unum [25r] in re possit correspondere multis conceptibus et diversis in anima, sufficere videtur diversitas in apprehendendo secundum quam sequitur diversitas in concipiendo. Una \enim/ et eadem res simplex potest apprehendi magis vel minus distincte. Et ita diversitas non est ex parte <rei> apprehensae, sed ex parte virtutis apprehensivae, ex hoc quod magis vel minus talem apprehendit rem, quae tamen est uniformis in se. Et hoc apparet in notitia sensitiva intuitiva. Cum⁸³ enim visus videt rem ad aliam et aliam distantiam, fit in eo apprehensio magis vel minus distincta; et similiter est apud intellectum, quia diversimode apprehendit et diversimode concipit quod in se diversum non est. Et <hoc contingit> quantumcumque etiam distincte apprehenderet intellectus vel conciperet rem, quia tamen conceptus confusus, qui potest esse certus, conceptibus distinctis existentibus dubiis, intelligitur et salvatur in illis distinctis conceptibus. Quia intellectus sua virtute potest conceptum quemcumque distinctum resolvere in conceptus confusos, qui sunt partiales respectu conceptuum distinctorum, et seorsum rem in conceptu confuso considerare et seorsum conceptu distincto. Et sic potest de albedine et alia forma simplici habere conceptum generis seorsum, puta conceptum colorum, et conceptum differentiae seorsum, puta disgregativi, et conceptum utrumque simul in conceptu albedinis vel speciei cuiuscumque.

Quidam⁸⁴ tamen, ad salvandum quomodo unum in re possit correspondere diversis conceptibus in anima,⁸⁵ ponunt differentias a parte rei — in re inquam non invenitur distinctio realis sufficiens ad istam correspondentiam, quam distinctionem vocant formalem. Et imaginantur quod illa distinctio vere sit in re, et tamen non est distinctio realis, quia non est distinctio rerum, sed est minor quacumque distinctione reali. Imaginantur enim quod in obiecto realiter uno intellectus invenit plura obiecta formaliter distincta, nata derelinquere distinctos conceptus generis et differentiae. Vocant autem obiecta formaliter distincta quorum unum est extra rationem alterius, formaliter loquendo. Exemplum de albedine, quae, quamvis ponatur species simplex, non habens in se duas naturas, est tamen in albedine aliquid realiter unde habet rationem coloris, et aliquid realiter unde habet rationem differentiae; et hac realitas formaliter non est illa. Immo una est extra rationem alterius, formaliter loquendo, sicut si essent duae

---

⁸³*Adn. in mg.* Nota exempla.

⁸⁴*Adn. in mg.*: Nota: distinctio de formalitatibus, et imaginatio Doctoris Subtilis et sequacium.

⁸⁵De distinctione formali cf. Maurice Grajewski, *The Formal Distinction of Duns Scotus* (Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1944). Cf. G.G. Bridges, *Identity and Distinction in Petrus Thomae, O.F.M.* (St. Bonaventure, N.Y.: Franciscan Institute, 1959).

res, licet tamen modo per identitatem istae duae realitates sint una res; et haec est imaginatio formalitatum. Et hoc est motivum ponendi eas.

Sed quamvis ista distinctio possit salvari per denominationem extrinsicam, de qua denominatione dicemus inferius in tractatu de denominativis,⁸⁶ non tamen videtur salvari per denominationem intrinsicam, sicut positores formalitatum volunt, quemadmodum modus ponendi praecisus clare insinuat.

Fortassis⁸⁷ enim contradictionem includit quod sit distinctio extra animam in re ipsa sine distinctione rerum. Nam si in albedine sit entitas a qua est nata generari conceptus generis, vel entitas quae nata est terminare conceptum differentiae, et haec et illa sint una res, igitur quod affirmatur et negatur de ‘a’ et ‘b’, affirmatur et negatur de eadem re; sed de ‘a’ verificatur haec negatio “non formaliter distingui ab ‘a’”, quia ‘a’ non formaliter distinguitur ab ‘a’; de ‘b’ vero, per te, verificatur affirmatio opposita, scilicet “formaliter distingui ab ‘a’”. Igitur affirmatio et negatio de eadem re simul et semel, quod est oppositum primi principii.

Praeterea,⁸⁸ ex secundo principio arguo sic: si unum oppositorum sequitur ad aliquid, reliquum non potest stare cum illo. Distinctio realis et identitas realis sunt opposita; et distinctio realis sequitur ad distinctionem formalem; igitur identitas realis non potest stare cum distinctione formali. Quod distinctio realis sequitur ad distinctionem formalem probo sic: si ‘a’ et ‘b’ distinguuntur formaliter in albedine distinctione quae est in re extra animam, aut igitur ‘b’ ut distinguitur extra animam ab ‘a’ est entitas quaedam; aut non, ut ens distinguitur contra nihil. Si non, igitur nihil est. Igitur inter ‘b’ et ‘a’ non est distinctio a parte rei. Si sic, tunc cum omnis entitas sit realitas, quia ens et res convertuntur,⁸⁹ sequitur quod ‘b’ ut distinguitur contra ‘a’ est quaedam realitas et res quaedam. Si ‘b’ ut distinguitur in re contra ‘a’ non est ‘a’ in re, igitur ‘b’ est alia res ab ‘a’. Patet igitur quod non solum genus et differentiam non oportet sumi a distinctis realiter, sed nec a distinctis formaliter, quia talis distinctio non videtur esse possibilis ad intellectum ponentium. Immo diversi conceptus, qui sunt distinctae notitiae et distinctae intentiones in anima, possunt vere significare eandem rem omnino secundum diversos modos, ut genus per modum determinabilis, differentiam per modum determinantis; non quod res significata [25v] per genus sit determinabilis, et res significata per differentiam sit determinans necessario, sicut multi imaginatur. Quia tunc quot essent partes definitionis, tot forent partes essentielles rei extra. Et ad multitudinem conceptuum sequeretur multitudo rerum. Et res sequerentur imaginationes quae

⁸⁶Cf. infra cap. 14.

⁸⁷*Adn. in mg.*: Primo contra.

⁸⁸*Adn. in mg.*: Secundo.

⁸⁹Cf. Aristoteles *Metaph.* X,2 1054a13: idem significant unum et ens.

non sunt verae. Immo, determinans et determinabile sunt distinctiones significatorum et non rerum.

<Capitulum 13. De universalibus>

Consideratis⁹⁰ istis, remanet de natura universalis perquirere, nam coordinatio praedicamentalis in universalibus constituta est; etiam est perquirendum utrum ex parte rerum considerando sit universalitas, an ex parte signorum.

Habet enim quaestio difficultatem: an sit communitas in rebus secundum communitatem in conceptibus. Et utrum universalia, id est genera et species quae collocantur in praedicamento, significant res aliquas extra animam praeter singularia.⁹¹

Et haec est falsa quaestio, quia nulla res, sive habeat rationem signi sive rei significatae, est universalis in existendo, sed tantum singularis. Et quod in existendo nulla communitas sit, nec in signis nec in rebus, istud patet per inductionem in omnibus rebus. Sortes et Plato et quilibet singularis homo res significata est, et communitate carens, quia humanitas Sortis, animalitas, corporeitas, substantia, et entitas in nullo alio quam in Sorte invenitur. Item quantitas, color, visibilitas, et sensibilitas Sortis singularis est, et communitate carens, quia in nullo alio quam in Sorte invenitur. Nihil enim de Sorte dicitur quin aequè singulare est sicut Sortes, quia nulli alii convenit.

Consimiliter quilibet quod est in Sorte vel quod de Sorte dicitur, et ita de omnibus individuis hominis et cuiuscumque speciei, quia universaliter quodlibet aequè est singulare sicut individuum cuius est; igitur talis res singularis est. Nam secundum Aristotelem⁹² nihil est in mundo quin vel sit prima substantia, ut Sortes; vel in substantia prima, ut Sortis accidens; vel de prima substantia dictum, ut quiditas vel pars quiditatis Sortis. Et haec omnia singularia sunt. Nec est communitas in istis, nisi multitudo istorum dicatur quaedam communitas.

Consimiliter arguo de signis, sive sint ad placitum ut sunt syllabae, voces, et litterae; sive sint signa naturalia ut conceptus sive passionibus animae. Inductive enim patet quod quodlibet singulare sit.

Item⁹³ confirmatur breviter inducendo sic: haec entitas est singularis, et haec, et haec, et sic de singulis; igitur omnis entitas singularis est. Et ratione

⁹⁰*Adn. in mg.*: 13.

⁹¹*Adn. in imo fol.*: Tertia: utrum universalia, ut genera et species quae collocantur in praedicamento, significant res extra animam.

⁹²Aristoteles *Cat.* 2 1a20-b6.

⁹³*Adn. in mg.*: Confirmatur.

confirmatur, quia quaelibet singularis est una numero; quaelibet singularis est per se; unde in omni singulari secundum includit primum. Ideo haec entitas est singularis. Nec potest dari instantia in aliquo singulari, cum quaelibet sit per se. Igitur 'qui non dederit universaliter, cum non habeat instantiam, oportet proferre manifestum quoniam protervit', octavo Topicorum.⁹⁴

Secunda conclusio est quod singularia quaedam sunt universalia in repraesentando, cum tamen sint singularia in existendo. Istud patet etiam de signis ad placitum, cuiusmodi sunt termini prolati et termini scripti. Quia iste terminus 'homo', sive scriptus sive prolatus, supponere potest pro multis indifferenter, et indifferenter repraesentat hoc individuum et illud, et universaliter quodlibet individuum humanum †est idem(?).† Patet etiam idem de signis quae naturaliter significant, cuiusmodi sunt termini concepti, sicut idem terminus 'homo' in conceptu singularis est, et tamen repraesentat multa per indifferenciam. Unde Avicenna quinto Metaphysicae suae,⁹⁵ primo capitulo, dicit de animalitatis conceptu quod est una forma apud intellectum in quo imprimuntur singularia et individua, quamvis in significando universalis est.

Tertia⁹⁶ conclusio est quod res extra non habent communitatem nec sunt universales in repraesentando, quia res extra non sunt signa ut communiter, nisi dicatur quod circulus significat et repraesentat vinum.⁹⁷ Sed de rebus sic significantibus, dico sicut de vocibus significativis.

Patet igitur ex istis conclusionibus quod non est communitas in rebus secundum communitatem in conceptibus. In conceptibus enim et terminis communitas repraesentationis est, quamvis singulares existant. Et huiusmodi communitas in quibusdam est maior, in quibusdam minor, cum aequali singularitate ex parte substantiae. Nam conceptus speciei est communior conceptu individui; et conceptus generis conceptu speciei †est/ communior; et conceptus generis superioris communior †est conceptu/ generis inferioris; et conceptus entis communissimus est. Et maior communitas non est nisi ex repraesentatione plurium, et minor communitas ex repraesentatione pauciorum.

In rebus autem significatis per terminos, nihil huiusmodi est, sed sunt per conceptum individui singulares; nec est aliqua natura communis⁹⁸ in rerum

⁹⁴ Aristoteles *Topica* VIII,8 160b3-4: Si ergo in multis apparente non dederit universaliter qui non habet instantiam, manifestum quoniam protervit.

⁹⁵ Avicenna *Metaphysica* V,1 (1980) 238: Haec autem forma, quamvis respectu individuorum sit universalis, tamen respectu animae singularis in qua imprimatur, est individua; ipsa enim est una ex formis quae sunt in intellectu.

⁹⁶ *Adn. in mg.*: Tertia conclusio.

⁹⁷ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 1 (OPh I) 9: ...sicut etiam circulus significat vinum in taberna.

⁹⁸ De natura communi, cf. Ioannes Duns Scotus *Ordinatio* II dist. 3 pars 1 q. 1 n. 34; *Opera*

natura existens una in multis quae per terminum vel conceptum repraesentari [26r] nata sunt nisi unitas dicatur convenientia vel multorum similitudo. Sed haec unitas non est unitas realis; immo includit oppositum unitatis realis, quia idem non est reale. Nec est facile intelligere quod sit alia unitas realis minor unitate numerali, sicut aliqui⁹⁹ putant.

Quaeratur: res sunt singulares, intentiones vero generum <et> specierum in quibus eriguntur lineae praedicamentales sunt universales. Inde est quod genera et species non sunt res nec naturae extra animam, quae sunt de natura individuorum sub ipsis. Nec est imaginandum quod una natura vel quiditas extra sit in diversis rebus numero, nec quod natura specifica eadem existens in diversis componatur realiter vel quiditative ex natura generis et differentiae sicut ex partibus, quia tunc rediret praedictum¹⁰⁰ inconueniens de multitudine formarum substantialium secundum multitudinem praedicatorum in quid de re simplici. Et tunc universale erit substantia, quod Aristoteles improbat septimo Metaphysicae,¹⁰¹ ubi probat ex intentione quod nullum universale est substantia.

Sed est imaginandum quod genera et species sunt intentiones animae et formae quaedam existentes in anima sicut in subiecto, singulares quidem in essendo et universales in repraesentando, sicut dictum est.¹⁰² Et tunc poterimus salvare quomodo in generibus et speciebus sit ordo, et quae quidem inferius et quae superius. Item quomodo ab uno ad aliud sit consequentia. Item quomodo hoc quidem subici, illud autem praedicari natum est. Item quomodo genus est ad plura indifferens quam species. Item quomodo species est genere determinator. Item quomodo propositio sit ex universalibus, et definitio quae non est nisi sermo habens partes.¹⁰³

Et poterimus faciliter solvere [[auctoritatem]] \anxiomata/ Porphyrii¹⁰⁴ de generibus et speciebus, utrum subsistant vel in intellectibus posita sunt, et utrum [[sint]] separata a sensibilibus aut in sensibilibus posita sint.

omnia 7 (1983) 404.

⁹⁹Cf. Ioannes Duns Scotus *Ordinatio* II dist. 3 pars 1 q. 1 n. 8-10; *Opera omnia* VII (1973) 395.

¹⁰⁰Cf. supra cap. 12.

¹⁰¹Aristoteles *Metaph.* VII,13 1038b10-11; 15-16: Primum enim substantia singuli propria singuli quae non inest alii, universale vero commune... Amplius substantia dicitur quae non de subiecto, et universale de subiecto aliquo dicitur semper.

¹⁰²Cf. supra cap. 13, "Secunda conclusio..."

¹⁰³Cf. Aristoteles *Metaph.* VII,10 1034b20-1: Quoniam vero definitio ratio est et omnis ratio partes habet, ut ratio ad rem et pars rationis ad partem rei similiter se habet

¹⁰⁴Porphyrius *Isagoge* 1.10-13 (1966) 5: Mox de generibus et speciebus illud quidem sive subsistunt sive in solis nudis purisque intellectibus posita sunt, sive subsistentia corporalia sunt an incorporalia, et utrum separata an in sensibilibus et circa ea constantia, dicere recusabo.

Nec enim illa communia dicta salvari possunt, nec ambiguitas Porphyrii solvi, ponendo universale ex parte rei extra. Non enim intelligibile est ut propositiones et consequentiae aut quicumque sermones in prolatione vel conceptu consistentes sint compositae ex substantiis vel ex rebus extra; et tamen compositae sunt ex universalibus ut communiter.

Videbitur autem fortasse et haec positio difficultates habet (habare *ms.*) non parvas.¹⁰⁵

(1) Si¹⁰⁶ genera et species et differentiae non sunt nisi conceptus et intentiones animae vel signa vel termini, quomodo salvabitur non omnia praedicamenta esse qualitates, cum intentiones sint qualitates et habitus animae?

(2) Item¹⁰⁷ tunc esset singulare generalissimum.

(3) Item¹⁰⁸ si praedicamenta sunt ordo conceptuum vel signorum ad placitum, quomodo erunt res extra animam in aliquo praedicamento?

(4) Item¹⁰⁹ quomodo erit universale quidditas singularium, cum conceptus non sit quidditas nec pars quidditatis substantiae; aut quomodo erit genus de essentia speciei, cum genus et species sint duae intentiones et formae in anima distinctae?

(5) Item¹¹⁰ si hoc, quomodo igitur 'interempto genere interimitur species',¹¹¹ et posita specie ponitur genus, cum sint formae distinctae et una possit sine alia esse?

(6) Item¹¹² definitio eadem definito quomodo est?

(7) Item¹¹³ si hoc, quomodo igitur 'differentia erit constitutiva speciei aut divisiva generis',¹¹⁴ aut qualiter 'species abundat a genere et differentia'?¹¹⁵

Et universaliter, quomodo poterit aliqua propositio esse vera in qua non praedicatur idem de se, cum tunc intentio praedicati non sit intentio subiecti.

Quae maxime augment quaestionis difficultatem.

Sed¹¹⁶ ista faciliter possumus salvare si advertimus ad modum locutionis et proprietates terminorum. Scimus enim quod terminus potest supponere

¹⁰⁵ *Adn. in mg.*: Difficultates.

¹⁰⁶ *Adn. in mg.*: Prima contra opinionem.

¹⁰⁷ *Adn. in mg.*: Secundo.

¹⁰⁸ *Adn. in mg.*: Tertio.

¹⁰⁹ *Adn. in mg.*: Quarto.

¹¹⁰ *Adn. in mg.*: Quinto.

¹¹¹ Porphyrius *Isagoge* 15.19 (1966) 24.

¹¹² *Adn. in mg.*: Sexto.

¹¹³ *Adn. in mg.*: Septimo.

¹¹⁴ Porphyrius *Isagoge* 10.9-11 (1966) 17.

¹¹⁵ Porphyrius *Isagoge* 15.22-4 (1966) 24.

¹¹⁶ *Adn. in mg.*: Pro istis nota.

materialiter pro seipso, ut cum dicitur “‘substantia’ est vox”, “‘animal’ est vox”. Et scimus quod idem terminus potest supponere formaliter pro rebus quas significat, sicut cum dicitur ‘animal est substantia’ vel ‘non est vox’. Et sic eadem propositio potest esse vera et falsa, termino supponente aliter et aliter. Nam haec est vera ‘animal est vox’ termino supponente materialiter; falsa, eodem termino supponente formaliter.

Ad propositum, in hac propositione ‘substantia est conceptus’ vel ‘qualitas’, potest iste terminus ‘substantia’ supponere materialiter pro seipso, secundum esse quod habet in anima vel in prolotione. Et sic concedo quod ‘substantia’ est vox, secundum esse quod habet in prolotione. Et sic etiam concedo quod substantia est conceptus, secundum esse quod habet in anima. Et quod est qualitas secundum utrumque esse, et accidens. Et sic concedo quod omnia praedicamenta sunt qualitates et accidentia. Sic etiam iste terminus ‘substantia’ <potest> supponere formaliter, secundum scilicet quod stat significative. Et sic substantia non est conceptus nec vox nec accidens nec qualitas, sed est ens per se natum stare; item, est corporea vel incorporea; item, animata vel inanimata; et sic de aliis differentiis substantiae.

(1) Patet¹¹⁷ igitur quod substantia non est qualitas, immo nec quantitas nec alia praedicamenta sunt qualitates nisi secundum quod stant materialiter; secundum vero quod stant significative, ordinantur termini in praedicamentis secundum sub et supra. Et sic qualitas non praedicatur nisi de ordinatis in praedicamento uno. Per hoc patet ad primum.

(2) Ad¹¹⁸ aliud concedo quod singulare [26v] in essendo, [quod] si est unum et non plura, est universale in repraesentando.

(3) Ad¹¹⁹ aliud dico quod aliquid dicitur esse in praedicamento quod ordinatur in linea praedicamentali secundum sub et supra. Et illo modo intentiones universales animae, cuiusmodi sunt species et genera, dicuntur esse in genere.

Alio modo dicuntur aliqua esse in genere vel in specie sicut illa (illae *ms.*) dicuntur esse in genere substantiae, quia per terminos ordinatos in praedicamento substantiae significantur; et qualitates dicuntur esse in praedicamento qualitatis, quia per terminos praedicamenta qualitatis facientes significantur.

(4-7) Alia quae sequuntur possunt salvari per modum locutionis, ut intelligatur per actum exercitum actus signatus, ut saepe usus habet. Dicemus enim quod illud quod nihil significat nihil est, ut ‘bubau’, cum tamen vere sit

---

¹¹⁷ *Adn. in mg.*: Ad primum.

¹¹⁸ *Adn. in mg.*: Ad secundum.

¹¹⁹ *Adn. in mg.*: Ad tertium.

vox quaedam. Actum exercitum per hoc verbum 'est' intelligimus, actum signatum per hoc verbum 'significat'.

(4) Ad propositum. Per hanc 'universale est quiditas singularium', nihil aliud intelligo nisi quod universale praedicatur in quid de singularibus; sicut ille terminus 'universalis' qui praedicatur in quid de [se] Sorte vel Platone, ut actus qui exercetur per hoc verbum 'est' significatur per hoc verbum 'praedicatur'.

Item genus est de essentia speciei, quia praedicatur essentialiter de specie.

(5) Item, interempto genere, dicitur interimi species, quia a quo negatur genus vere, ab illo negatur species. Et, specie posita, dicitur poni genus, quia de quo affirmatur species, et genus.

(6) Item definitio et definitum dicuntur esse idem, quia idem significant, sicut dicimus quod lapis et petra idem sunt, quia idem significant.

(7) Item cum dicitur 'differentia est qua abundat species a genere',¹²⁰ nihil aliud intelligo nisi quod differentia ponitur in definitione speciei, et non generis. Et propter hoc etiam dicitur differentiam esse constitutivam speciei, dicitur vero divisiva generis, quia divisivum ponitur cum genere in definitionibus. Nam alia differentia cum animali ponitur in definitione hominis, alia in definitione bovis.

Sed cum quaeritur quomodo poterit propositio esse vera in qua non dicitur idem de se, cum tunc sint intentiones praedicati et subiecti diversae, dico quod nec intentiones nec voces praedicantur nec subiciuntur pro se, cum sumuntur significative; sed pro rebus quas significant. Et ideo cum dicitur 'homo est animal', non denotatur quod haec vox 'homo' sit haec vox 'animal', vel quod conceptus ille sit ille; sed denotatur quod illud quod importatur per subiectum sit illud quod importatur per praedicatum. Undo quando illud quod importatur per subiectum est illud quod importatur per praedicatum, est vera praedicatio, <sicut> \in hac/ 'hoc est hoc';¹²¹ et tunc subiectum et praedicatum supponunt pro eodem.

Declaratum¹²² est igitur nobis iam quomodo procedunt lineae praedicamentorum, et in quibus praedicamentis ordinantur, quia non in aequivocis nec denominativis, sed in univocis; et quod univoca praedicatio est superioris de inferioribus usque ad ens. Et cum hoc scimus quod non est tanta diversitas in rebus sicut in praedicamentis vel conceptibus vel quibuscumque signis. Et rursus quod non est communitas in rebus, sed tantum in signis. Et quod nihil est in universo quin sit singulare in essendo, quamvis signa quaedam habeant, \quod/ propter communitatem repraesentationis vocantur universalialia. Et haec de univocis sufficiant.

¹²⁰Porphyrus *Isagoge* 11.1 (1966) 17: differentia est qua abundat species a genere

¹²¹Cf. Aristoteles *Metaph.* IV,4 1006a 33-34: Dico autem et unum significare hoc; si hoc est, si quidem homo, hoc erit homini esse.

¹²²*Adn. in mg.*: Recapitulatio.

Post¹²³ hoc oportet considerare super denominativa. Quae autem requirantur ad denominationem dictum est prius,¹²⁴ quia oportet quod vox egrediatur a voce, et conceptus a conceptu, per modum cuiusdam cadentiae. Et per defectum alicuius tollitur ratio denominationis a quibusdam concretis, sicut exemplificat Aristoteles capitulo de qualitate,¹²⁵ volens quaedam esse qualia quae denominativa non sunt. Cursor enim et pugillator, secundum eum, dicta a naturali potentia non sunt denominativa, quia ipsis naturalibus potentiis non sunt nomina imposita. Unde in illis deficit condicio prima. Studiosus etiam pro virtuoso non est denominativum.¹²⁶ Non enim denominatur a 'virtute', propter defectum condicionis primae; nec a 'studio' propter defectum condicionis secundae. Studium enim non est virtus, nec cum virtute, necessario; nam possibile est plus studio intentum minus participare virtutem.

Videtur¹²⁷ autem denominatio habere multos modos. Nam quaedam est denominatio intrinseca, quaedam extrinseca.¹²⁸ Denominatio¹²⁹ extrinseca est quando fit denominatio non ab intrinseco rei denominatae, sed ab aliquo quod est extra ipsum. Et hunc modum denominationis accipimus ab Aristotele,¹³⁰ quia ipse vult quod oratio dicitur vera vel falsa nulla receptione, nulla mutatione, nulla novitate in ipsa oratione facta, sed ab eo quod res sic vel non sic se habet. Ex quo patet quod oratio solum est vera vel falsa per denominationem extrinsecam, quia non propter dispositionem in ipsa, sed propter dispositionem [27r] extrinsecam. Ista denominatio usitata est in communi modo loquendi valde. Denominatur¹³¹ enim homo odiosus, invidiosus, dilectus, honoratus a forma, non in ipso, sed in invidente, odiente, diligente, honorante reperta. Unde in primo

¹²³ *Adn. in mg.*: Capitulum 14. De denominativis.

¹²⁴ Cf. supra cap. 4

¹²⁵ Aristoteles *Cat.* 8 10a32-b1: In aliquibus vero, eo quod non sint posita qualitatibus nomina, non contingit ea quae dicuntur ab eis denominative dici, ut cursor aut pugillator qui secundum valetudinem naturalem dicitur, a nulla qualitate denominative dicitur; non enim posita nomina sunt.

¹²⁶ Aristoteles *Cat.* 8 10b7: virtutem enim habendo studiosus dicitur, sed non denominative a virtute

¹²⁷ *Adn. in mg.*: Denominatio dupliciter.

¹²⁸ Cf. Gualterus Burlaeus *Liber Praedicamentorum* (1497) f. 16va: Nam quoddam est concretum denominativum denominatione intrinseca, et quoddam concretum denominativum denominatione extrinseca.

¹²⁹ *Adn. in mg.*: Denominatio extrinseca.

¹³⁰ Aristoteles *Cat.* 5 4a24-5.

¹³¹ *Adn. in mg.*: Denominatio multipliciter.

Ethicorum dicit Aristoteles¹³² quod honor est in honorante, non in honorato. Consimiliter dico quod odium est in odiente, non in odito. \Et/ consimiliter de aliis. Dicimus enim per denominationem extrinsecam quod diaeta est sana a sanitate in animali quam efficit, et urina sana a sanitate in animali quam significat, et quod locus est sanus et tempus sanum a sanitate in animali quam efficiunt. Et quod tempus est pigrum a pigritia in animali ad quam disponit. Nihil enim horum formaliter est in ipsis denominatis, sed est extra ipsa. Et ideo ipsa non sunt formaliter talia, sed solum per denominationem extrinsecam.

Per istum modum denominandi possunt multa salvari quae in communi locutione versantur, quae aliter difficile essent salvari. Et exemplificatur de esse et non-esse, eodem et diverso.

Exemplum¹³³ de esse est esse obiectivum, quod quidam¹³⁴ attribuunt rebus, nondum in esse reali productis ex hoc quod sunt obiecta intellectus vel voluntatis. Unde et dicunt esse obiectivum in esse cognitum et esse volitum. Et illud nihil est nisi excusetur per denominationem extrinsecam. Nam nullum esse capit res ex hoc quod a me cogitatur, ut dicatur propter hoc habere quoddam esse obiectivum vel esse cognitum, nisi ponendo denominationem hanc esse extrinsecam ab actu, scilicet cognoscentis intellectus. Unde nihil aliud est dicere 'mons aureus habet esse obiectivum vel cognitum' nisi quod mons aureus intelligitur a me, vel ego intelligo montem aureum.¹³⁵

Similiter cum dico 'Homerus habet esse opinatum', non est aliud nisi quod est opinio de Homero, nec est ibi aliquod esse nisi esse opinionis a quo denominatur Homerus denominatione extrinseca.

Exemplum¹³⁶ de non-esse, quia de vocibus dicimus, quibus nihil nominatur per modum significati, quod nihil sunt, sicut quod 'bubau' nihil est, cum tamen vere sit una vox. Similiter Sanctus Paulus¹³⁷ dicit quod idolum nihil est, propter eandem causam, cum tamen vere sit una substantia. Unde tam vox quam substantia dicitur non-ens et nihil a non-ente et nihileitate repraesentati, quamvis

---

¹³²Aristoteles *Ethica ad Nicomachum* I,3 1095b24-5.

¹³³*Adn. in mg.*: Nota exempla.

¹³⁴Hervaeus Natalis *Quodlibet* III q. 1 (1486): Aliquid dicitur dupliciter esse in intellectu: Uno modo sicut in subiecto;... Alio modo aliquid dicitur esse in intellectu obiective. Esse autem in intellectu obiective idem est quod esse in prospectu intellectus sicut cognitum in cognoscente; cit. in Guillelmum de Ockham *Expositio in librum Perihermenias Aristotelis* (OPh II) 359; cf. OPh II 370.

¹³⁵Cf. Guillelmus de Ockham *Expositio in librum Perihermenias Aristotelis* (OPh II) 359.

¹³⁶*Adn. in mg.*: Exempla.

¹³⁷I Cor. 10:19.

et alio modo possent huiusmodi locutiones salvari, intelligendo scilicet per actum exercitum actum signatum, sicut supra dictum est.¹³⁸

Exemplum¹³⁹ de identitate, quia dicimus quod Tullius et Cicero (Cichero *ms.*) sunt idem, quia eiusdem hominis nomina sunt. Ista identitas a qua denominantur idem non est in ipsis, et ideo est denominatio extrinseca.

Similiter quod aliqua dicuntur idem specie et idem genere, hoc est per denominationem extrinsecam; ab unitate scilicet definitionis. Nam illa dicuntur unum specie quorum est definitio una specifica, illa vero unum genere quorum est definitio una generalis. Nam Sortes et Plato, qui dicuntur unum specie, secundum quidlibet sui distinguuntur. Habent enim duo corpora et \duas/ animas et \duas/ naturas. Quod patet, quia natura unius potest corrumpi, salva natura alterius. Et nihil est sic unum in ipsis quod (quin *ms.*) sit innatum in eisdem.

Planum est igitur quod identitas a qua denominantur idem et unitas a qua denominantur unum in ipsis quaerenda non est, sed extra ipsas.

Exemplum de diversitate sive distinctione potest esse distinctio formalis, de qua dictum est.¹⁴⁰ Optime enim possumus salvare illum modum loquendi per denominationem extrinsecam, ut dicamus quod intellectus et voluntas, quamvis sint ipsamet substantia animae quae simplex est et non distinguitur realiter, tamen vere distinguuntur formaliter, quia habent distinctas rationes formales, id est definitiones vel conceptus eis correspondentes in anima. Aliter enim concipit intellectus et definit animam ut importatur per hoc nomen 'intellectus', et aliter ut importatur nomine 'voluntatis'. Quia ut importatur nomine [[voluntatis]] intellectus, concipit eam in ordine ad actum cognoscendi; et conformiter definit, dicendo intellectum esse animam potentem intelligere. Ut vero importatur nomine voluntatis, concipit eam in ordine ad actum [[concupiendi]] volendi; et conformiter definit, dicendo voluntatem esse animam potentem velle. Unde ista definitio qua denominatur anima existens distincta per potentias, non est quaerenda in ipsa anima, quae ponitur simplex, sed in intellectu sic concipiente et conformiter distinguente. Et sicut dico de anima, ita dico de omnibus quibus solet applicari illa distinctio formalis. Nam illud quod est unum sine distinctione reali, impossibile est quod sit plura distincta formaliter intrinsece, sicut superius probatum est;¹⁴¹ sed solum est hoc possibile per denominationem extrinsecam a distinctis rationibus formalibus, quas de ipso format intellectus.

Patet igitur quae sit denominatio extrinseca. Et illum modum denominationis diffuse declaravimus, ne aut inusitatus aut inutilis appareat cuiquam. Quam usitatus est, patet in primis exemplis; quam utilis vero sit, patet

¹³⁸ Cf. supra cap. 13.

¹³⁹ *Adn. in mg.*: Exempla nota.

¹⁴⁰ Cf. supra cap. 12.

¹⁴¹ Cf. supra cap. 12.

in ultimis exemplis, ubi manifestum est quod plurimum valet ad terminandum problema de entitate rei, et cum hoc ad terminandum problema de eodem et diverso, propter [27v] cuius ignorantiam multi incidunt in difficultates inexplicabiles.

Denominatio¹⁴² intrinseca est quando fit denominatio a dispositione intrinseca, extrinseco circumscripto. Et habet ista denominatio plures modos. Nam ut accipitur a Commentatore Averroë super Metaphysicam,¹⁴³ quaedam est denominatio quae fit a dispositione intrinseca, quae est res alia, quam ipse vocat praedicationem dispositionis de disposito, ubi dispositio et dispositum non differunt nisi secundum rationem. Et illa denominatio tres habet modos. Nam idem quandoque denominat se, et est acsi totum denominaret totum; quandoque totum denominat partem; quandoque pars totum.

Quandoque dispositio et dispositum differunt realiter, et ista manifesta est in quibusdam accidentibus et generibus qualitatis. Nam album, nigrum, calidum, et frigidum illo modo subiectum denominant.

Alia est denominatio quae fit a dispositione intrinseca quae non est res alia, quam ipse¹⁴⁴ vocat/ praedicationem dispositionis de disposito, qua idem se denominat. Patet in istis transcendentibus, ente et suis passionibus, quae non distinguuntur realiter, sicut volunt Aristoteles et Averroës quarto Metaphysicae,¹⁴⁵ ubi dicitur quod unum et ens dicunt eandem naturam. Et similiter est de vero et bono. Unde communiter solet applicari formalis distinctio. Denominat igitur idem se in istis, et sub eodem nomine et sub nomine diverso; verbi gratia sub eodem nomine ut 'bonitas est bona', sub diverso nomine ut 'entitas est bona'. Ratio autem quare ista sese denominant est in promptu. Ideo enim dicuntur illa transcendentia quia praedicantur de omnibus. Cum igitur sunt de numero omnium, praedicabuntur utique de se ipsis; consimili praedicatione

¹⁴² *Adn. in mg.*: Denominatio intrinseca.

¹⁴³ Averroës *In Metaph.* XII, com. 39 (1562) 340D: Hae igitur sunt dispositiones significationum nominum in eis quae sunt forma in materia. In eis autem quae sunt forma non in materia, dispositio et dispositum reducuntur ad unum in esse et duo in consideratione. Ista enim essentia, cum fuerit accepta secundum quod est posita, et fuerit disposita in aliqua dispositione, tunc dispositio et dispositum unum erit in praedicatione, et duo in intentione.

¹⁴⁴ Averroës; non inveni.

¹⁴⁵ Aristoteles *Metaph.* IV,1 1003b23-31: Si igitur ens et unum idem et una natura eo quod se ad invicem consequuntur sicut principium et causa. Averroës *In Metaph.* IV, com. 3 (1562) f. 32ra-rb: Quemadmodum manifestum est quod nulla differentia est inter dicere iste homo et homo, neque in generatione, neque in corruptione; ita est inter dicere homo et iste homo unus, scilicet quod quemadmodum non numeratur subiectum quando dicimus iste homo et homo, neque in generatione neque in corruptione... Et istae duae significationes sunt idem.

praedicantur de omnibus, id est denominative, ut dicatur unitas una, bonitas bona, entitas ens, veritas vera.

In istis igitur idem se denominat, et totum denominat totum. Totum vero denominat partem, sicut cum dicimus caput vel pedem ‘humanum’; homo vero totum est, caput vero et pes partes totius sunt.

Pars vero totum denominat, sicut dicimus hominem ‘animatum’, ‘manuatum’, (maniatum *ms.*) ‘capitatum’.

Sed in quibusdam dubium est, utrum denominans denominat sicut dispositio quae distinguitur realiter, an sit dispositio distincta tantum ratione. Iam hoc considerandum est. Hoc enim confert ad realem praedicamentorum notitiam.

<Capitulum 15. De novem praedicamentis denominativis>

Praedicamenta¹⁴⁶ alia a substantia sunt quaedam denominationes substantiae. Denominatur enim substantia a qualitate ‘qualis’, a quantitate ‘quanta’, a relatione ‘relata’, ab actione ‘agens’, et sic de singulis. Unde sicut conceptus ordinati in praedicamento substantiae sunt univoci, habentes univocam praedicationem de substantia prima, ita conceptus ordinati in praedicamentis accidentalibus sunt conceptus denominativi respectu substantiae, habentes praedicationem denominativam de ipsa — licet possunt esse univoci in suo ordine, et de suis inferioribus univoce praedicari.

Est¹⁴⁷ autem hic investigandum, utrum secundum multitudinem denominationum de substantia sit multitudo realitatum;¹⁴⁸ ut, sicut sunt denominationes secundum novem genera distinctae, ita res et realitates novem generum distinctae. Quae est utrum novem denominantia substantiam sint dispositiones distinctae realiter a substantia, aut sint dispositiones distinctae tantum ratione, sicut Commentator¹⁴⁹ innuit. Et ista dubitatio de praedicamentis denominativis consimilis est dubitationi superius¹⁵⁰ factae de praedicatis univocis et de correspondentia praedicamentorum et realitatum. Et videtur hic conformiter dicendum sicut de praedictis, scilicet quod multitudo rerum non est secundum multitudinem conceptuum quiditativorum.

Et hoc manifestum est, sumentibus nobis suppositiones has:

---

¹⁴⁶ *Adn. in mg.*: Capitulo 15.

¹⁴⁷ *Adn. in mg.*: Quaestio bona quarta.

¹⁴⁸ *Adn. in ima pag.*: Utrum secundum multitudinem denominationum de substantia sit multitudo realitatum, id est utrum novem praedicamenta distinctas habeant realitates.

¹⁴⁹ Cf. Averroës *In Metaph.* V com. 14 (1562) 148EF.

¹⁵⁰ Cf. supra cap. 11 ‘De univocis’; cf. cap. 12 ‘De conceptibus univocis’.

Primo¹⁵¹ quod substantia habet entitatem propriam. Ex illo sequitur evidenter intentum, nam si praedicamenta denominantia substantiam distinguerentur ab ea realiter, circumscriptis illis realitatibus, nulla remaneret realitas substantiae propria. Si enim substantia materialis haberet [[aliunde figuram puta a qualitate]] aliunde extensionem, puta a quantitate, aliunde figuram, puta a qualitate, aliunde positionem, et ita de aliis, istis circumscriptis, quaero quid remaneret pro entitate substantiae? Non apparet quod aliquid, nisi fingas totam realitatem substantiae materialis posse habere esse punctuale et in puncto salvari, quod non capit imaginatio. Quia de ratione substantiae materialis et corporeae, quae distinguitur contra immaterialem et incorpoream, est quod habeat partem extra partem.¹⁵² Et ita videtur quod substantia materialis erit seipsa quanta, et seipsa terminata, et per consequens seipsa figurata. Seipsa, inquam, et per se, perseitate excludente rem aliam.

Secunda¹⁵³ suppositio est quod non est contradictio realitatem unam esse, realitate ab ea distincta non existente. Patet, quia non est contradictio nisi affirmetur et negetur idem de eodem,¹⁵⁴ implicite vel explicite. Et ista suppositio concludit similiter intentum. Nam quia contradictio est corpus de genere substantiae — id est, substantiam materialem — esse, et non esse quantum — id est, non habere partem extra partem —, ideo quantitas non est alia res a corpore.

Item quia contradictio est magnitudinem esse, et ipsam non esse terminatam et figuratam, ideo figura non est alia res a corpore sive magnitudine.

Item quia contradictio est totum esse, et non esse maius <sua parte>,¹⁵⁵ ideo maioritas qua denominatur totum maius sua parte non est alia res a toto quod denominat. Et ita videtur quod non omnia denominativa de genere quantitatis dicunt rem distinctam a substantia, [28r] quia hoc denominativum 'quantum' non.

---

¹⁵¹ *Adn. in mg.*: Prima suppositio.

¹⁵² Cf. Ioannes Duns Scotus *Quaestiones super libros Metaphysicorum* V q. 5-6 n. 23 (OPh III) 452: de ratione quantitatis est habere partem extra partem; Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 44 (OPh I) 137: quantitas continua permanens nihil aliud est nisi res una habens partem situatiter distantem a parte.

¹⁵³ *Adn. in mg.*: Secunda suppositio.

¹⁵⁴ Cf. Aristoteles *De interp.* 9, 18a29-30: In his ergo quae sunt et facta sunt necesse est affirmationem vel negationem veram vel falsam esse; *An. post.* I,11 77a30; *Topica* VI,6 143b16: Nam de omni vel affirmatio vel negatio vera est; *Metaph.* IV,9 1005b19-24; Hamesse 123 (97): Prima dignitas est de quolibet affirmatio vel negatio, alias de quolibet esse vel non esse et nullo simul.

¹⁵⁵ Cf. Euclides *Elementa*, scient. comm. 8 (ed. H. Busard) 33: Omne totum sua parte maius est.

Item quod non omnia denominativa de genere qualitatis, quia \non/ hoc denominativum 'figuratum'.

Item quod non omnia denominativa generis relationis, quia hoc denominativum 'maius' non. Et sic de multis aliis.

Potest¹⁵⁶ aliter esse forma communis ista: contradictio est 'a' esse sine 'b'. Et sit 'a' denominatum, (denominativum *ms.*) et 'b' denominans. Sed non est contradictio 'a' esse sine eo quod est distinctum realiter ab ipso; igitur 'b' ab ipso 'a' non est distinctum realiter.

Et si volueris in istis ponere distinctionem formalem,¹⁵⁷ non poterit salvari nisi modo supradicto.

Istae duae viae sunt communes multis, sed praeter istas sunt viae speciales de simili. Et primo videndum est de quantitate, quod non importat rem distinctam a substantia. Et primo de quantitate discreta, qui dicitur numerus, et ad quem quidem multa sunt instantia.

Et¹⁵⁸ primo¹⁵⁹ probatur per hoc quod unitas non est res addita, sicut vult Aristoteles in *Metaphysica*.¹⁶⁰ (*mathematica ms.*) Sed numerus non est nisi unitates collectae, secundum Euclidem,¹⁶¹ Iordanum,¹⁶² et Boethium.¹⁶³ Ex quo sequitur quod numerus non est res addita rebus numeratis.

Quod si dicas Aristotelem locutum de unitate transcendente quae convertitur cum ente, de qua constat quod non est res addita, quia intentiones transcendentium non addunt rem aliquam super intentiones inferiorum; non autem de unitate quae est principium numeri — item, ne protervias — facio demonstrationes de binario numero vel quocumque alio.

Primo, tenendo quod numerus non sit forma distincta, sic: si, positis duabus rebus, sit binarius vel dualitas illarum forma distincta ab illis, sequitur quod, ponendo tantum duo, non tantum duo ponuntur, immo infinita, quod est impossibile. Consequentiam probo sic: sint tantum duae res, 'a', 'b', in universo.

¹⁵⁶ *Adn. in mg.*: Primo arguit in generali.

¹⁵⁷ De distinctione formali cf. Maurice Grajewski, *The Formal Distinction of Duns Scotus* (Washington, D.C.: Catholic University of America Press, 1944).

¹⁵⁸ *Adn. in mg.*: Hic de quantitate in speciali, scilicet de numero, et quod non sit res.

¹⁵⁹ Cf. Guillelmus de Ockham *Quaestiones in libros Physicorum Aristotelis* q. 107-8 (OPh VI) 679-88.

¹⁶⁰ Aristoteles *Metaph.* IV,2 1003b30-32: similiter autem in uno, quare palam quia additio in hiis hoc ostendit, et nihil aliud unum praeter ens. Cf. Averroës *In Metaph.* IV com. 3 (1562) 92D: unum significat de re disposita suam naturam, non rem additam illi.

¹⁶¹ Cf. Euclides *Elementa* VII def. 2 (ed. H. Busard) 196: Numerus est multitudo ex unitatibus composita.

¹⁶² Iordanus de Nemore *Arithmetica decem libris demonstrata*, ed. Jacob Faber Stapulensis (Paris: Johannes Higman and Wolfgang Hopyl, 1496).

¹⁶³ Boethius *De institutione arithmetica* I,3 (1867) 13: Numerus est unitatum collectio.

Si dualitas istarum est aliqua res distincta alia [[res distincta]] ab istis, igitur erunt tres res. Item si ternarius istarum est alia res ab istis, igitur erunt quattuor res, et sic in infinitum. Igitur ponendo tantum duo vel tres vel quattuor, non ponuntur tantum illae, immo infinitae aliae. Et sic ponendo unam speciem numeri, ponuntur omnia quae sunt inferiores infinito. Non igitur poterit numerus esse forma distincta a numeratis.

Secundo¹⁶⁴ ostendo quod, dato etiam quod numerus sit res distincta, tamen non poterit aliqua esse una forma, quia ab omni accidente per se uno poterit aliquid unum denominari; sed nihil unum poterit denominare (*denominari ms.*) aliquid aliud specie numeri. Quia si quinque denominatur ab aliquo numero, puta a senario, iam non erit unum aliquid quinque, sed sex. Igitur nulla species numeri est forma per se una.

Praeterea, si senarius est aliquid unum, igitur aliqua unitate unum; sed unitas qua senarius erit aliquid unum non est aliquod de sex unitatibus quae sunt partes eius; igitur est alia unitas ab illis sex. Igitur in senario unitatum erunt septem unitates, et ita senarius est septenarius.

Tertio¹⁶⁵ ostendo¹⁶⁶ quod, etiam dato quod numerus sit res distincta et forma una, tamen non poterit dari subiectum in quo sit. Nam sint duae res 'a' et 'b', et sit 'a' in Dacia, 'b' sit Romae, constat quod, non obstante distantia locali, adhuc 'a' et 'b' sunt duae res. Illa dualitas, cum sit forma una ex hypothesi, aut erit subiective in 'a' tantum vel in 'b' tantum vel in utroque. Non potest dici quod [non] in 'a' tantum nec in 'b' tantum, quia non est ratio quare magis in uno quam in alio; immo dato quod tantum in altero, tunc ipsum denominaret, circumscripto altero. Nec alterum duorum vere esset duo. Nec potest dici quod hoc accidens secundum se totum sit in utroque, ita quod totum sit in 'a', totum in 'b', quia tunc idem accidens numero esset in diversis subiectis, loco et situ distinctis. Tunc etiam ambo denominaret seorsum accepta.

Si dicatur quod partim est [est] in 'a', partim in 'b', sequitur quod non est forma una, sicut (*sed ante corr.*) 'a' et 'b' non est subiectum unum. Nihil enim distans ab alio facit unum cum eo \a/ quo distat, etiam dato quod sint de rebus maxime natis facere unum, sicut sunt actus et potentia.

Quarto¹⁶⁷ sic apparet quod imaginatio antiqua de numero in toto falsa est. Ostendo quod, omnibus istis datis, videlicet quod sit forma vere una et res distincta a rebus numeratis et in subiecto determinato, adhuc non poterit salvari quod numeri distinguuntur specie. Quia, cum partes sint eiusdem rationis, tota

¹⁶⁴*Adn. in mg.*: Secundo ad idem.

¹⁶⁵*Adn. in mg.*: Tertio ad idem.

¹⁶⁶Cf. Guillelmus de Ockham *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis* c. 10 (OPh II) 212.

¹⁶⁷*Adn. in mg.*: Quarto ad idem.

erunt eiusdem rationis; unitates autem quae integrant omnem numerum sunt eiusdem rationis, igitur omnes numeri erunt eiusdem rationis. Confirmatur, quia impossibile est quod idem simul et semel sit pars individuorum [28v] specie distinctorum, sed una et eadem unitas numero potest pars esse binarii vel ternarii et sic de [de] aliis, igitur dualitas et trinitas non distinguuntur specie.

Et confirmatur secundo, quia si numeri propter hoc distinguerentur specie quia in uno sunt plures unitates quam in alio, et quia unus numerus habet plures partes quam alius, eadem ratione in aliis, pluralitas partium faceret distinctam speciem. Et sic lapis magnus et <lapis> parvus distinguerentur specie cum sint plures partes materiae in magno quam in parvo. Solet etiam dici quod magnum et parvum non variant speciem.

Istae¹⁶⁸ viae non concludunt de quantitate continua, quia non repugnaret sibi unitas; nec ex parte sui, quin scilicet possit habere unitatem formae accidentaliter convenientem, nec ex parte subiecti, quin scilicet posset habere subiectum unum. Sed sufficienter videtur convinci quod quantitas continua non sit res distincta, per hoc quod substantia materialis cum re alia circumscripta de se habet partem extra partem, et ita per se est quanta.

Item per hoc quod contradictio videtur esse quod sit substantia materialis et non sit extensa, et omnino impossibile figmentoque simile videtur quod sit unum accidens quod extendit substantiam, faciens partes substantiae non esse simul, cum impossibile sit partes materiales et quantitativas substantiae simul esse per naturam, et plura corpora in eodem loco, frustra igitur ponitur tale accidens.

De¹⁶⁹ qualitate¹⁷⁰ videtur sufficienter convinci quod non sit secundum omnes species distincta res a substantia. Et maxime de quarta specie, per hoc quod \per/ solum motum localem possibile est acquiri novam figuram sine motu (modo *ms.*) alterationis, sine quo non acquiritur tamen nova forma in genere qualitatis, quia alteratio est motus in qualitate;¹⁷¹ nam per solum motum localem potest incurvari rectum et rectificari curvum.

Item per solam ablationem partium potest acquiri nova figura incisionis, sine omni re nova acquisita. Mirabile enim esset, si non possent auferre unam partem de quocumque nisi de necessitate ponerent novam rem.

Videtur igitur, quantum convincit ratio, quod nova denominatio, tam de genere quantitatis quam qualitatis, quae sunt praedicamenta absoluta, possit

¹⁶⁸ *Adn. in mg.*: Quod quantitas continua non sit res distincta.

¹⁶⁹ *Adn. in mg.*: De qualitate, quod non sit res distincta.

¹⁷⁰ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 55 (OPh I) 180; *Quodlibeta septem* VII q. 2 (OTh IX) 707-8.

¹⁷¹ Cf. Aristoteles *Phys.* VII,3 248a6-9; cf. Thomas de Aquino *In Phys.* VII, lec. 4, n. 910; Hamesse 155 (191): Alteratio solum est in tertia specie qualitatis.

acquiri sine nova forma absoluta, et per consequens quod dispositiones a quibus sumuntur denominationes huiusmodi non sunt denominationes additae rebus.

De¹⁷² relatione et aliis generibus respectivis sunt viae communes et speciales, quod non important alias res aut formas alias a rebus absolutis. Et quod possit acquiri nova denominatio relativa de genere relationis sine nova forma patet, quia si agens producat album Romae, statim album denominabitur in Dacia 'simile',¹⁷³ cum [[non]] tamen nulla nova forma fiat in albo quod est in Dacia per hoc quod album generatur Romae.

Confirmatur, quia contradictio est quod sint duo alba et non sit similitudo \quae/ non est alia [[rebus]] res a duobus albis; patet contradictio, (quarto *ms.*) quia si similitudo esset res alia a duobus albis, non esset contradictio illa alba esse sine similitudine. Et ista via vera est de communibus.¹⁷⁴

In speciali autem sunt multae viae contra istas entitates relativas, et plurimae absurditates sequuntur si ponuntur. Una¹⁷⁵ est quod moto uno moventur omnia, quae est quasi opinio Heracliti.¹⁷⁶ Nam ad motum muscae in pyxide inclusae transmutarentur realiter omnia mundi corpora. Quoniam si distantia sit alia res ab extremis distantiae, cum per motum muscae acquiritur alia et alia distantia ad muscam in singulis partibus universi, sequitur quod nova res sit acquisita in qualibet parte universi per motum muscae. Et¹⁷⁷ quod \per/

¹⁷² *Adn. in mg.*: De relatione et aliis respectivis, quod non sunt realiter distinctae.

¹⁷³ Exemplum Guillelmi est "similitudo hic et albedo Romae"; *Quodlibeta septem* VI q. 15 (OTH IX 636); cf. Ps.-Richardus de Campsall *Logica Campsale Anglicj ualde utilis et realis contra Ocham* (1982) 280.

¹⁷⁴ Cf. Guillelmus de Ockham *Scriptum in librum primum Sententiarum — Ordinatio* I d. 30 q. 1 (OTH IV) 310.

¹⁷⁵ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 49 (OPh I) 159; Ps.-Richardus de Campsall *Logica Campsale Anglicj ualde utilis et realis contra Ocham* (1982) 280; Gualterus de Chatton *Reportatio* I d. 30 q. 1 a. 4, cod. Paris. bibl. nat. lat. 15887 f. 64rb-va (in Guillelmus de Ockham OPh VII 338): Sed inter haec pondero primum et iuxta illud solvam alia. Quorum primum, quod solum reputo ponderis, est istud: si esset dare tales formas respectivas in rebus, sequeretur opinio Heracliti, scilicet quod moto uno moverentur et omnia. Quia compresso digito vel aliquo modico corpore, quaelibet res mundi reciperet in se novam rem. Et hoc falsum est, tum quia comprimens digitum esset infinitae virtutis, quia ageret ultra omnem distantiam. Nam posse agere ad maiorem distantiam est maioris virtutis, igitur posse agere ultra omnem finitam distantiam est infinitae virtutis. Tum quia posse agere plures effectus, maxime alterius speciei, est maioris virtutis quam <posse agere> pauciores, igitur posse in infinitos est infinitae virtutis. Sed digito compresso, aliam proportionem novam et distinctam speciem habet ad totum caelum et ad medietatem caeli, et sic deinceps. Respondeo....

¹⁷⁶ Aristoteles *Topica* I, 11 104b21-2; Hamesse 322 (9): ...posuit Heraclitus omnia moveri.

¹⁷⁷ Cf. Guillelmus de Ockham *Quodlibeta septem* VII q. 8 (OTH IX) 728.

motum digiti hic inferius impleretur totum universum accidentibus; caelum, terra, mare, et omnia quae in eis sunt. Et quod agens minimae virtutis ageret ad quamcumque distantiam. Et quod minima virtus causaret plurimas et infinitas res. Et quod musca haberet causalitatem super caelum, imprimendo in ipsum formas et res novas. Et quod caelum per consequens reciperet impressiones peregrinas.¹⁷⁸ Ista sequuntur sumendo argumentum a relatione distantiae.

Item sumendo argumentum a relatione similium, sequuntur alia inconvenientia. Nam cum generans generat album Romae, cum tunc sit album in Dacia, ex tunc dicuntur 'similia' de novo. \Et/ si haec similitudo sit res addita informans album, cum non possit dari causa productiva huius rei nisi generans album Romae, sequitur quod agens possit agere in extremum, non immutando medium. Item quod agens posset aequè perfecte causare aliquid a longe sicut de prope; nam non est minus simile si causatur album in fine mundi quam si causetur iuxta. Item quod quilibet ageret ad quamcumque distantiam. Item quod contradictio esset quod agens ageret in uno loco et non in aliis multis et infinitis, quia contradictio est quod moveatur lapis et non fiant novae distantiae in partibus caeli ad lapidem, nisi moveretur motu caeli. Et contradictio est quod \fiat/ [[sit]] album hic et non \sit/ [[fiat]] similitudo in singulis albis totius mundi, etc.

Ista igitur via prima est. Et positio \ista/ destruit principia naturae, sicut patet in singulis. Unde [[concedo istam conclusionem]] negant principia naturae: \id est, quod/ agens agit ad indeterminatam distantiam.¹⁷⁹ Item agens minus perfecte causat longe quam prope. Item caelum non recipit peregrinas impressiones. Et huiusmodi non habent locum nisi in abstractis. Hoc, inquam, est quod ponis respectus inter entia; et abstulis eos a legibus entium, puta a legibus naturae, a quibus |29r| non sunt abstracta nisi entia mathematica. Unde non videtur aliquid restare nisi quod 'qui sine lege vivunt, sine lege peribunt',¹⁸⁰ quia ubi non subsunt legi naturae, ideo eliminandi sunt a natura.

Vellem \enim/ scire unde haberet praerogativam hanc et illimitationem (illuminationem *ms.*) formae respectus quod possit fieri ad quamcumque

¹⁷⁸Cf. Aristoteles *Meteora* I,3 341a17-23;35-6; Hamesse 171 (5): Corpora caelestia motu suo generant calorem in istis inferioribus; ipsa tamen non recipiunt peregrinas impressiones, quia calefieri non possunt.

¹⁷⁹Cf. Aristoteles *Phys.* VII,2 243a2-6: Primum igitur movens, non sicut est cuius causa, sed unde est principium motus, est simul cum eo quod movetur. Simul autem dico, quia nihil ipsorum medium est; hoc enim in omni moto et movente est. Cf. Mary B. Hesse, *Forces and Fields: A Study of Action at a Distance in the History of Physics* (Totowa, New Jersey: Littlefield, Adams, 1965).

¹⁸⁰Cf. Rom. 2, 12.

distantiam, et ita perfectae remote sicut prope, cum formae absolutae univocae sint — non credam nisi videam privilegium!

Alia¹⁸¹ via¹⁸² est contra istos respectus. Quia cum omne accidens respicit subiectum in quo sit, non est possibile quibuslibet huiusmodi relationibus assignare subiectum. Cum enim totum denominetur 'duplum' respectu suae medietatis, accipio hanc relationem, puta dupleitatem; et probo quod nusquam sit subiective, sic: aut est accidens divisibile aut indivisibile, extensum vel non-extensum. Si indivisibile et non-extensum, tunc primum subiectum eius et adaequatum non erit aliquid divisibile, quia subiectum divisibile non potest esse primum et adaequatum subiectum accidentis indivisibilis. Et primum et adaequatum eius subiectum non potest esse indivisibile, quia tunc denominaret subiectum indivisibile, ut indivisibile vere diceretur duplum ad divisibile. Si dicatur quod dupleitas sic sequitur accidens divisibile et extensum sicut albedo, tunc sicut 'albedo' totum denominat et quamlibet partem albi, ita 'dupleitas' totum denominaret et quamlibet partem dupli. Et ita ad quodcumque totum esset aliquod duplum, ad idem quaelibet pars eius esset dupla.

Praeterea¹⁸³ si huiusmodi accidens sit in subiecto coextenso sibi, sequitur quod in quolibet corpore sint accidentia infinita coextensa.¹⁸⁴ Quia quodcumque quantum ponatur, ipsum habet relationem et proportionem aliquam ad quamlibet sui partem; ergo quot sunt partes in continuo tot sunt relationes et formae relativae in continuo, toti continuo coextensae: quia alia relatione refertur totum ad suam medietatem, quia dupleitate; alia ad suam tertiam, quia tripleitate; alia ad suam quartam, quia quadrupleitate; et sic ulterius. Sed tales partes sunt infinitae in continuo. Et sunt actu partes, quia actu integrant totum; et ideo actu sunt illae relationes sive formae relativae quibus totum ad ipsas refertur. Sunt igitur in quolibet corpore infinitae formae extensae, immo infinities infinite. Quia accipio partem quamcumque quanti positi; ipsa est totum respectu suarum partium. Et idem argumentum facio de ea, et suis partibus; et ita praeter accidentia infinita coextensa per totum erunt alia infinita coextensa isti parti. Et quia continuum est divisibile in infinitum, accipio partem partis, et idem argumentum faciam de illa respectu suarum partium, et sic in infinitum. Et sic aggregabo formas in infinitum infinities plures quam sunt puncta in continuo.

¹⁸¹ *Adn. in mg.*: Alia via contra.

¹⁸² Cf. Guillelmus de Ockham *Scriptum in librum primum Sententiarum* — *Ordinatio* I d. 30 q. 1 (OTh IV) 303-5; *Quodlibeta septem* VI q. 10 (OTh IX) 622-3.

¹⁸³ *Adn. in mg.*: Secundo ad idem. Nota argumenta.

¹⁸⁴ Cf. Guillelmus de Ockham *Scriptum in librum primum Sententiarum* — *Ordinatio* I d. 30 q. 1 (OTh IV) 292; Henricus de Harclay *Quaestio: Utrum Dei ad creaturam sit relatio realis*, ed. Mark Henninger, "Henry of Harclay's Question on Relations", *Mediaeval Studies* 49 (1987) 91.

Et quia omnis res aliquam perfectionem includit, sequitur quod in omni re quanta erunt perfectiones infinitae secundum infinitas replicationes.

Istae duae viae sufficiant pro nunc, quamvis plurimae aliae possent dari contra entitates istas relativas non minus efficaces; sicut quod ad solum actum voluntatis non transmutatur res extra realiter separata et remota, voluntate immutata, cum intellectus non sit potentia factiva sed activa, ex nono *Metaphysicae*,¹⁸⁵ et per consequens non potest producere extra se. Sed per solum actum voluntatis expressum incipit nummus esse pretium, et incipit vestis esse pignus, vel anulus.¹⁸⁶ Nam si vestis vel anulus sit depositus apud te, interveniente contractu, solummodo per actus voluntatum contrahentium potest fieri pignus, ut nunc refertur relatione pignorum, quod prius referebatur relatione depositi, nulla mutatione posita vel facta, nec locali nec alia, nisi in voluntatibus contrahentium. Igitur non sunt transmutata realiter, sed solum habent novas denominationes relativas.

Similiter est de nummo,¹⁸⁷ qui aliquando est pretium, aliquando non, per solam voluntatem principis volentis quod haec massa argenti sit pretium et, prohibentis postea, non. Et planum est quod non causat aliquid in hac massa.

Qui vellet, vadat ad numerum theologicum; inveniret inexplicabiles difficultates et inconvenientia plurima sequentia ex positione relativi. Sed nunc transeo, quia in logica nolo esse theologus.

Contra¹⁸⁸ respectus de aliis sex generibus sunt viae clarae et lucidae quod nihil ponunt a parte rei praeter absoluta.

Patet de positione¹⁸⁹ eadem via qua de figura ostensum est¹⁹⁰ quod non est res addita, quia positio, sicut figura, per solum motum localem acquiri potest.

De habitu patet similiter, quia contentum potest habere continens sine forma relativa media, sicut homo habet vestem, animal cutem, arbor corticem.

De ubi, qui est respectus conversus habitui, patet similiter, quia continens potest habere contentum sine re media, sicut scyphus (ciphus *ms.*) vinum, civitas populum, et universaliter locus locatum. Et ubietas illa de qua loquuntur homines nihil est additum ex parte rei.

¹⁸⁵Cf. Aristoteles *Metaph.* IX,2 1046a36-b15.

¹⁸⁶Augustinus *De Trinitate Libri XV* (CC 50) V c. 16 (1968) 226: Nummus autem cum dicitur pretium relative dicitur, nec tamen mutatus est cum esse coepit pretium neque cum dicitur pignus et si qua similia.

¹⁸⁷Cf. Thomas de Aquino *Quaestiones disputatae de potentia* VII a. 10, ed. P. M. Pession, *Quaestiones disputatae* II (Turin: Marietti 1965) 210b; Ps.-Richardus de Campsall *Logica Campsallae Anglicae valde utilis et realis contra Ockham* (1982) 271.

¹⁸⁸*Adn. in mg.*: Contra respectus de sex generibus, quod nihil ponunt a parte rei.

¹⁸⁹Cf. Guillelmus de Ockham *Quodlibeta septem* VII q. 7 (OTh IX) 724.

¹⁹⁰Cf. supra f. 28v.

De actione et passione est alteratio, sed non altera ratio.

De quando patet quod imaginatio non capit illas quandalitates¹⁹¹ relativas in re temporali ex adiacentia temporis.¹⁹² Mirabile enim esset si tot quandalitates essent in me relative quot temporibus coextiti in quadraginta annis. Et potest ratio¹⁹³ deduci de quandalitatibus relativis ex una die praeterita [29v] usque ad summum infinitarum rerum inexistentium, quia alia est quandalitas ex unius diei adiacentia, alia ex adiacentia mediae diei, alia ex adiacentia quartae partis diei, et sic in infinitum. Similiter potest argui de qualibet die praeterita, et qualibet hora praeterita quibus coextiti. Similiter de qualibet die futura, et qualibet hora futura, quibus coexistam. Et sic in me erunt ex adiacentiis temporum res infinitae secundum infinitas replicationes et perfectiones infinitae.

Aliud inconueniens¹⁹⁴ sequitur si ponatur talis res respectu futuri \temporis/, nam de omni re mundi contingit determinate dicere nunc quod (quoniam *ms.*) est vel non est; †igitur de re de genere, † quoniam respectu diei crastinae verum est determinate quod est in Sorte vel quod non est in Sorte. Si est in Sorte, haec est determinate vera, 'Sortes erit cras'. Si non est in Sorte, igitur sua opposita est determinate vera, scilicet 'Sortes non erit cras'. Igitur futura contingentia determinatam habent veritatem, quod negat Aristoteles.¹⁹⁵

Scimus¹⁹⁶ enim nunc quod respectus non sunt tales res, sicut homines imaginantur, et quod non sunt res in rerum natura nisi absolutae, quamvis illae possunt in relatione ad alias concipi. Et per consequens quod illa sex praedicamenta respectiva non important res novas, sed solum sunt denominationes substantiae. Et in hoc concordabant quidam antiqui philosophi sapientes, quorum unus dixit quod in tota universitate non sunt nisi tria genera rerum, scilicet substantia, quantitas, et qualitas, quamvis praedicamenta sint multa.¹⁹⁷ Et Boethius dixit quod tria illa praedicamenta rem monstrant, alia autem circumstantiam (circumferentiam *ms.*) rei.¹⁹⁸ Et isti videntur sensisse quod quantitas esset res distincta a substantia et qualitate; sed rationes adductae

¹⁹¹De hoc nomine cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 59 (OPh I) 190 n. 4.

¹⁹²Cf. Gilbertus Porretanus (attr.) *Liber Sex principiorum* IV,33 (ed. Minio-Paluello) 42.1-2: Quando vero est quod ex temporis adiacentia relinquitur

¹⁹³Cf. Guillelmus de Ockham *Quodlibeta septem* VII q. 5 (OTh IX) 715-6.

¹⁹⁴Cf. Guillelmus de Ockham *Scriptum in librum primum Sententiarum — Ordinatio* I d. 30 q. 2 (OTh IV) 323-4; *Quodlibeta septem* VII q. 5 (OTh IX) 716.

¹⁹⁵Aristoteles *De interpretatione* 9 18a28-19b4.

¹⁹⁶*Adn. in mg.*: Recapitulatio totius.

¹⁹⁷Non inveni.

¹⁹⁸Boethius, *De Trinitate* IV (1973) 24.100-1: Quod aliae quidem quasi rem monstrant aliae vero quasi circumstantias rei...

probant oppositum, et quod qualitas non est res distincta secundum omnes species.

<Capitulum 16. De distinctione praedicamentorum>

Cum¹⁹⁹ praedicamenta non important res novas, sicut oportet concedere ex praelibatis nisi proterviatur, remanet nobis dare vias per quas possit sustineri haec positio, quia difficultates habet non paucas propter partis oppositae probabilitatem; quia quamvis falsa sit, probabilis tamen apparet in superficie. Nec hoc movere debet, quia 'manifeste falsa sunt probabiliora quibusdam veris', ex octavo Topicorum.²⁰⁰ Sicut enim circa astronomiam non sufficit improbasse epicyclos et eccentricos nisi detur modus salvandi apparentia sine ipsis, ita fortasse in proposito non sufficit improbasse respectus nisi dederimus modos salvandi distinctionem praedicamentorum et alia apparentia sine ipsis. Utrobique²⁰¹ enim error est et deceptio intellectus, sed magis in positione respectivi. Propter vehementem enim motum phantasmatum utitur intellectus, sparsus pulvere et fumo ipsorum phantasmatum, phantasmate pro re, sicut in somno accidit. Et²⁰² sicut oculus languens non potest videre candelam nisi appareant sibi quasi radii quidam micantes et sparsi circa lumen propter humores circumfusos pupillae; sed claros habens oculos non huiusmodi videt; ita obfuscatum habens intellectum fumo phantasmatum, non potest intelligere duo alba, locum et locatum, tempus et rem temporalem, nisi appareant sibi quaedam entitates relativae circumfusae connectentes ea ad invicem. Excutetur igitur intellectus, et evanescent phantasmata; purgetur oculus mentis, et radii isti non apparebunt. Philosophicum est enim et omnino artificiosum salvare apparentia per pauciora; "plura enim sine necessitate ponenda non sunt."²⁰³ Propter quod Aristoteles in primo Physicorum²⁰⁴ commendavit Melissum, quia pauciora principia posuit. Unde et in proposito artificiosum est sine tanta rerum multitudine salvare quae circa praedicamenta apparent.

---

¹⁹⁹ *Adn. in mg.*: Capitulum 16.

²⁰⁰ Aristoteles *Topica* VIII,11 161a30-1; Hamesse 331 (121): Nihil prohibet quaedam falsa esse probabiliora quibusdam veris.

²⁰¹ *Adn. in mg.*: Exempla erroris.

²⁰² *Adn. in mg.*: Nota verbum derisivum et exemplum bonum.

²⁰³ Aristoteles *Phys.* I,4 188a17-8; Hamesse 141 (26): ...peccatum est fieri per plura quod potest fieri per pauciora; cf. Guillelmus de Ockham *Scriptum in librum primum Sententiarum* — *Ordinatio* I prol. q. 1 (OTH I) 74; cf. Gualterus de Chatton *Reportatio* II d. 2 q. 1 (cod. Paris. bibl. nat. lat. 15887) f. 115va; paucitas ponenda ubi pluralitas potest vitari per connotationes.

²⁰⁴ Aristoteles *Phys.* I,4 184b15-6.

Quae²⁰⁵ autem circa praedicamenta apparent, possunt salvari in magna parte per denominationes, connotationes, per modos significatorum, necnon et per modos locutionum, et per hoc vitabitur multitudo rerum.

Primum autem quod occurrit est de modo salvandi distinctionem praedicamentorum. Et hanc salvabimus per denominationes et per modum praedicandi. Non enim praedicamenta recte distinguuntur nisi per modos proprios, non autem per modos rerum, nisi per accidens. Immo sine omni distinctione reali posset salvari distinctio praedicamentorum, solis substantiis positis, sicut iam patebit. Ante enim iam dictum est²⁰⁶ quod coordinatio praedicamentalis non est coordinatio rerum extra, sed conceptuum quiditativorum. Sic revera multitudo praedicamentorum non est multitudo rerum, sed multitudo conceptuum denominativorum substantiae, et ex illis praedicamentorum.

Et taliter²⁰⁷ apparet quod diversitas ista denominativorum sequitur diversitatem interrogativorum de substantia. Nam ipsa praedicamenta intitulamus de quibusdam interrogativis, ut de hoc interrogativo 'quantum?' appellamus praedicamentum quantitatis. De hoc interrogativo 'quale?', praedicamentum qualitatis. De hoc interrogativo 'de relatione?', praedicamentum ad aliquid. De interrogativis 'de actione?' et 'passione?', praedicamentum actionis et passionis. De interrogativis 'de positione?' et 'habitu?', praedicamentum positionis et habitus. De interrogativis 'ubi?' et 'quando?', [30r] praedicamenta ubi et quando.

Modum alium igitur denominandi habent quantitates, alium qualitates, et sic de aliis, quia alia denominativa sunt quibus respondens ad hoc interrogativum 'quantum?', alia ad hoc interrogativum 'quale?', et unumquodque denominans in illo praedicamento est quod intenditur (incitur(?) *ms.*) de suo interrogativo: ut albedo, nigredo, rectitudo, curvitas in praedicamento qualitatis; duo est in praedicamento quantitatis; duplum, dimidium, pater, filius in praedicamento relationis; secare, urere, secari, uri in praedicamentis passionis et actionis. Per²⁰⁸ verba enim convenienter respondetur ad interrogativa de actione et passione; sicut ad interrogativa de positione et habitu. (*habitus ms.*) Similiter per adiectiva vel praepositiones iniunctas suis causalibus convenienter respondetur ad 'ubi' et 'quando'. Verbi gratia, sicut 'hic' vel 'ibi', in tali vel tali loco, quantum ad ubi; 'olim' tunc in tali vel tali die,

²⁰⁵ *Adn. in mg.*: Nota quattuor per quae respondet ad inconvenientia quae videntur sequi ex positione ista, videlicet quod decem praedicamenta non distinguuntur realiter.

²⁰⁶ Cf. supra cap. 15.

²⁰⁷ Cf. Guillelmus de Ockham *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis* c. 16 (OPh II) 301.

²⁰⁸ *Adn. in mg.*: Nota.

quantum ad quando. Ex quo \patet/ quod non solum per nomina, sed etiam per alias partes orationis, exprimuntur praedicamentorum ordines. Et ideo ipse Aristoteles sub hac forma de eis exemplificat. Quia igitur videtur sufficienter quaeri tot modis de substantia, et certificari de modis eius, ideo tot praedicamenta ponuntur.

Vides igitur iam quod omnia praedicamenta accepta sunt, et distincta sunt inter se, nulla collatione habita ad differentias rerum importarum per ipsa; \et quod/ sufficienter distinguuntur penes modos interrogationum et denominationum eis correspondentium. Et haec est via Commentatoris septimo Metaphysicae.²⁰⁹ Quod autem solis substantiis existentibus posset salvari denarius praedicamentorum, iam patet.

Nam cum duplex sit modus praedicandi in proposito, quiditativus et denominativus, planum est quod omnes quiditates substantiae notificarentur de substantia, sola substantia existente. Nam omnibus aliis circumscriptis, adhuc homo esset animal, corpus, substantia, quae quiditative praedicantur de homine. Et sic esset praedicamentum substantiae, quia secundum istum modum praedicandi sumitur praedicamentum substantiae.

Sumuntur²¹⁰ autem praedicamenta novem iuxta modos praedicandi denominativos de substantia. Et distinguam iuxta novem modos denominandi. Et omnes isti modi denominandi possunt verificari de substantia, non existentibus rebus aliis.

Patet inductive, quia corpus posset esse longum vel breve solum per suas partes; et sic esset quantum. Posset esse rectum vel curvum sola dispositione partium, quae non est res alia, quia contradictio esset partes in toto non habere dispositionem aliquam. Ideo \ut/ sic erit quale.

Posset \etiam/ esse distans ab alio corpore, et sic esset relatum sine re quae non est substantia. Posset esse in foro mane, et sic esse locatum, et tale sine re alia. Posset \aliquis/ movere lapidem, et lapis posset moveri, et sic dicimus aliquid agens, aliquid patiens, absque re alia.

Item posset esse homo indutus vel coopertus, non existentibus respectibus informantibus; et sic denominatur ab habitu.

Item posset esse erectus sine erectione, quae erit forma distincta.

Et sic solis substantiis existentibus, adhuc decem praedicamenta \erunt,/ unum quidem compositum ex praedicatis quiditativis de substantia, novem vero composita ex praedicatis denominativis de ipsa, quae dicuntur accidentia, non

---

²⁰⁹Averroës *In Metaph.* VII, com. 14 (1562) 200E: ...quaemadmodum interrogamus per 'quid' de quiditatibus substantiarum simpliciter, similiter interrogamus per 'quid' quoquomodo de aliis praedicamentis; cf. com. 2 (1562) 188BC. Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 51 (OPh I) 167.

²¹⁰*Adn. in mg.*: Salvat totum per denominationem.

quia adveniunt informando et recedunt non informando — quamvis hoc sit verum de qualitatibus tertiae speciei — sed quia non praedicantur quiditative sed accidentaliter et denominative. Nam praedicatum de substantia, quod non praedicatur quiditative de substantia, restat ut accidentaliter dicatur de ipsa. Dicuntur²¹¹ etiam talia praedicamenta quaedam accidentia, quia contingenter verificantur de substantia, ipsa non corrupta. Sicut bicubitum, tricubitum, circulare, et quadratum: nam per solam condensationem partium potest bicubitum fieri non bicubitum; et per solam transpositionem partium potest circulare fieri quadratum, praeter subiecti corruptionem. Et hoc etiam de praedicamentis respectivis manifestum est quod contingenter verificantur de substantia, quia contingenter refertur res relatione disquiparentiae vel suppositionis alterius.²¹²

Item contingenter est res in tali vel tali loco, et sic de multis — sed forte non sic in omnibus. Praedicata igitur sunt quae faciunt praedicamenta. Et ideo distinctio praedicamentorum est secundum ordinem praedicatorum et non secundum distinctionem rerum, nisi secundum accidens — sicut etiam per accidens est quod in eadem coordinatione sumitur quandoque ratio quiditative generis et differentiae a distinctis in re, sicut supra diximus.²¹³ Igitur ex dictis patet unde sumitur distinctio praedicamentorum, et quid sit unumquodque.

Si quaeratur enim ‘Quid sit substantia?’, ‘Quid qualitas?’, ‘Quid quantum?’ ‘Quid relatio?’, et sic de aliis, aut igitur quaeritur de ordinabili in tali vel tali praedicamento; et sic dico quod sunt tantum termini, et non res extra, nisi ‘substantia’ vel ‘qualitas’ respondeat, quia nulla res alia est. Patet etiam qualiter et pro quolibet verificatur illa dignitas secunda, scilicet “Diversorum generum”²¹⁴ etc., quia non pro rebus — sicut nec prima <dignitas> — sed pro terminis. Quia sicut de rebus non est verum quod “alterum praedicatur de altero”,²¹⁵ ita nec [nec] de rebus verificatur esse speciem vel differentiam, sed de intentionibus. Unde in diversis generibus sunt diversae species et differentiae, quia aliae sunt intentiones sive praedicata in eis, aliae quidem intentiones pertinentia ad genus substantiae, aliae ad genus relationis, aliud ad genus

²¹¹ *Adn. in mg.*: Dicuntur etiam accidentia..

²¹² Cf. Priscianus *Institutiones grammaticae* Lib. XVIII cap. 2 n. 25-26 (ed. Hertz II, GL III) 219: Aequiperantia etiam quomodo et verba ... quae tamen et ipsa ad aliquid sunt dicta, de quibus iam diximus, ‘subiecta’ vero vel ‘superposita’ dicuntur. quod licet ea et subicere et praeponere, ut ‘pater filii’ vel filio est pater’ et ‘filius patris’ vet ‘patri est filius’.

²¹³ Cf. supra cap. 15.

²¹⁴ Aristoteles *Cat.* 3 1b16; cf. supra cap. 6.

²¹⁵ Aristoteles *Cat.* 3 1b10: Quando alterum de altero praedicatur ut de subiecto, quaecumque de eo quod praedicatur dicuntur, omnia etiam de subiecto dicuntur, cf. supra cap. 6.

qualitatis. Sed non est necesse per illas intentiones diversas importare diversas res.

Viso modo salvandi distinctionem praedicamentorum [30v] sine multitudine rerum, qui est per denominationes, modo videndum est quomodo modus iste declinat inconvenientia iuxta hunc modum apparentia. Et²¹⁶ potissima quidem via ad hoc est per connotationem. Est²¹⁷ autem connotatio quando terminus principaliter significat unum; et aliud — sive idem alio modo — secundario importat. Verbi gratia, sicut 'album' principaliter significat formam, et connotat subiectum. Et tales termini dicuntur connotativi. Et habent significatum principalem et significatum totale. Significatum principale est illud quod primo significat. Significatum totale est illud primo importatum cum illo quod connotatur. Et termini qui nihil connotant cum principali significato dicuntur abstracti, sicut iste terminus 'albedo'. Et modus significandi facit istam connotationem in multis. Nam ex modo significandi nominis concreti est quod terminus concretus connotat subiectum; abstractus non. Et ex modo significandi verbi est quod connotat terminus; nomen non. Et in multis modus significandi nihil ad hoc facit. Et universaliter connotationes introductae sunt propter commoditatem expeditioris significantiae et brevioris locutionis. Quia dicitur brevius 'album' quam ista oratio 'aliquid habens albedinem' vel 'informatum albedine', cui aequivalet. Et expeditius dicitur 'quantitas' quam haec oratio 'habens partem extra partem',²¹⁸ cui aequivalet.

Ad²¹⁹ propositum igitur dico quod cum \non/ sint realitates distinctae extra animam praeter substantias et qualitates, omnes termini qui significant res necesse est quod significant aut substantias aut qualitates — nisi dicas quod significant res quae non sunt. Significare²²⁰ enim substantias aut qualitates erit uno duorum modorum: aut abstracte aut connotative. Abstracte²²¹ quidem significantes substantias sunt termini de praedicamento substantiae. Abstracte vero significantes qualitates sunt termini de praedicamento qualitatis. Et omnes termini aliorum praedicamentorum connotativi sunt et nullam aliam rem important, sed istas easdem res modis diversis important. Quantitas enim

²¹⁶Adn. in mg.: Per connotationem.

²¹⁷Adn. in mg.: De connotativis et abstractis nota.

²¹⁸Cf. Ioannes Duns Scotus *Quaestiones super libros Metaphysicorum* V q. 5-6 n. 23 (OPh III) 452: de ratione quantitatis est habere partem extra partem; Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 44 (OPh I) 137: quantitas continua permanens nihil aliud est nisi res una habens partem sicutaliter distantem a parte.

²¹⁹Adn. in mg.: Substantiae et qualitates realiter distinguuntur et sunt res extra animam.

²²⁰Adn. in mg.: Applicatio.

²²¹Adn. in mg.: Nota hoc.

principaliter importat rem de praedicamento substantiae vel qualitatis, connotando hoc complexum: 'habere partem extra partem ex quibus fit unum', quantum ad quantitatem continuam. Vel importat multas res, connotando hoc complexum: '<habere partem extra partem et> ex eis non fieri unum', quantum ad quantitatem discretam.

Nomina autem figurarum, quantum ad quartam speciem qualitatis, connotativa sunt; et cum ea re quam principaliter important, connotant dispositionem illius rei principaliter importatae — sicut 'sphaera' connotat, cum substantia principaliter importata, hoc complexum: 'quod extremitates eius aequaliter distent a centro'.²²²

Omnes termini de septem generibus respectivis important plura, sicut terminus relativus <importat> fundamentum et extremum. Sed unum importat principaliter, aliud connotative — sicut similitudo importat duas albedines, unam principaliter, quam denominat, connotando aliam sibi coexistere. Nec est alia res media inter duas albedines; sed isti termino 'similitudo' solum respondent absoluta.

Et breviter in nomine 'agentis' connotatur passum; et in nomine 'passi' connotatur agens. In nomine 'ubi' connotatur locus. In nomine 'quando' connotatur tempus. Nomen 'positionis' principaliter significat totum, et connotat partes sic disponi. Nomen 'habitus' importat duas substantias: habentem et habitum; unum principaliter et aliud secundario.

Ex²²³ hoc patet quod quamvis diversorum generum sint diversae species et differentiae, quod verum est pro intentionibus ordinatis in genere, quae sunt species et differentiae, tamen eadem res extra potest pertinere ad diversa genera, quia eadem res potest esse significata per intentiones ordinatas in diversis generibus. Aliter enim non est res extra in praedicamento nisi quia significetur per intentiones ordinatas in ipso. \Sicut/ sub una intentione corpus est in genere substantiae, sub alia in genere quantitatis.²²⁴ In²²⁵ genere enim substantiae est corpus sub conceptu absoluto ut est res naturalis composita ex materia et forma; in genere quantitatis est sub conceptu connotativo, ut connotat mensuram propter partem esse extra partem. Et cum idem sit nomen et eadem res, tamen

---

²²² Aristoteles *De caelo* II,14 297a24: Aequali enim undique appposito, aequaliter necesse est distare a medio extremum; haec autem figura sphaera est.

²²³ *Adn. in mg.*: Bene hic.

²²⁴ Cf. Albertus Magnus *Liber de Praedicamentis* I,6 (1890) 162b-163a: Corpus enim quod est in genere substantiae, est substantia mensurata tribus diametris ad rectos angulos se secantibus. Secundum autem quod est in genere quantitatis, est ipsa trina dimensio.

²²⁵ *Adn. in mg.*: Exemplum.

aequivocatio est in nomine, quia ratio substantiae,²²⁶ id est conceptus sive intentio, eadem non est.

Similiter una et eadem qualitas potest esse in genere qualitatis et in genere relationis, ut albedo sub ratione coloris est in genere qualitatis; sub ratione similitudinis in genere relationis. Et scientia sub ratione habitus est in genere qualitatis; sub ratione imaginis, quae est similitudo rei et imago [[similis]] scibilis, est in genere relationis. Et Aristoteles collocat propter hoc eam quandoque in uno praedicamento, quandoque in alio.²²⁷ Quia quandoque habet modum denominandi qualitatis, et hoc sub nomine 'scientiae'; et quandoque modum denominandi relationis sub 'intentione'.

Magis et breviter, nullum inconueniens est si res sub una intentione sit in uno praedicamento, sub alia in alio. Et hoc dicit Ioannes Damascenus,²²⁸ et exemplificat de corpore. "Dicimus (inquit) quoniam possibile est eandem rem secundum aliam et aliam intentionem sub alio et alio praedicamento reduci. Corpus enim secundum illud quod naturale est, sub substantia reducitur; secundum autem quod mathematicum, id est m<en>suratum, sub quanto."

Descendam²²⁹ igitur nunc ad inconuenientia [31r] quae videntur sequi praedictum modum dividendi praedicamenta.

1. Primum²³⁰ est de nugatione. Quia videtur esse nugatio in denominantibus ubi denominans non addit rem supra denominatum. Nam quando additur unum praedicabile ex eadem parte alteri, cum igitur idem significat, est nugatio. Et per consequens erit nugatio dicendo 'homo magnus', 'homo albus'.

2. Item²³¹ videtur quod fere omnia praedicamenta sint (sunt *ms.*) synonyma, quia idem importantia; nam idem importat 'albedo' et 'similitudo', per positionem istam.

3. Item²³² videtur quod affirmativa sit vera in qua affirmatur unum praedicamentum de alio, sicut huiusmodi: 'substantia est quantitas'; quia idem significant, quia praedicatio unius synonymi de alio verum est. Cuius oppositum

²²⁶ *Resp.* Aristoteles *Cat.* 1 1a1-2: Aequivoca dicuntur quorum nomen solum commune est, secundum nomen vero substantiae ratio diversa.

²²⁷ *Cp.* Aristoteles *Cat.* 7 7b26; 8 8b30.

²²⁸ Ioannes Damascenus *Dialectica* c. 33 (1953) 32: Dicimus igitur quoniam possibile eandem rem secundum aliam et aliam intentionem sub aliud et aliud praedicamentum reduci. ... Corpus autem secundum quod quidem naturale est sub substantiam reducitur; secundum quod autem mathematicum, id est mensuratum, sub quantum.

²²⁹ *Adn. in mg.*: Responsio ad inconuenientia quae videntur sequi.

²³⁰ *Adn. in mg.*: Primum inconueniens.

²³¹ *Adn. in mg.*: Secundum.

²³² *Adn. in mg.*: Tertium.

dicat Aristoteles primo Posteriorum,²³³ ubi vult quod negativa sit immediata in qua negatur unum praedicamentum ab alio, sicut hic 'substantia non est quantitas'.

4. Item²³⁴ videtur sequi ad istam positionem contradictoria esse vera de eodem simul. Nam si eadem res quae est albedo est similitudo, cum albedo possit esse intensa, similitudine non existente intensa sed remissa, igitur eadem res potest esse simul et semel intensa et non intensa.

5. Item²³⁵ arguitur contra istam positionem ostensive sic: quando aliquod commune dividitur in alia, et illa in alia, contenta sub primis dividuntur plus differunt quam contenta sub secundis. Patet per rationem, quia contenta sub secundis plus conveniunt quam contenta sub primis tantum. Quia maiorem convenientiam habent quae conveniunt in communi et speciali simul, quam quae conveniunt in communi tantum.

Patet²³⁶ etiam per exemplum, nam substantia primo dividitur in corpoream et incorpoream,²³⁷ utraque autem dividitur ultra in sua inferiora; et ideo haec duo, quorum unum est sub corporea et aliud sub incorporea, plus differunt quam duae substantiae corporeae vel duae incorporeae. Patet igitur maior. Sed ens dividitur in substantiam et quantitatem; et utraque subdividitur; et quaecumque quantitas et quaecumque substantia plus differunt quam quaecumque duae substantiae. Sed duae substantiae realiter distinguuntur; igitur quaecumque quantitas et substantia distinguuntur realiter. Igitur quantitas est res distincta a substantia.

1. Ista²³⁸ inconvenientia vitantur per connotationes, pro magna parte. Nam connotatio tollit primo synonymitatem; quia tunc non sunt synonyma, nisi eadem ex toto important. Si²³⁹ igitur sint duo termini quorum unus \est/ abstractus et alius connotativus, quamvis idem principaliter significant, tamen non sunt synonyma, propter connotatum importatum per unum et non per alterum. Nam albedo et similitudo non sunt synonymi. Et inde est quod praedicamentum substantiae, quod est absolutum a connotatione, non est synonymum cuicumque alteri praedicamento, quia omne aliud praedicamentum vel est alias res significans, vel aliquid connotat quod \non/ connotat substantia. Rursus si sint duo termini connotativi, non obstante quod idem principaliter important, possent tamen non esse synonymi, propter diversa connotata. Sicut, supposita

²³³ Aristoteles *An. post.* I,2 72a8; I,32 88b17-21.

²³⁴ *Adn. in mg.*: Quartum.

²³⁵ *Adn. in mg.*: Quintum contra.

²³⁶ *Adn. in mg.*: Argumentum apparens.

²³⁷ Cf. supra cap. 7.

²³⁸ *Adn. in mg.*: Responsio ad ista per connotationes.

²³⁹ *Adn. in mg.*: Nota: huius exempla.

simplicitate animae rationalis, et quod potentiae sunt ipsamet substantia animae, et per consequens quod voluntas et intellectus sint idem realiter in re, tamen isti termini 'intellectus' et 'voluntas' non sunt synonymi, propter diversa connotata; quia 'intellectus' connotat actum intelligendi, 'voluntas' actum volendi. Et inde est quod duo praedicamenta connotativa non sunt synonyma, sicut 'magnum' de genere quantitatis, et 'sedens' de genere positionis. Quia 'magnum' connotat multas partes in toto extra se positas ex quibus fit unum; 'sedens' autem connotat partes organicas tali modo sitas per incurvationem. Tamen \et/ eadem res potest esse magna et sedens. Et non est magna nec sedens per rem distinctam ab ipsa. Patet igitur quomodo vitatur synonymitas in praedicamentis propter connotationes terminorum.

2. Et²⁴⁰ per hoc patet ad secundum. Et quia nugatio non videtur accidere nisi propter synonymitatem, ideo sicut synonymitas tollitur propter connotationem, ita et nugatio. Non est enim nugatio si dicatur 'anima intelligens' vel 'albedo similis', propter importatum connotative per unum terminum quod non importatur per alium.

3. Et²⁴¹ per hoc patet ad tertium. Similiter dico quod connotatum impedit contradictionem, ut ista non sint contradictoria: 'albedo est intensa; similitudo non est intensa'. Non enim important ea<n>dem rem 'albedo' et 'similitudo' sub uniformitate, quanta requiritur ad contradictionem. Unde contradictoria, id est affirmationem et negationem verificari de terminis idem importantibus principaliter, propter diversa connotata non est inconveniens. Et²⁴² hoc patet in aliis, nam velle et non-velle verificantur simul de voluntate et intellectu, quia in eodem instanti verum est voluntatem velle et non intellectum; et tamen voluntas et intellectus sunt idem in re.

4. Et²⁴³ per hoc patet ad quartum. Aliter potest dici quod, cum dicitur 'albedo est intensa', est denominatio intrinseca; cum dicitur 'similitudo est intensa' vel 'non est intensa', est denominatio extrinseca. Quia similitudo pro hac eadem albedine supponit, et haec albedo non est similitudo vel similis \nisi/ per denominationem extrinsecum. Unde haec res pro qua supponit nunc similitudo, scilicet albedo, non est similitudo nisi secundum quod concipitur in habitudine ad aliud. [31v] Et per consequens haec albedo quae in se est intensa, non est remissa remissione similitudinis nisi per denominationem extrinsecam, ex hoc quod habet talem habitudinem ad extrinsecum.

Nunc autem ita est quod aliquid potest affirmari de aliquo per denominationem extrinsecam, et negari per denominationem intrinsecam, \et/

---

²⁴⁰ *Adn. in mg.*: Ad secundum.

²⁴¹ *Adn. in mg.*: Ad tertium.

²⁴² *Adn. in mg.*: Exemplum.

²⁴³ *Adn. in mg.*: Ad quartum.

econverso. Sicut distingui formaliter affirmatur (*affirmarem ms.*) de potentiis animae per denominationem extrinsecam et negatur per denominationem intrinsecam, [communibus] et esse idem omnibus modis affirmatur de potentiis animae per denominationem intrinsecam et negatur per denominationem extrinsecam. Ex quo patet quod non est contradictio eandem formam esse intensam in se, et non intense conformari alteri formae eiusdem generis.

5. Ad²⁴⁴ quintum potest dici quod illa maior “Quando aliquod commune dividitur in alia” etc., vera est de quibusdam absolutis quae non sunt aliquo modo connotativa, cuiusmodi sunt substantia, qualitas, haec albedo, et huiusmodi. De illis autem quae sunt connotativa, maior negatur. Et huius ratio est quia non fit in talibus divisio propter distinctionem rerum importatarum per se, sed propter diversum modum importandi. In proposito igitur dividenda partim sunt absoluta, partim connotativa, quia ea per quae dividitur substantia sunt absoluta, alia vero per quae dividitur quantitas sunt connotativa

Aliter²⁴⁵ potest dici, concedendo quod “quantitas et substantia quaecumque plus differunt” etc.; quicumque enim duo termini ordinabiles in genere substantiae et genere quantitatis plus differunt quam duae substantiae, id est duo termini ordinabiles in genere substantiae. Nam plus differunt duo termini, quorum unus <est> absolutus alius connotativus, quam duo termini absoluti, quantum ad connotationes terminorum.

Tertia ratio videtur habere specialem difficultatem. Non enim videtur salvari per connotationes quod ‘quantum’ praedicetur de substantia, et non ‘quantitas’. Quia non videtur connotari vel importari per unum quin importetur per reliquum similiter, licet alio modo significandi — secundum quod alius modus significandi est concreti et abstracti. Sed talis modus grammaticalis non videtur forte ad hoc sufficere. Dico igitur quod modos istos significandi qui sunt modi grammaticales concomitantur quidam modi logicales intelligendi, qui sunt logicales apud usum loquentium. Nam ad usum loquentium nomina abstracta in propositione aequivalenter includunt aliqua syncategoremata, puta hoc syncategoremata ‘per se’, vel aliquid simile; quae syncategoremata impediunt synonymitatem.

Quod²⁴⁶ autem non sit realis primo modo, patet quia non acquiritur per motum localem qui est rarifactio vel condensatio nisi maior vel minor locus; et non acquiritur per motum localem qui est partium transpositio nisi [[inc]] locus alterius figurae, sicut per motum localem qui est transformatio acquiritur locus distans. Et sic concedo quod istae mutationes pro quanto sunt reales, sunt ad

---

²⁴⁴ *Adn. in mg.*: Ad quintum.

²⁴⁵ *Adn. in mg.*: Aliter.

²⁴⁶ *Adn. in mg.*: Modi rei intrinseci et extrinseci.

terminos reales, quia ad loca realiter distincta; sed non ad formas informantes eas realiter distinctas. Dispositiones enim sic acquisitae in ipsis rebus sic localiter mutatis, puta figurae rotundae maior vel minor dimensio, non sunt res realiter distinctae ab ipsis dispositis, sicut supra²⁴⁷ probatum est. Sed possunt dici modi proprii rerum, vel modi rei. Nec oportet quod sit alia res ab illa re cuius connotativus est. Et dimensiones quidem sunt quasi modi intrinseci; figurae autem quasi modi extrinseci. Et sicut tu²⁴⁸ salvas modos intrinsecos in formis sine distinctione reali ipsarum (ipsorum *ms.*) ab ipsis formis, verbi gratia quaedam intensio in albedine non est nisi albedo, ita ego suo modo salvo modos sive dispositiones istas absque reali distinctione (dispositione *ant. corr.*) ipsarum a dispositis.

Et haec de modis denominativorum et de salvationibus apparentium in ipsis sufficiant.

---

²⁴⁷Cf. supra cap. 15.

²⁴⁸I.e., Scotus.

<Capitulum 17. De esse in praedicamento>

Post²⁴⁹ haec remanet nobis ostendere quomodo omnia reducenda in decem praedicamenta sunt. Et quod sicut nihil subterfugit rationem entis, sic nihil est quod est extra naturam praedicamentorum, quoniam ens primo dividitur in decem praedicamenta. Et quod nulla illimitatio nec quantacumque limitatio rei hoc impedit, nec simplicitas nec quaecumque condiciones rerum.

Scimus enim ex prae habitis quod praedicamenta sunt coordinationes signorum et non rerum; et quod eadem res etiam simplex potest multis modis concipi, tam secundum multitudinem conceptuum quiditativorum quam secundum multitudinem conceptuum denominativorum. Secundum multitudinem quidem conceptuum quiditativorum, [quod] res simplex potest conceptu (conceptu *ms.*) quiditativo concipi confuse et distincte, et confuse quidem per multos gradus confuse concipiendo. Primo, quod si concipiatur tali conceptu quo (quod *ms.*) intellectus non distinguit hanc rem a quacumque re, et est conceptus entis. Secundo, si concipiatur tali conceptu quo intellectus non distinguit hanc rem ab aliis rebus sui generis, et est conceptus generis generalissimi. Et sic ulterius usque ad conceptum speciei specialissimae; et usque ad conceptum proprium, in quo concipitur distincte. Secundum multitudinem autem conceptuum denominativorum, multis modis potest eadem res simplex concipi, quia conceptu absoluto et respectivo; ut cum albedo concipitur ut extensa et ut similis.

Ad²⁵⁰ propositum dico quod, non obstante simplicitate, immensitate, independentia primae causae, et quibuscumque aliis condicionibus rei, ipsa poterit esse in praedicamento eo modo quo competit rei esse in praedicamento. Quia potest concipi conceptibus absolutis et respectivis, qui vere sunt res praedicamentales. Nam conceptus causae (communis *ant. corr.*) verissime [32r] est conceptus realis, et verissime supponit pro deo; et convertibiliter cum hanc determinatione 'prima', ut dicatur 'causa prima'. Et uterque conceptus, determinantis \scilicet/ et determinabilis, est relativus.

Item conceptus sapientiae \est/ conceptus qualitatis; conceptus substantiae est quiditativus de deo. Et conceptus substantiae confusus est determinabilis per conceptus alios, ut supponat convertibiliter pro deo. Et de istis conceptibus quiditativis, si essent nobis noti, (notae *ms.*) posset formari ratio indicans quid est esse. Et ista compositio solum est in conceptibus et signis. Sed res est simplex essentia in se. Et non est limitatio in deo propter hoc quod conceptus supponentes pro deo limitantur ad certa genera, sicut non est limitatio in deo ex

²⁴⁹ *Adn. in mg.*: Capitulum 17.

²⁵⁰ *Adn. in mg.*: Quod deus potest esse in praedicamento, et prima causa a respectu(?) in praedicamento.

hoc quod vox ipsum significans et pro eo supponens limitatur ad certam partem orationis, vel ex hoc quod partes talis vocis limitantur ad certa tempora. Alias ars peccasset quae dedit deo nomen compositum ex duobus brevibus syllabis.

In nullo etiam dependet deus a creatura ex hoc quod conceptus causae qui supponit pro deo habet dependentiam relativam ad conceptum causati qui supponit pro creatura. Nec coexigit deus creaturam quia conceptus causae coexigit coexigentia relativa conceptum causati. Nam hoc nomen 'causa', et conceptus sibi correspondens, est de genere signorum contingentium. Et ideo, istis non obstantibus, deus vere est substantia et in genere substantiae ita vere sicut angelus. Et <est> praedicatio quiditativa dicendo 'deus est substantia'.

Item deus denominatur vere 'sapiens' denominatione quae est de genere qualitatis. Nec oportet propter hoc quod sapientia sit res distincta in deo, etsi sit res addita in creatura; quia per accidens est quod distinctio in re concomitatur quandoque distinctionem in denominationibus, sicut supradictum est.²⁵¹

Similiter deus denominatur vere 'causa' et 'principium' denominatione quae est de genere relationis. Et huiusmodi relationes non sunt magis relationes in deo quam in creatura; sed sunt vere relationes reales. Nec oportet negare propter hoc <quod est> praediudicari simplicitati divinae, quia²⁵² nulla relatio est res distincta, sicut supra²⁵³ ostensum est. Nec relatio dicitur realis eo quod habeat realitatem distinctam, quia nulla talis est, sed ex hoc quod sine operatione (comparatione *ms.*) intellectus res est talis quod sibi competit talis denominatio, et quod possit concipi per talem conceptum respectivum, sicut est de similitudine et qualitate et paternitate et consimilibus. Nam unum album est simile alteri albo sine omni operatione intellectus ex natura rei; et bicubitum aequale bicubito.

Sed²⁵⁴ quando sine operatione intellectus res non est talis qualis denominatur per relationem, tunc dicitur relatio rationis; sicut nummus non est pretium nisi per voluntariam institutionem, quam praecedit actus intellectus. Et vox non significat rem nisi per institutionem, qui est operatio intellectus. Et ideo relatio pretii ad appretiatum in nummo, vel relatio [[significat]] signi ad significatum in voce, sunt respectus rationis.

Signum²⁵⁵ igitur horum est quia videntes duo alba statim dicimus quod ibi est similitudo. Et videntes duo bicubita statim dicimus quod ibi est aequalitas. Sed videntes nummum non dicimus nec scimus quod (quia *ms.*) pretium est, quia non omnis nummus verum pretium est. Similiter²⁵⁶ autem audientes vocem non

---

²⁵¹ Cf. supra cap. 14.

²⁵² *Adn. in mg.*: Quia nulla relatio.

²⁵³ Cf. supra cap. 10.

²⁵⁴ *Adn. in mg.*: Nota.

²⁵⁵ *Adn. in mg.*: Exemplum bonum.

²⁵⁶ *Adn. in mg.*: Ad argumentum de significatione(?) vocis(?).

statim scimus quod significativa est. Et non est ratio diversitatis nisi quia, praeter operationem intellectus, illa nata sunt facere conceptum relativum, ista non.

Relationes igitur causae et principii, et aliae relationes dei ad creaturam sunt vere relationes reales. Et conceptus isti pertinent ad genus relationis, sicut conceptus sapientiae qua denominatur deus 'sapiens' pertinet ad genus qualitatis.

Et ita non sunt removenda a deo illa praedicamenta artis dialecticae, quamvis hoc dixerit quidam²⁵⁷ de sapientissimis; et ipse in hoc sapienter locutus est, subducens vulgo phantasiantium aestimanti praedicamenta distincta importare res distinctas materiam errandi circa simplicitatem divinam. Quoniam si concepisset praedicamenta de deo, crederet vulgus huius debere communiter concedi plures realitates esse in eo.

Nos autem praedicto modo sentientes non cogimur praedicamenta abnegare de deo, nec propter infinitatem nec propter quamcumque aliam condicionem in ipso. Et quia si essentia infinita sit, conceptus tamen essentiae infinitus non fit; et si sapientia sit infinita, conceptus tamen sapientiae infinitus non est. Et isti conceptus ordinabiles sunt in genere, non ipse.

Nec oportet nos dividere ens prius in alia quam in decem praedicamenta, ut primo dividatur ens in infinitum et finitum, et finitum ens in decem praedicamenta. Licet sapientia, iustitia, et aliae perfectiones dei, quae infinitae sunt, includantur in praedicamentis, ista enim magis inventa sunt ad dicendum consequentia (consequenter *ms.*) ad principia quam ad declarationem veritatis. Patet igitur quod nec illimitatio nec infinitas nec quantuscumque gradus entitatis — immo nec supremus nec summus — impedit praedicamentorum continentiam, sed et limitatio et gradus entitatis minimus hoc non impedit.

Unde et privationes, quae nullam entitatem ultra privata ponunt [32v] sed remonent, etiam vere possunt poni in genere, sicut caecitas et surditas, tenebrositas et ignorantia, in genere qualitatis. Nam ista vere denominant sicut habitus oppositi. Et aequae respondentur ad interrogationem factam per 'quale?'. Et²⁵⁸ haec est ratio praecisa quare aliquid est in praedicamento qualitatis, et non ideo est quia importat formam qualitatem. Si enim interrogatur 'qualis est aer?', aequae respondetur 'tenebrosus' sicut 'lucidus'. Et si interrogetur 'qualis est Sortes secundum animam?', aequae respondetur 'ignorans' sicut 'sciens'. Non igitur videtur illa distinctio, qua dicitur quod aliqua sunt in praedicamento per se aliqua per reductionem, in proposito esse necessaria ut dicatur quod habitus sunt

²⁵⁷E.g., Augustine *De Trinitate* VII, 5 (1968) 261.16-9; Ioannes Scotus Eriugena *Periphyseon* (1978) I, 86: Deus autem nec genus nec species nec accidens est; nulla igitur categoria proprie deum significare potest.

²⁵⁸*Adn. in mg.*: Est ratio praecisa.

in genere per se, alia — scilicet privationes — sunt per reductionem. Quia etsi privatio non habet essentiam distinctam, sicut habitus, tamen ita denominat sicut habitus. Quare igitur iam constat quod nec maximae entitates nec minimae subterfugiunt praedicamenta, quia non deus nec privationes.

Nunc de quibusdam mediis entibus videndum est in speciali, scilicet de intentionibus, et cum hoc de syncategorematibus.

<Capitulum 18. De intentionibus primis et secundis>

Intentiones²⁵⁹ quaedam sunt primae, quaedam secundae. Intentio prima est species rei in anima, utpote notitia mentalis sive conceptus rei. Et est signum naturale rei, primum in ordine signorum existens, cui subordinantur signa ad placitum, puta voces et scripturae. Et Aristoteles vocat in libro *Perihermenias* intentiones istas “passiones animae”.²⁶⁰ Et dicuntur ‘intentiones’ quia sunt quaedam in-tentiones. Tenentur enim in anima, et non sunt formae rerum extra, licet sint repraesentativae rerum extra. Et ideo etiam dicuntur ‘entia rationis’, quia non sunt nisi in ratione.

De istis supra²⁶¹ dictum est quod ex eis sunt coordinationes praedicamentorum prout ista pro rebus supponunt; et sunt signa rerum. Praedicamenta enim non ex rebus extra sunt, sed ex signis rerum. Et istae intentiones secundum diversitatem repraesentationis pertinent ad diversa genera. Nam quae repraesentant substantiam absolute, ad genus substantiae pertinent; quae vero repraesentant substantiam ut habentem partem extra partem, longum vel latum vel profundum, pertinent ad genus quantitatis; quae vero repraesentant substantiam ut est ab alia tamquam causa vel genitore vel quovismodo ad aliud, pertinent ad genus relationis; et ita de aliis.

Et quia praedictae intentiones, praeter hoc quod sunt signa aliorum, sunt quaedam res in se, subiective existentes in anima, informantes ipsam per modum quo habitus informat animam. Et non informant nisi secundum qualitates, quia non sunt formae informantes substantiam praeter qualitates, sicut supra²⁶² ostensum est, inde²⁶³ est quod omnes primae intentiones ad genus qualitatis pertinent, et ad primam eius speciem, quia sunt quidam habitus animae. Et

²⁵⁹ *Adn. in mg.*: Capitulum 18.

²⁶⁰ Aristoteles *De int.* 1 16a2-3: Sunt ergo ea quae sunt in voce earum quae sunt in anima passionum notae.

²⁶¹ Cf. supra cap. 7.

²⁶² Cf. supra cap. 16: “Substantiae et qualitates realiter distinguuntur et sunt res extra animam.”

²⁶³ *Adn. in mg.*: Omnes primae intentiones nota bene sunt in genere qualitatis, prima specie.

propter hoc concessum fuit supra²⁶⁴ quod omnia praedicamenta sunt qualitates — quod verum est secundum esse quod habent in anima, et secundum quod supponunt materialiter pro seipsis. Nam sic substantia qualitas est, et animal, et homo, et corpus, et omnia praedicamenta alia.

Istud²⁶⁵ tamen dictum habet unam difficultatem. Quia cum qualitas denominat suum subiectum, non tamen apparet quomodo anima, quae ponitur subiectum istarum intentionum, denominetur per ipsas. Nam etsi conceptus trianguli fuerit in anima, non tamen dicitur anima propter hoc ‘triangula’. Et si conceptus albedinis fuerit in anima, non tamen propter hoc dicitur anima ‘alba’.

Ad²⁶⁶ quod dicendum est quod omnis qualitas denominaret suum subiectum in quo esset, si denominans esset impositum quod significaret denominationem convenientem tali formae respectu talis subiecti. Hoc modo non est denominativum impositum formis intentionalibus, ut communiter. Et hoc exemplum habemus de intentionibus sensibilibus et potissime de his quae sunt apud visum. (usum *ms.*) Nam colores quidem recipiuntur in visu; immo et multiplicantur in medio secundum esse intentionale. Et non dominant medium vel visum; et huius ratio est quia denominatio imposita a speciebus coloris denominat subiectum secundum esse reale tantum. ‘Album’ enim dicitur in quo est albedo secundum esse reale, non in quo est species albedinis. Et denominativa non sunt imposita quae dominant subiectum habere talem formam secundum esse intentionale.²⁶⁷

Ita dico in proposito quod res non sunt in anima, sed species rerum tantum. Ideo denominationes acceptae a nominibus rerum non conveniunt nisi nominibus impositis, et pro ipsis rebus \supponentibus/. Animae autem non sic, quia in ea solum sunt species et intentiones rerum.

Intentio²⁶⁸ secunda est proprietas quaedam causata ab intellectu circa intentiones primas per actum ipsius collat<iv>um. Verbi gratia, sicut est proprietas qua ‘homo’ dicitur subiectum, ‘animal’ praedicatum; homo species, animal genus, rationale differentia; homo definitum, animal rationale mortale definitio; et sic de aliis.

Et dicitur intentio secunda post impressionem secundam, primo loco factam per actum rectum ipsius intellectus, qui est actus apprehensivus. Secundo vero loco fit conversio ipsius intellectus super speciem illam per actum reflexum, qui est actus collativus. Postquam enim intellectus habet conceptum hominis et

---

²⁶⁴ Cf. supra cap. 13: “Et sic concedo quod omnia praedicamenta sunt qualitates et accidentia.”

²⁶⁵ *Adn. in mg.*: Contra istud.

²⁶⁶ *Adn. in mg.*: Responsio.

²⁶⁷ *Adn. in mg.*: Ideo etc.

²⁶⁸ *Adn. in mg.*: De secunda intentione, in genere relationis ponimus communiter.

conceptum animalis seorsum, qui sunt intentiones primae, mox potest conferre unum ad alium [33r] et, conferendo unum ad alium, videt quod de quibus dicitur 'homo', de illis dicitur 'animal', et de pluribus. Et inde motus, ipse intellectus format intentiones generis et speciei circa istas intentiones primas, et sic de aliis. Patet igitur quod intentiones istae sunt proprietates quaedam relativae, et relationes quaedam. Tum \quia/ per actum intellectus causantur; tum quia conceptus mutui sunt, et ad convertentiam dicuntur.²⁶⁹ Nam genus speciei genus est; et species generis species. Similiter definitio definiti definitio est, et econverso; et sic de aliis. Nec aliquod istorum absolute tale est genus vel praedicamentum; sed unumquodque tale dicitur respectu alterius. Et illae intentiones secundae nihil reale addunt supra intentiones primas, sicut universaliter respectus non addit supra absoluta realitatem aliquam, sed solum differunt intentiones istae penes modum concipiendi. Et ideo, cum istae secundae intentiones pertineant ad genus relationis, primae vero ad genus qualitatis, eademque res importetur utrobique, constat quod eadem res est quae respicit utrumque praedicamentum sub diversis conceptibus. Unde sicut eadem res est quae concipitur conceptu albedinis absolute, vel conceptu similitudinis relative, sic eadem species animae, quae in se quaedam intentio prima est, in habitudine vero ad aliud <est> genus vel species, subiectum vel praedicatum; \et vocantur/ intentiones secundae. Et in istis intentionibus secundis potissime videntur habere locum relationes rationis, quia terminus non est subiectum vel praedicatum nisi in propositione. Similiter propositio non est maior vel minor nisi in syllogismo. Propositio autem solum est per comparisonem intellectus; et similiter syllogismus.

Ex quo sequitur quod terminus non est subiectum vel praedicatum, nec propositio antecedentes vel consequens, nisi per actum intellectus. Et sic intentiones secundae sunt respectus rationis. Patet igitur ad quae praedicamenta pertinent intentiones primae et secundae.

<De syncategorematibus>

Quantum²⁷⁰ vero ad syncategoremata,²⁷¹ sciendum primo quod syncategoremata et categoremata sunt differentiae incomplexorum. Nam incomplexum habens finitam et certam significationem dicitur categorema, sicut 'animal', 'corpus', 'circulus', et huiusmodi. Omnia enim haec habent finitam et certam significationem et pro aliqua re supponunt. Incomplexum autem quod non habet finitam et certam significationem, et quod nullam rem importat et pro

²⁶⁹ Cf. Aristoteles Cat. 7 6b27: Omnia autem relativa ad convertentia dicuntur.

²⁷⁰ *Adn. in mg.*: De syncategorematibus nota.

²⁷¹ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 4 (Oph I) 15.

nulla re supponit — cum tamen syncategorema computetur inter voces significativas — \dicuntur syncategoremata/. \Significativa/ enim dicuntur, sicut sunt illa signa ‘omnis’, ‘nullus’, et huiusmodi, sicut etiam sunt coniunctiones, praepositiones, et huiusmodi. Et talia quae dicuntur incompleta non sunt nisi quaedam officialia in logica, sicut cifra (cyfra *ms.*) in algorismo vel arithmetica. Et diversificantur secundum diversitatem officiorum. Nam quaedam sunt distributiva, quaedam collectiva, quaedam exclusiva, quaedam exceptiva, quaedam negativa, quaedam copulativa, quaedam disiunctiva, quaedam condicionalia. Et ista quidem non signant ista officia, sed exercent; (exercent *ms.*) immo categoremata signant actus huiusmodi, sed syncategoremata exercent. Neque enim hoc syncategorema ‘omnis’ distributionem signat, sed actum exercet distribuendi; neque hoc syncategorema ‘non’ actum negationis signat, sed hoc verbum ‘negatio’ negationem <signat>, ‘non’ vero exercet. Similiter ‘praeter’ exclusionem exercet, quam ‘exclusio’ (excludendo *ms.*) signat. ‘Et’ etiam copulationem exercet, quam ‘copulatio’ signat; et sic de aliis. Et hinc accipimus famosam de illis distinctionem inter actum signatum et exercitum.²⁷²

Unde ista syncategoremata non dicuntur significativa quia aliquid determinate significant, sed quia, addita aliquando alteri, faciunt ipsum significare seu pro aliquo vel aliquibus modo determinato supponere.

Universaliter, syncategoremata non sunt nisi propter alia, et per se nihil faciunt, sicut nec cifra. Et ideo dicuntur ‘syncategoremata’, id est ‘consignificativa’.²⁷³ Et Boethius vocat ea “determinationes terminorum”.²⁷⁴

Et nomina abstracta aequivalenter illa includunt, nomina concreta non includunt illa, ut sic iste terminus abstractus ‘quantitas’ aequivalet isti termino concreto qui (quod *ms.*) est ‘quantum’ cum hoc syncategoremate ‘per se’, ut sit idem dicere ‘quantitas’ et ‘per se quantum’. Istud probatur per hoc quod praedicatio in abstracto dicitur esse primo modo et essentialiter vera, si sit vera;

²⁷²Cf. D. Schlüter, “Actus exercitus/actus signatus,” in *Historisches Wörterbuch der Philosophie*, vol. I (Basel, Stuttgart: Schwabe 1971).

²⁷³Cf. Petrus Hispanus *Tractatus* III,3 (1972) 28.19-20: Et sciendum quod dialecticus ponit duas partes orationis tantum, scilicet nomen et verbum, alias vero partes appellat ‘syncategoremata’, id est ‘consignificativa’; Roger Bacon, *Summulae Dialectices*, ed. Alain de Libera in “Les *Summulae Dialectices* de Roger Bacon. I-II: *De termino, De enuntiatione.*” *Archives d’histoire doctrinale et littéraire du moyen âge* 53 (1986) 226: ‘Syncategorema’ dicitur a ‘syn’, quod est ‘cum’, et ‘categorema’, quod est significativum, quasi ‘con-significativum’.

²⁷⁴Boethius *Commentarium in librum Aristotelis ‘Peri Hermeneias’* ed. sec., II c. 7, ed. C. Meiser (Leipzig: Teubner 1877-80) II 142: Determinationes autem dicuntur quae rem universalem vel in totum fundunt, ut ‘omnis’, vel in partem contrahunt, ut ‘quidam’.

et numquam potest esse accidentaliter vera. Et non videtur esse nisi virtute alicuius syncategorematis aequivalenter inclusi in termino sumpto in abstracto, quod non includit idem terminus sumptus in concreto. Ideo potest esse accidentaliter vera.²⁷⁵ Confirmatur, quia ista consequentia valet ‘albedo est color, igitur album per se est coloratum’. Et modus non posset inferri in consequente virtute denominationis (differentis *ms.*) nisi includeretur in antecedente aequivalenter; igitur in antecedente includitur modus perseitatis aequivalenter. Et quia ubique tenet consequentia ab abstracto sine modo ad concreta cum modo, ideo ubique cum praedicatur abstractum, includitur syncategorema aequivalenter. Talis igitur inclusio syncategorematis in uno termino et non in alio impedit synonymitatem inter ipsos. Non igitur apparet ratio quare magis simile et similitudo, pater et paternitas, non sunt synonyma, nisi quia similiter etiam hic inclusio \syncategorematis/ impedit praedicationem unius illorum de altero. Non enim apparet ratio quare magis non debeat concedi quod simile sit similitudo, vel quod quantum sit quantitas, nisi quia similiter talis inclusio impedit praedicationem abstracti de subiecto. Quia Sortes non est paternitas, quamvis sit pater; et generaliter impedit praedicationem unius praedicamenti de alio. Quamvis enim substantia sit quanta, non tamen est quantitas. ‘Quantitas’ enim et ‘per se quantum’ aequivalent in propositione, ut dictum est. Et²⁷⁶ substantia non est quanta per se perseitate propositionis, quamvis sit quanta perseitate excludente rem aliam.

De ista inclusionem syncategorematis, utrum sit de virtute sermonis vel secundum usum loquentium solum, non curo, cum constat quod abstractum illud includat, quocumque modo. Si autem velis [33v] istam inclusionem syncategorematis vocare connotationem, ut dicas quod abstractum connotat syncategorema et non concretum, secundum eandem viam salvantur omnia, scilicet per viam connotationis.

Potest tamen dici breviter ad hanc tertiam rationem, non faciendo mentionem de inclusionem syncategorematis quod — quia conceptus novem praedicamentorum sunt denominativi de substantia, et non quiditativi, praedicatio²⁷⁷ autem in abstracto est quiditativa, sicut patet, et non denominativa — ideo quamvis concretum praedicetur de substantia cuius praedicatio est denominativa, tamen abstractum non praedicatur sed removetur de substantia, quia eius praedicatio est quiditativa. Intelligeretur enim per istam, ‘homo est quantitas’, quod quantitas esset superius et in quid dictum de substantia; \sic/ etiam quia quantitas praedicatur de longitudine in abstracto, intelligitur quod conceptus quantitatis superior est et in quid dictus de longitudine. Et ideo

²⁷⁵ Id est, praedicatio in concreto potest esse accidentaliter vera.

²⁷⁶ *Adn. in mg.*: Perseitas.

²⁷⁷ *Adn. in mg.*: Praedicatio in abstracto est quiditativa.

negatur unum praedicamentum dici de alio in abstracto, et dicitur talis 'negativa immediata',²⁷⁸ quia non potest inveniri aliquid supra subiectum conclusionis repugnans praedicato vel supra praedicatum repugnans subiecto quod possit esse medium ad removendum unum de alio universaliter, aut in prima aut in secunda figura, quia ambo termini conclusionis suprema sunt et generalissima. Patet igitur, licet aliquae sunt difficultates de denominantibus et connotationibus, quomodo iuvant ad salvandum apparentia.

Modi etiam signorum non modicum iuvant ad dirimendum inconvenientia †inter(?) signorum† et salvandum apparentia in hac materia.

De quibus sciendum est quod signorum tam mentalium quam vocalium, quaedam sunt accidentalia vel contingentia, quae scilicet contingenter supponunt pro rebus quas significant, et non semper dicuntur de ipsis rebus; nec ipsas res significant semper etiam ipsis existentibus. Quaedam sunt signa quae semper sunt nata dici de rebus quas significant dummodo existant. De genere signorum secundo modo sunt nomina et conceptus absoluti, quia significant res ut sunt ad se, non in habitudine ad aliud. Et ideo semper vere dicuntur de rebus quas significant semel, dummodo res huiusmodi existant. Et ideo quamdiu est homo, et quamdiu est ista albedo, tamdiu verum est dicere quod iste homo est homo, et animal, et corpus; et quod haec albedo est albedo, et color, et sic de aliis praedicatis in quid et absolutis.

De²⁷⁹ genere vero signorum primo modo sunt nomina et conceptus respectivi, quia significant in habitudine ad alia. Et ideo non semper conveniunt rebus quas significant, dato etiam quod existant res, sed aliquando conveniunt, aliquando non, scilicet per solam transmutationem in aliis. Sic²⁸⁰ similitudo non convenit albedini nisi contingenter, quando scilicet alia albedo coexistat; alias non. Et inde est quod aliquando dicitur de albedine, aliquando non, ipsa manente absque mutatione facta in ea.

De genere etiam istorum signorum contingentium sunt signa de re habente plures partes ab invicem separabiles, quod patet. De duobus \enim/ coniunctis natus est intellectus habere aliquem conceptum quem non est natus habere de eis separatim absque realitate nova. Nam intellectus de multis lapidibus aggregatis habet conceptum aliquem quem non habet de eisdem sparsim positim. Similiter de duabus litteris copulatis natus est intellectus habere conceptum syllabae quem non habet de eisdem quando separantur. Unde tam acervus quam syllaba sunt signa contingentia, et possunt affirmari et negari de re successive, nec causata nova re, nec antiqua destructa.

²⁷⁸ Cf. Aristoteles *An. post.* I,2 72a8; I,32 88b17-21; cf. supra cap. 16.

²⁷⁹ *Adn. in mg.*: Genera significatorum. Primus modus significatorum.

²⁸⁰ *Adn. in mg.*: Nota hoc.

Per viam istam salvamus quod respectus unionis non sunt res distinctae. Non enim valet: separatis 'a' et 'b', manet 'a' et manet 'b', et non manet haec syllaba 'ab'; igitur istae partes non sufficiunt ad hoc quod sit hoc totum 'ab'. Quia aequae sunt istae litterae 'a' et 'b' quando non est haec syllaba sicut quando est. Igitur ad hoc quod sit haec syllaba 'ab', requiritur alia res; et illa est unio partium inter se; igitur unio est res distincta ab extremis, id est ab unitis.

Istud²⁸¹ argumentum est generale, quod in omni composito est aliquid praeter componibilia. Sed²⁸² patet quod non concludit, quia 'a' et 'b' sunt 'ab', id est solum contingenter secundum talem situm; et contingenter sunt syllaba, sicut et multi lapides sunt contingenter acervus. Nec magis est simultas 'a' et 'b', vel distantia aliarum rerum, res distincta ab eis quam simultas vel distantia lapidum est distincta res ab eis.

Si²⁸³ autem fiat argumentum sub hac forma: cum propositio nata est verificari pro rebus, si duae res non sufficiunt ad veritatem eius, [34r] oportet addere tertiam. Si²⁸⁴ tres non sufficiunt, oportet addere quartam; et sic continue donec sufficiant res ad verificandum eam.²⁸⁵ Sed haec propositio "'a' et 'b' sunt actu partes syllabae quae est 'ab'" verificatur pro rebus. Et istae duae res non sufficiunt ad verificandum eam, quia possunt esse, et non esse partes huius syllabae actu. Nec omnes res absolutae ad hoc sufficiunt, quia quocumque res absolutas tu ponis, numquam erit syllaba ex illis nisi sint unitae. Igitur requiritur alia res ab absolutis; igitur oportet praeter absoluta ponere alias res, puta respectus. Ad hoc enim quod 'a' et 'b' sint actu partes 'ab' non requiritur praeter 'a' et 'b' nisi unio istarum; igitur unio est res distincta.

Ad²⁸⁶ istam formam dico quod res ad veritatem propositionis sufficere potest duobus modis intelligi:

Sic quod praeter illas res non requiratur alia res. Et sic dico ad minorem quod haec propositio "'a' et 'b'" etc. sufficiunt isto modo, quia non requiruntur plures. Et sic breviter [possunt et] sufficiunt res absolutae ad veritatem propositionis cuiuslibet. Unde minor est falsa, isto modo intelligendo res sufficere ad veritatem in propositionibus.

²⁸¹ *Adn. in mg.*: Contra commune argumentum quod unum est aliquid praeter componibilia, quod non valet.

²⁸² *Adn. in mg.*: Totum nota.

²⁸³ *Adn. in mg.*: Ad aliud argumentum.

²⁸⁴ *Adn. in mg.*: Argumentum quod duae partes(?) possunt pro 'ab' verificari.

²⁸⁵ Cf. Gualterus de Chatton *Reportatio* Prologus q. 1 art. 1, ed. J. Wey (Toronto: Pontifical Institute, 1989) 33: Ubi propositio affirmativa verificatur pro rebus, si pauciores uniformiter praesentes sine alia re non poterunt sufficere, oportet plures ponere. Cf. Guillelmus de Ockham *Quaestiones in libros Physicorum Aristotelis* q. 12 nota 2 (OPH VI) 423.

²⁸⁶ *Adn. in mg.*: Ad istud argumentum.

Alio modo potest intelligi res ad veritatem propositionis sufficere, sic \scilicet/ quod positis illis, necessario est propositio vera. Et sic nullae res sufficiunt ad veritatem propositionum multarum, sicut ad veritatem illarum quae sunt compositae ex signis contingentibus, quae scilicet accidentaliter significant. Et tunc est maior falsa, quia quaecumque res addantur, non propter hoc verificabitur talis propositio.

Istud argumentum fere est generale pro omnibus respectibus. Exemplum pro relationibus: quia ad veritatem istius 'Sortes est filius Platonis', non sufficiunt res absolutae Sortes et Plato, quia non esset contradictio quod tam Sortes quam Plato esset, et tamen Sortes non esset filius Platonis, quia Sortes posset esse propagatus ab alio.

Exemplum pro actione et passione: quia ad veritatem istius 'sanitas est ab arte', non sufficiunt sanitas et ars; sed requiritur respectus de genere actionis, quia eadem sanitas posset esse a natura.

Exemplum pro ubi: quia ad veritatem istius 'Sortes est in domo', non sufficiunt istae res Sortes et domus, sed requiritur respectus de genere ubi, quia posset esse tam domus quam Sortes quando Sortes non est in domo.

Similiter est de habitu, quia posset \esse/ habens et res habita, puta tunica; et tamen non esse necessario modo locutio ista vera: 'Sortes est tunicatus', nisi ponatur respectus de genere habitus.

Et ita de aliis.

Sed est eadem responsio pro omnibus. Patet igitur quomodo modi signorum iuvant ad salvandum apparentia in hac materia. Modi²⁸⁷ etiam locutionum iuvant ad hoc. Et ideo diligenter advertandum est ad modum locutionum, non solum in dictis auctorum, sed etiam in usitatis sermonibus. Et maxime ubi actus signatus debet intelligi per actum exercitum, nisi \enim/ hoc consideretur impropriis (ex propriis *ms.*) locutionibus contingit paralogizare loquentem. Dicimus enim quod tenebra est in aëre, caecitas in oculo, potentia animae in essentia, motus in mobili; ita \etiam/ quod relatio fundamentum habet, et quod similitudo fundatur in albedine. Et universaliter dicimus quod accidens est in subiecto.

Sed si istae et consimiles concedantur de virtute sermonis, sicut sonant, impossibile est evadere excessivam multitudinem rerum. Nam nihil ad veritatem sermonis est in aliquo quin sit in essentia distinctum ab illo. Nihil enim in se ipso (ipse *ms.*) est ut in subiecto. Oportet igitur in omnibus istis et consimilibus intelligere actum signatum per actum exercitum.

Potentiam enim esse in essentia animae nihil est aliud quam potentiam praedicari de anima, sic dicendo 'anima est intellectiva, memorativa, et volitiva'. Et tenebram esse in aëre nihil aliud est quam praedicari de aëre. Similiter est de

---

²⁸⁷ *Adn. in mg.:* Modi locutionum.

caecitate in oculo, quia tenebra et caecitas et huiusmodi sunt tantum privationes, et nihil sunt a parte rei distinctum ab oculo vel aëre. Et ideo nec vere insunt subiectis, nec inhaerent eis. Et²⁸⁸ tamen accidentia sunt, id est termini habentes praedicationem denominativam de subiectis, quae praedicatio est accidentalis. Similiter relationem habere fundamentum, similitudinem fundari in albedine, nihil aliud est nisi similitudinem praedicari de albedine. Non enim est aliquid ex parte rei fundans et [34v] aliquid fundatum, sicut praetendit locutio. Similiter, si teneatur quod motus non sit aliquid, id est res distincta, sicut sapientes²⁸⁹ volunt, tunc motum esse in mobili nihil aliud est quam motum praedicari de mobili. Similiter quamvis verum sit quod aliquae formae accidentales inhaerereant subiecto, sicut albedo et nigredo, tamen in aliis oportet exponi locutionem. Quantitatem enim esse in substantia non est nisi quantitatem praedicari de substantia, et sic de aliis.

Visis modis salvandi apparentia in denominationibus, nunc subiungamus denominationum modos. Ex dictis autem patet quod multis modis acquiritur nova denominatio de substantia.

Quandoque enim acquiritur nova denominatio de re propter novam rem acquisitam in ipsa, sicut aër denominatur de novo lucidus, quia radius de novo informat ipsum. Et ista est denominatio intrinseca.

Quandoque vero acquiritur nova denominatio non propter aliam rem acquisitam in ipso, sed propter novam rem acquisitam extra ipsum, sicut aliquis denominatur de novo avus, quia filius suus acquisivit novam prolem. Et albedo de novo similis, quia alibi est albedo de novo acquisita in subiecto. Et ista denominatio est extrinseca.

Et²⁹⁰ habet locum in relativis omnibus. Res enim numquam est relativa vel relata nisi denominatione extrinseca, eo scilicet quod potest concipi in habitudine ad aliud. Et quia non est res in mundo quin posset concipi in habitudine ad aliud, ideo quaelibet res potest denominationem talem de novo sortiri absque mutatione sui.

Quandoque autem acquiritur nova denominatio non propter acquisitionem, sed propter destructionem solam alicuius positivi in ipso, et sic acquiruntur denominationes privativae. Nam aër dicitur de novo tenebrosus, et oculus denominatur de novo caecus solummodo propter absentiam luminis et visus. Et ista est tantum denominatio intrinseca, non quia intrinsecus sit aliquid acquisitum, sed quia intrinsecus est aliquid deperditum. Nam mutatio de habitu

---

²⁸⁸ *Adn. in mg.*: Et tamen.

²⁸⁹ E.g. Aegidius Romanus, Godefridus de Fontibus, Ioannes Duns Scotus; cf. Guillelmus de Ockham *Quaestiones in librum secundum Sententiarum (Reportatio)* II q. 7 (OTh V) 100 n. 2.

²⁹⁰ *Adn. in mg.*: Denominatio extrinseca habet locum in omnibus relativis.

ad privationem non est acquisitiva, sed deperditiva mutatio. Nam privatio a parte rei nihil aliud est quam absentia habitus.

Et ideo dixit quidam sapiens²⁹¹ quod “caecitas est magis in oculo, ubi dicitur esse <visus>, quam in lapide, ubi non dicitur esse.” Unde affirmatur de oculo, et non de lapide, quia connotat habitudinem ad habitum quae est in oculo et non in lapide. Et quamvis privationes nihil ponant in re, tamen denominant sicut habitus. Et²⁹² ita vere sunt in praedicamento, sicut habitus. Quia non ponitur aliquid in praedicamento accidentium propter realitatem quam importat, sed propter denominandi modum, sicut supra²⁹³ ostensum est.

Quia igitur tenebrosus ita habet modum denominandi qualitatis sicut lucidus, ita per se erit in praedicamento tenebra sicut lux. Quod autem talia non solebant poni in praedicamento nisi per reductionem, facit mala imaginatio de praedicamentis, scilicet quod praedicamenta essent coordinationes rerum.

Quandoque acquiritur nova denominatio propter solam destructionem alicuius positivi in alio, sicut aër lucidus hic existens denominatur de novo dissimilis aëri obtenebrato alibi cui prius erat similis cum esset lucidus. Et ista est iterum denominatio extrinseca.

Quandoque autem acquiritur nova denominatio propter solum motum localem, absque omni acquisitione vel deperditione formae informantis. Nam motus localis potest esse sine omni motu ad formam, sicut patet primo Physicorum,²⁹⁴ et sic acquiruntur denominationes de multis generibus, quia potest denominari de novo ‘densum’ quod prius erat rarum, propter maiorem compactionem partium, quae potest fieri per solum motum localem quae est condensatio.

Item potest aliquid denominari ‘bicubitum’ de novo propter extensionem partium quae potest fieri per solum motum localem quae est rarefactio.

Item aliquid potest denominari de novo ‘rotundum’ propter solum motum localem quae est partium transpositio.

Item potest aliquid denominari ‘stans’ de novo propter solum motum localem quae est partium sive organorum in sursum extensio, et sic de aliis. Et

---

²⁹¹ Anselmus Cantuariensis *De casu diaboli*, ed. F. S. Schmitt, *Opera omnia* I (1946) 250: Quare caecitas non magis est aliquid in oculo, quia ibi debet esse visus, quam non-visus vel absentia visus in lapide, ubi visus non debet esse. Cf. Guillelmus de Ockham *Quodlibeta septem* V q. 17 (OTH IX) 548.

²⁹² *Adn. in mg.*: Privationes denominant sicut habitus. Nota illud supra.

²⁹³ Cf. supra cap. 14.

²⁹⁴ Cf. Aristoteles *Physica* I,3 186a15; cf. Thomas de Aquino *In Phys.* I, lec. 5, n. 34: Primo quidem in motu locali: quia aliqua pars aquae potest moveri in seipsa, ita quod non moveatur ad locum extrinsecum, sed secundum congregationem et disgregationem partium.

ista denominatio est iterum intrinseca. Ipsum enim quod denominatur, patitur istas mutationes locales, et non aliquid extra ipsum.

Quandoque autem acquiritur nova denominatio propter solum lapsum temporis, sicut si aliquis sedeat nunc et sit nunc hora secunda; incipiente hora tertia, iste denominatur de novo 'sedens hora tertia', circumscripto omni alio de mundo nisi quod tempus transeat. Et ista iterum est denominatio extrinseca, propter tempus extrinsecum, per cuius comparisonem sortitur istam denominationem.

Quandoque etiam acquiritur nova denominatio ex sola institutione voluntatis, sicut nummus de novo denominatur pretium, et vestis de novo denominatur pignus.

Ex dictis, manifestum est hanc propositionem esse falsam quam aliqui²⁹⁵ assumunt ad probandum distinctionem realem inter respectus et absoluta, dispositiones et disposita: contradictoria non verificantur de aliquo successive sine distinctione ex natura rei. Et hanc: impossibile est [35r] transire de contradictorio in contradictorium sine mutatione reali, quae necessario est ad terminum realem. Instantia \enim/ manifesta est in praemissis. Nam nummus nunc est pretium et prius non; et non est aliqua mutatio realis in nummo nec distinctio.

Similiter, aliquo uniformiter se habente per duas horas, puta sedendo, manifestum est quod sine omni mutatione sui verificantur de eo contradictoria successive; quia, hora secunda, verum est quod sedet hora secunda, cuius contradictoria fuit vera hora prima.

Similiter, albedine uniformiter se habente, prius est verum quod non est similis, postea verum est quod est similis altero tantum mutato; immo hoc Aristoteles²⁹⁶ dicit expresse quod "oratio est susceptibilis contrariorum", scilicet contrariorum denominativorum, secundum eum, sine omni sui mutatione. Nam propter denominationem rei, prius vera, postea falsa denominatur oratio.

Patet igitur quod non probant istae rationes distinctionem realem inter respectus et absoluta. Quod etiam non probant realem distinctionem in absolutis inter dispositiones et disposita, puta inter figuram et figuratum, dimensionem et dimensionatum, manifestum est, nam quamvis non transeat de contradictorio in contradictorium in istis sine mutatione locali, tamen haec mutatio non est realis, id est non est mutatio abiciens vel adiciens rem novam, nisi locum solummodo, quamvis sit realis, id est realiter disponens rem ipsam.

Ex praedictis patet qualiter syncategoremata sunt in praedicamento, et qualiter non. Significative quidem accepta non sunt in aliquo praedicamento.

²⁹⁵Cf. Guillelmus de Ockham *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis* c. 16 (OPh II) 300.

²⁹⁶Aristoteles *Cat.* 5 4b6-10.

Tum quia non important aliam rem, nec quiditative nec denominative, quocumque modo denominandi — patet de istis: ‘si’, ‘pro’, ‘in’, et huiusmodi — praedicamenta autem omnia important rem aliquam uno dictorum modorum. Tum quia per nullum potest responderi ad interrogationem factam de substantia, cum tamen distinctio praedicamentorum sit secundum diversitatem interrogativorum de substantia, sicut dictum est prius²⁹⁷ et expositum et testimonio Commentatoris²⁹⁸ confirmatum.

Materialiter autem accepta, syncategoremata sunt quaedam voces aut qualitates quaedam. Et ideo secundum quod supponunt pro seipsis sive materialiter, qualitates sunt.

Patet etiam quod absque syncategorematibus non possunt formari multae propositiones, verbi gratia sicut est de propositionibus hypotheticis: copulativa enim non potest formari sine syncategoremate ‘et’, disiunctiva ‘vel’, et sic de aliis hypotheticis. Similiter nec omnes categorematicae possunt formari sine syncategorematibus, saltem non illae in quibus praedicatur hoc verbum ‘est’ tertium adiacens. Tunc enim est syncategorema ‘est’ copulativum subiecti cum praedicato. Ex quo sequitur quod etiam absque syncategorematibus non possunt verificari tales propositiones, quia non possunt verificari nisi formentur.²⁹⁹ Et ulterius, cum syncategoremata non important alias res, sequitur quod res quaecumque non sufficiunt ad veritatem multarum propositionum, quando propositio verificatur pro rebus. Quia tunc superfluerent syncategoremata, quae non important res. Et propter hoc fertur instantia contra propositionem³⁰⁰ superius adductam “quando propositio verificatur pro rebus, si tot res non sufficiunt ad veritatem propositionis, oportet addere plures”, per quod aliqui³⁰¹ volunt concludere realitatem respectuum.

<Capitulum 19. De aequivocis>

Expeditis³⁰² his quae pertinent ad rationes praedicamentorum in prosecutionibus duarum definitionum, univocorum scilicet et denominativorum — in univocis enim et denominativis omnia genera speculamur — nunc nobis remanet in definitionis tertiae prosecutione de aequivocis aliquid breviter dicere. Et iuxta hoc, de analogis, et sic sermonem praedicamentorum concludere.

²⁹⁷ Cf. supra cap. 16.

²⁹⁸ Cf. Averroës *In Metaph.* VII, com. 14 (1562) 200E.

²⁹⁹ Cf. Guillelmus de Ockham *Summa logicae* (Oph I) 194, 271, et passim.

³⁰⁰ Id est, propositio Chatton: ‘Ubi propositio affirmativa verificatur pro rebus, si pauciores uniformiter praesentes sine alia re non poterunt sufficere, oportet plures ponere.’

³⁰¹ Id est, Chatton.

³⁰² *Adn. in mg.*: Capitulum 19. De aequivocis.

Quid autem sit aequivocum dictum est prius.³⁰³ Nam aequivocum est cum nomen est commune aliquibus, et ratio substantiae, id est definitio vel intentio animae — sive conceptus cui subordinatur vox in significando — diversa.³⁰⁴ Sufficit autem ad hoc quod aliquid sit aequivocum quod sunt diversi conceptus quibus subordinatur una vox in significando. Nec requiritur quod sit diversitas ex parte rei. Nam una et eadem res potest concipi diversis conceptibus, sicut supra³⁰⁵ habitum est, quia significare sequitur intelligere.³⁰⁶ Ideo una res potest significari diversis vocibus correspondentibus illis diversis conceptibus ad diversa genera pertinentibus. Et tamen propter hoc non erunt illae voces synonymae. Si igitur vice illarum vorum diversarum ponatur una vox, illa utique erit aequivoca. Et tamen non erit nisi unius rei signum, sed modis diversis.

Huius exemplum manifesta est de corpore. Idem enim corpus concipitur conceptu pertinente ad genus substantiae cum absolute concipitur; et concipitur conceptu pertinente ad genus quantitatis cum quantitative concipitur. Et si essent diversa nomina, istis diversis conceptibus remanentibus, illa non essent synonyma, quia praedicamenta non sunt synonyma, sicut supra³⁰⁷ visum est. Et ideo quia hoc nomen ‘corpus’ supplet vices talium duarum vorum, ideo est aequivocum, non obstante rei significatae identitate. Nam quandocumque una vox supplet vices duarum vorum non aequivocarum, ipsa erit aequivoca.

Et propter hoc, in definitione ‘aequivoci’, cum dicitur quod “nomen est commune aliquibus” vel “quorum est nomen commune”, intelligendum est per ly ‘aliquibus’ vel per ly ‘quorum’ quod ex parte significati sit pluralitas, vel secundum rem vel secundum modum concipiendi tantum, et hoc sufficit; verumtamen, ut communiter, etiam diversa sunt quae per vocem aequivocam aequivoco importantur.

Dividitur [35v] autem³⁰⁸ aequivocum in duos modos. Nam quoddam est aequivocum a casu, quoddam a consilio. Et ita Boethius³⁰⁹ nominat istos modos.

Aequivocum³¹⁰ a casu est quando una vox pluribus conceptibus subordinatur quasi casualiter, scilicet ita uni acsi non alteri subordinaretur, et uni non propter alterum. Et hoc patet in vocibus diversorum idiomatum, et in

³⁰³ Cf. supra cap. 2.

³⁰⁴ Aristoteles *Cat.* 1 1a1-2: Aequivoca dicuntur quorum nomen solum commune est, secundum nomen vero substantiae ratio diversa

³⁰⁵ Cf. supra, e.g., cap. 12.

³⁰⁶ Aristoteles *De int.* 14 23a33: ea quae sunt in voce sequuntur ea quae sunt in anima.

³⁰⁷ Cf. supra cap. 16.

³⁰⁸ *Adn. in mg.*: Aequivocum dupliciter.

³⁰⁹ Boethius *In Cat.* (1860) 166B: Aequivocorum alia sunt casu, alia consilio.

³¹⁰ Cf. Guillelmus de Ockham *Expositio in librum Praedicamentorum Aristotelis* c. 1 (OPh II) 142-3; Guillelmus de Ockham *Summa logicae* I c. 13 (OPh I) 45.

vocibus unius et eiusdem idiomatis. In diversis enim et omnino distinctis idiomatibus non contingit nisi casu usum eiusdem vocis habere. Unde si in ista lingua significat una vox illud quod significatur per istum conceptum, et (est *ms.*) in alia lingua significat eadem vox illud quod significatur per conceptum alium, hoc erit utique aequivocum a casu. In eadem etiam idiomate est aequivocum a casu, sicut cum imponitur una vox pluribus, sed non uni eorum quia alteri. Exemplum manifestum est de 'cane'. Nam instituens, etsi a proposito fecerit quod casu significet animal marinum et latrabile, tamen si non imposuit uni propter alterum, iam est aequivocum a casu.

Aequivocum a consilio est quando una vox pluribus imponitur, sed cuilibet eorum in ordine ad alterum, ita quod propter hoc imponitur secundo quia fuit imposita primo. Et hoc propter aliquam similitudinem repertam in ipsis. Hoc modo, 'homo' est aequivocum, vel esse potest, ad hominem verum et pictum et sculptum, quae est imago veri hominis. Quia non supponeret hoc nomen 'homo' pro imagine hominis, nec significaret ipsum nisi prius significaret hominem verum. Et iste modus aequivocationis est qui dicitur esse secundum transumptionem.³¹¹ Primus autem modus est secundum primariam vocis institutionem. Et utrobique vox quidem est una, conceptus vero diversi, respondentes propter istam divisionem.

Alia³¹² quidem est divisio aequivocorum et secundum modos alios. Nam quaedam voces semper aequivocae sunt importantes diversa, sicut hoc nomen 'canis'. 'Canis' enim quandoque significat hoc animal, et sidus caeleste. Et in istis significatis est manifesta distinctio, quod 'canis' non est tantum unius rei significativum.

Aliae sunt voces aequivocae non importantes diversa, sed id ipsum, modis tamen diversis. Et hoc fit secundum modos duos. Quandoque \enim/ una vox est, vel potest esse, ex duobus conceptibus quorum unus est quiditativus de aliquo, et alius denominativus de eodem, sicut est de hoc voce 'corpus'. Accipiam enim individuum substantiae materialis quodcumque, de hoc individuo est conceptus corporis quiditativus, pro quanto corpus reponitur in genere substantiae, et de eodem individuo est conceptus corporis denominativus, pro quanto reponitur in genere quantitatis. Et hoc determinatum est prius³¹³ in hoc capitulo.

Quandoque autem vox una est, vel esse potest, subordinata duobus conceptibus quiditativis de eodem, quorum unus est superior ad alium, sicut de

³¹¹ Cf. Petrus Helias *Summa super Priscianum* (1993) 287: Propria est quando voces in illo sensu proferuntur in quo sunt prius reperte, ut 'homines rident'. Figurativa locutio est ubi voces de propria significatione ad aliam significationem transferuntur convenienter, ut 'prata rident'.

³¹² *Adn. in mg.*: Voces aequivocae dupliciter.

³¹³ Cf. supra 'De corpore'.

eodem individuo substantiae. Conceptus hominis est quiditativus, et similiter conceptus animalis superius est ad conceptum hominis. Si igitur esset una vox subordinata istis conceptibus ad invicem ordinatis, ut importaret omnia illa quae importat homo, eo modo quo importat haec eadem, vel sub ratione communi omnia animalia sub ratione vero propria tantum ea animalia quae sunt homines; tunc etiam vox illa esset aequivoca. Et isto modo ‘contingens’ est aequivocum ad contingens pro possibili et ad contingens ad utrumlibet. Aliae quoque sunt voces aequivocae, non propter diversa importata, nec propter diversum modum importandi, sed propter diversitatem officiorum. Et talis aequivocatio est in syncategorematibus, quae nullam rem important, ut dictum est.³¹⁴ Hoc modo hoc syncategorema ‘non’ est aequivocum. Quandoque enim est syncategorema negativum, et tunc producit; quandoque interrogativum, et tunc corripitur. Aliae vero voces sunt aequivocae mixtim, quia quandoque sunt syncategoremata, sicut haec vox ‘pone’ aequivoce est verbum et praepositio.³¹⁵ Et haec vox ‘age’ aequivoce est adverbium hortandi, et est verbum. Et similiter de ‘agite’, quod tam verbum quam adverbium est. Et Priscianus³¹⁶ videtur velle quod hoc adverbium ‘agite’ sit plurale huius adverbii ‘age’, quamvis rarum sit quod adverbium inflectatur per casus vel numeros.

Oportet³¹⁷ autem praescire quod univocum vel denominativum primo sunt differentiae conceptuum, secundario sunt et per accidens vocum. Quia nulla voce et nullo signo ad placitum existente adhuc possunt esse termini mentales, tam univoci quam denominativi, quamvis nec definitio univocorum nec denominativorum illis competeret, quia definitiones illae datae sunt de univocis et denominativis prout sunt in voce. Et quia isto modo nobis magis innotescunt, ideo illo modo potissime definiuntur. Aequivocatio³¹⁸ vero nullo modo est conceptuum, sed solum signorum ad placitum, quia conceptus cum sit naturalis naturaliter repraesentat, et uno modo; et repraesentat unum quod non aliud. Unde, si auferatur ad placitum a signis, non erit amplius aequivocatio, remanentibus solis signis mentalibus, id est conceptibus. Qui³¹⁹ quidem, si plurium fuerint, aut erunt quiditativi de his de quibus praedicantur, et sic

³¹⁴Cf. supra cap. 18. ‘De syncategorematibus’.

³¹⁵Cf. Priscianus *Institutiones grammaticae* XIV c. 4 n. 41, ed. Hertz (GL II) II 47: ‘pone’ verbum et adverbium sive praepositio accentu discernitur.

³¹⁶Priscianus *Institutiones grammaticae* XV c. 6 n. 35, ed. Hertz (GL II) II 86: Hortative ‘heia, age’. Et notandum quod videtur hoc adverbium etiam plurale habere ‘agite’.

³¹⁷*Adn. in mg.*: Definitio univoci et denominativi primario convenit conceptibus, secundario vocibus et per accidens.

³¹⁸*Adn. in mg.*: Aequivocatio non contingit conceptibus.

³¹⁹*Adn. in imo pag.*: Conceptus univoci sunt quiditativi; conceptus denominativi non sunt quiditativi.

univoci; aut non sunt quiditativi de his, et tales conceptus sunt denominativi, univoci autem non.

Et haec de aequivocis sufficiant.

<Capitulum 20. De analogis>

Analogia³²⁰ est quidam ordo attributionis,³²¹ cum scilicet praedicatum aliquod per prius convenit uni quam alteri. Et iste ordo habetur potissime in conceptibus, quia voces non videntur habere essentialem ordinem ad res in repraesentando eas. Ad placitum enim est quod voces significant.³²² Et per consequens, si aliquo ordine significant [36r] hoc prius, hoc vero posterius, hoc est ad placitum.

Videtur³²³ autem analogia in conceptu plures habere modos. Unus est quando conceptus praedicatur de uno in quid, et de alio in quale. Tunc per prius convenit hoc ei de quo praedicatur in quid, posterius autem \ei/ de quo praedicatur in quale. Priores enim sunt conceptus quiditativi quam denominativi. Verbi³²⁴ gratia accipio istas propositiones 'album est coloratum', 'lignum est coloratum'. Istud praedicatum 'est coloratum' per prius convenit subiecto primae propositionis, per posterius vero subiecto secundae propositionis. Quia in prima est praedicatio quiditativa et per se, in secunda praedicatio per accidens et denominativa. Similiter 'sapiens est sapiens' et 'homo est sapiens'. Per prius convenit praedicatum subiecto propositionis primae, per posterius subiecto propositionis secundae. Immo secunda praedicatio non esset vera nisi prior esset vera. Et ita erit quaedam attributio et analogia in conceptibus talium praedicatorum. Et³²⁵ iste est primus modus analogiae, secundum quem conceptus praedicati est quiditativus de uno et denominativus <de altero>.

Secundus³²⁶ modus analogiae est quando conceptus praedicati est denominativus de duobus; de uno quidem denominatione intrinseca, de altero vero extrinseca. Tunc enim conceptus denominativus per prius convenit ei quod

---

³²⁰Adn. in mg.: Analogia.

³²¹Cf. Thomas de Erfordia *Expositio super librum Praedicamentorum*, ms. Erfurt SB Amplon. Q.266 f. 8vb: Si autem talis ordo est attributionis, sic habemus aequivocum ab intellectu, quod alio nomine dicitur analogum, sicut ens est analogum ad substantiam et ad accidens. Quia dicitur de substantia per prius, de accidente per posterius et per attributionem ad substantiam.

³²²Adn. in mg.: Analogia multipliciter.

³²³Adn. in mg.: Analogia in conceptu.

³²⁴Adn. in mg.: Exemplum.

³²⁵Adn. in mg.: Primus modus.

³²⁶Adn. in mg.: Secundus modus.

est denominatum intrinsece quam ei quod est denominatum extrinsece. Sicut³²⁷ cum dicitur 'animal est sanum' et 'urina est sana'.³²⁸ In prima enim praedicatione est praedicatum denominativum denominatione intrinseca, in secunda denominatione extrinseca, quia a forma extrinseca, non informante rem significatam, sed rem aliam. Et ideo per prius dicitur praedicatum de subiecto primae propositionis, puta 'sanum' de 'animali', quam de subiecto secundae propositionis, puta 'sanum' de 'urina'.

Tertius³²⁹ modus analogiae est quando conceptus praedicati est quiditativus de duobus habentibus ordinem essentialem inter se. Tunc enim conceptus ille, quamvis sit quiditativus de utroque, tamen per prius dicitur de illo quod est prius in illo ordine quam de illo quod est posterius essentialiter. Iste autem ordo convenit tribus modis.

Uno modo quando posterius \sic/ dependet a priori quod contradictio est illum conceptum verificari de posteriori nisi cum dependet a priori. Isto³³⁰ modo dicit Commentator³³¹ quod 'ens' convenit analogice deo et creaturae, quia non potest convenire creaturae nisi quia dependet a deo. Convenit tamen deo etiam si creaturae non dependerent a deo. Et pro tanto convenit principalius deo quam creaturae.

Alio³³² modo contingit iste ordo essentialis inter analogata quando sic posterius dependet a priori, quod conceptus communis non est natus verificari de posteriori nisi quando dependet a priori. Non tamen est contradictio. Isto³³³ modo convenit analogice 'ens' substantiae et accidenti, sicut innuit Philosophus³³⁴ septimo Metaphysicae, quod conceptus entis non est natus convenire accidenti nisi quando dependet a substantia — licet \posset/ per virtutem superiorem. Nec potest de facto accidenti competere, non dependenti a substantia eius.

³²⁷ *Adn. in mg.*: Exemplum.

³²⁸ Cf. Aristoteles *Metaph.* IV,2 1003a33-b1: Ens autem multis quidem dicitur modis, sed ad unum et unam aliquam naturam et non equivoce, sed quemadmodum salubre omne ad sanitatem, hoc quidem in conservatione, illud vero in actione, aliud quia est signum sanitatis, hoc autem quia illius est susceptibile, et medicinale ad medicinam.

³²⁹ *Adn. in mg.*: Tertius modus.

³³⁰ *Adn. in mg.*: Ens deo et creaturae per Commentatorem et Boethium.

³³¹ Cf. Averroës *In Metaph.* II, com. 4 (1562) 50B: Si est haec prima causa omnium entium, ... illa causa est magnis digna, et in esse, et in veritate, quam omnia entia. ... Est igitur ens per se, et verum per se; et omnia alia sunt entia et vera per se et veritatem eius.

³³² *Adn. in mg.*: Secundo.

³³³ *Adn. in mg.*: Ens substantiae et accidentis.

³³⁴ Aristoteles *Metaph.* VII,1 1028a18-20; Hamesse 128 (160): Accidentia non sunt entia, sed quid entis.

Tertio³³⁵ modo contingit ordo iste essentialis inter analogata quando unum non dependet ab alio. Et ita non propter dependentiam, sed solum propter hoc quod unum est perfectius altero in natura. Isto modo concedit Aristoteles decimo *Metaphysicae* ordinem essentialem inter species eiusdem generis, quando vult quod in unoquoque genere est unum primum quod est mensura aliorum,³³⁶ quod non potest intelligi nisi de mensura perfectionis. Isto modo nec est ordo essentialis in individuis eiusdem speciei, sed ordo qui est inter individua solum est accidentalis. Et inde est quod non ponitur analogia in conceptu speciei, quia inter individua eiusdem speciei non est aliquod perfectius alio de quo per prius dicatur conceptus eiusdem speciei. Nec est ibi ordo nisi accidentalis tantum. Per accidens enim est quod unum individuum perfectius altero est, sicut vult Aristoteles. Ponitur autem analogia in conceptu generis, propter ordinem essentialem inter species. Una enim species perfectior est altera, sicut albedo perfectior est nigredine in genere coloris; homo perfectior est asino in genere animalis. Propter³³⁷ hoc dixit Aristoteles septimo *Physicorum*³³⁸ quod in genere latent aequivocationes, et quod solum in specie specialissima est perfecta univocatio.

Analogia³³⁹ in voce et non in conceptu, si debet poni, potest sumi isto modo, ut imponatur una vox duobus iuxta duos conceptus, per attributionem conveniens uni ex alio. Sicut si hoc nomen 'homo' imponatur homini vero et picto — iuxta hanc rationem "similitudo vel effigies animalis rationalis" — ista vox imponitur secundo in ordine ad primum. Et ita erit analogia in voce, cum non sit analogia in conceptu. Nam ad hoc quod analogia sit in conceptu, oportet quod conceptus unus sit qui analogice conveniat pluribus. Homo autem non est conceptus unus, nam alius est conceptus animalis rationalis, alius est conceptus imaginis sive responsivi illius.

Oportet autem nos reducere hanc divisionem praedicamentorum quae est per univocum, aequivocum, et denominativum, ut ostendamus quoniam omnis analogia aut est in univocis aut aequivocis aut denominativis; et quod analogia non est aliquid praeter ista, sicut quidam³⁴⁰ existimant. [36v] BEGIN

³³⁵ *Adn. in mg.*: Tertio.

³³⁶ Aristoteles *Metaph.* X,1 1052b18-9: Maxime vero metrum esse primum cuiuslibet generis et maxime proprie quantitatis; Hamesse 135 (239): In unoquoque genere est dare aliquod primum et minimum quod fit metrum et mensura omnium illorum quae sunt in illo genere.

³³⁷ *Adn. in mg.*: Nota Aristoteles: In genere latere aequivocationes.

³³⁸ Cf. Aristoteles *Phys.* VII,4 249a22-4; Hamesse 155 (193): Aequivocationes latent in generibus.

³³⁹ *Adn. in mg.*: Analogia in voce.

³⁴⁰ E.g., Thomas Sutton *Quaestiones ordinariae* q. 33 (1977) 922.

Dico³⁴¹ igitur quod, cum analogia dividitur in analogiam vocis et in analogiam conceptus, analogia vocis de qua iam dictum est, quae scilicet tantum est vocis et non conceptus, vere est aequivocatio in secundo modo, qui est a consilio. Quia enim in tali analogia vox imponitur iuxta duos conceptus, ideo est aequivoca per definitionem aequivocorum. Quia vero vox imposita est secundo in ordine et attributione ad primum, ideo est analogia per definitionem analogiae.

Analogia vero conceptus non coincidit cum aequivocatione in idem, cum aequivocatio non habeat locum in conceptibus, sicut paulo ante³⁴² ostensum est. Dico igitur quod cum analogia conceptus sit secundum tres modos, analogia tertii modi, qui est ex hoc quod unus conceptus quiditativus duorum propter ordinem essentialem inter ipsa dicitur de eis quodam ordine et non aequo primo, vere est univocatio. Quia in tali analogia conceptus est quiditativus plurium. Et ideo conceptus est univocus. Quia de quibus conceptus est quiditativus, de eisdem est univocus, immo et vox quae imponitur iuxta illum conceptum est univoca per definitionem univocorum. Quia vero conceptus non aequo primo convenit illis pluribus, ideo ille conceptus est analogus, et vox iuxta illum conceptum. Si talis ordo debet attendi in voce qualis in conceptu, est analogia per definitionem analogiae, et hoc secundum omnes tres modos illius subdivisionis tertii modi. De omnibus eadem est ratio.

Analogia secundi modi non est univocatio, cum conceptus analogus in illo modo non sit quiditativus de quibus dicitur, quamvis hoc quidam³⁴³ volerunt dicere. 'Sanum' enim non est univocum de animali et de urina, quia de neutro quiditative dicitur. Nec est aequivocatio, quia aequivocatio non est in conceptibus.³⁴⁴ Relinquitur igitur quod talis analogia non differat a denominatione, nisi quod addit super abstractam rationem denominationis attributionis ordinem. Analogia primi modi includit simul univocationem et denominationem sub quodam ordine. Et ideo non differt ab illis.

Per hoc patet sufficientia illorum trium modorum principalium. Quia cum aequivocatio non sit in conceptibus, aut igitur analogia in conceptu erit in conceptibus univocis, et est tertius modus; vel in conceptibus denominativis, et est secundus; vel in utrisque mixtim, et est primus.

Et³⁴⁵ tertius modus, qui est in univocis, subdividitur. Quia inter res convenientes in conceptibus univocis est maxima attributio. Nam statim sub ente est attributio creaturae ad deum, cum tantum convenient in communi conceptu

---

³⁴¹ *Adn. in mg.*: Nota analogia(?).

³⁴² *Cf. supra cap. 19 ad finem.*

³⁴³ Non inveni.

³⁴⁴ *Cf. supra cap. 19 ad finem.*

³⁴⁵ *Adn. in mg.*: Determinatio bona hic.

entis, sicut supra³⁴⁶ probatum est. Ac sub ente creato est attributio accidentis ad substantiam, cum etiam convenient in conceptu entis, sicut ostensum est supra.³⁴⁷ Et rursus sub generibus habent attributionem, vel saltem quemdam ordinem perfectionis, species inter se. Et secundum hoc sumuntur tres modi subdivisionis illius sub speciebus. Quia non est ordo inter individua nisi accidentalis. Et ideo non ponitur analogia in specie specialissima. Forte³⁴⁸ etiam logicus non habet ponere analogiam in genere, quia licet species generis habent inter se ordinem, tamen aequae primo omnes participant \genus/. Nam aequae immediate praedicatur genus de primis speciebus condidentibus ipsum. Unde non videtur esse differentia in primitate inter istas primitates 'albedo est color', 'nigredo est color', licet comparando albedinem et nigredinem inter se, albedo sit perfectior. Naturalis tamen, qui non considerat vocem in significando sed ea quae significantur — licet non inquantum significantur, tamen inquantum coexistunt et habent ordinem inter se — \habet ponere talem analogiam./ Et³⁴⁹ quidam³⁵⁰ appellant talem analogiam aequivocationem latentem, cum dicitur "aequivocationes latent in generibus",³⁵¹ utens vocabulo aequivocationis pro analogia. Et vocat latentem forte quia non est ita manifesta ratio analogiae apud dialecticum sicut in quibusdam aliis. Videtur autem ratio analogiae, quae est in proportionali participatione unius rationis a diversis, maxime manifesta esse in quibusdam terminis quos distinguit \Aristoteles/ in Praedicamentis³⁵² in fine, verbi gratia sicut sunt causa et principium et oppositio. Nam non videntur aequae primo esse causa finis et materia. Similiter non videtur aequae primo esse contradictio et contrarietas.

Ex praedictis patet quod non valet talis consequentia: 'iste conceptus est analogus istis duobus, igitur non est univocus'. Nam analogia et univocatio non sunt modi repugnantes circa praedicationes terminorum.

<Resumptio>

Resumamus nunc dicta breviter, et concludamus omnia sub uno compendio. Summa igitur praedictorum est ista, quod tota consideratio praedicamentorum versatur circa univocationes et denominationes praedicamentorum. Et ideo

---

³⁴⁶Cf. supra cap. 17.

³⁴⁷Cf. supra cap. 17.

³⁴⁸*Adn. in mg.*: Forte.

³⁴⁹*Adn. in mg.*: "Latent" etc. Nota optimam expositionem.

³⁵⁰Non inveni.

³⁵¹Cf. Aristoteles *Phys.* VII,4 249a22-4; Hamesse 155 (193): Aequivocationes latent in generibus.

³⁵²De oppositis, cf. Aristoteles *Cat.* 10 11b16-14a25.

praemisit Aristoteles³⁵³ duas definitiones, quarum una est univocorum, alia denominativorum. Et forte definitionem aequivocorum³⁵⁴ cum illis praemisit propter oppositionem ad illa.

Praemisit etiam iuxta illas duas definitiones duas regulas sive dignitates. Et prima locum habet in praedicamentis quiditativis sive univocis: "Quando alterum" (*Qualium ms.*) etc.³⁵⁵ Quia quidquid quiditative dicitur de superiori, et inferiori quiditative dicitur. Et secundum hoc ordinatur quodlibet praedicamentum in se per istum modum, ut praedicamenta quiditative dicta de pluribus sint superius in linea <praedicamentali>, et praedicamenta quiditative dicta de paucioribus sint inferius. Et haec est communitas qualis est in terminis, et non est communitas in eis nisi quod de multis dicuntur. Et hac communitate non denominantur termini communes nisi denominatione extrinseca.

Secunda vero dignitas locum habet in denominatis comparatis inter se, et ad substantiam quam denominant "Diversorum signorum et non subalternorum".³⁵⁶

Explicit Defensorium Ockham (*Hokham ms.*).

---

³⁵³ Aristoteles *Cat.* 1 1a7-12; 1a12-15.

³⁵⁴ Aristoteles *Cat.* 1 1a1-7.

³⁵⁵ Aristoteles *Cat.* 3 1b10: Quando alterum de altero praedicatur ut de subiecto, quaecumque de eo quod praedicatur dicuntur, omnia etiam de subiecto dicuntur.

³⁵⁶ Aristoteles *Cat.* 3 1b17: Diversorum generum et non subalternatim positorum diversae diversae secundum speciem et differentiae sunt.

Ordo capitulorum

1. De modo procedendi in logica
2. De aequivocis
3. De univocis
4. De denominativis
5. Petitiones
6. Dignitates
7. De ordine incomplexorum: Praedicamentum substantiae
8. Praedicamentum qualitatis
9. Praedicamentum quantitatis
10. Praedicamentum relationis
11. De entis univocis
12. De conceptibus univocis
13. De universalibus
14. De denominativis
15. De novem praedicamentis denominativis
16. De distinctione praedicamentorum
17. De ente in praedicamento
18. De intentionibus primis et secundis
19. De aequivocis
20. De analogis

